

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂR İDEOLOJİNİN TEMELLERİ:
***MİLLET* DERGİSİ (1942-1944)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ezgi KAYA HAYATSEVER

ANKARA-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂR İDEOLOJİNİN TEMELLERİ:
***MİLLET* DERGİSİ (1942-1944)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ezgi KAYA HAYATSEVER

DANIŞMAN
Doç. Dr. Gökhan ATILGAN

ANKARA-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂR İDEOLOJİNİN TEMELLERİ:
MİLLET DERGİSİ (1942-1944)**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gökhan ATILGAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

.....
.....
.....
.....
.....
.....

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(...../...../2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

EZGİ KAYA HAYATSEVER

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET DERGİSİNİN DOĞUŞUNDAKİ DÜŞÜNSEL İZLEK VE TOPLUMSAL DİNAMİKLER

1.1. Giriş.....	30
1.2. Savaş Yıllarında Dergi Dünyasının İdeolojik Yönelimleri.....	31
1.2.1. Sol Eğilimli Dergi Çevreleri.....	32
1.2.2. Türkçü-Turancı Dergi Çevreleri.....	36
1.2.3. Anadolucu Dergi Çevreleri.....	40
1.2.4. <i>Millet</i> Dergisi ve Remzi Oğuz Arık.....	46
1.3. Savaş Yıllarında Milliyetçi-Muhafazakârlığın Siyasal Yönelimleri.....	53
1.3.1. CHP İçindeki Hümanist/Aydınlanmacı Eğilimlere Tepki.....	54
1.3.2. Milliyetçi-Muhafazakârların Bürokratlaşma Arayışı.....	61
1.3.3. Anadolucu Yönelimin Milliyetçi-Muhafazakârlara Sunduğu Olanaklar.....	68
1.4. Savaş Yıllarında Egemen Sınıfsal İttifaktaki Dönüşüm.....	72
1.4.1. Savaş Ekonomisi ve Vurgunlar.....	74
1.4.2. Halk Sınıflarının Artan Memnuniyetsizliği.....	80
1.4.3. Güçlenen Sınıfsal Kesimlerin Siyasi Nüfuz Arayışı.....	84

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET DERGİSİNDE KURGULANAN MİLLİYETÇİ MUHAFAZAKÂR

İDEOLOJİ

2.1.	<i>Millet</i> 'in İdeoloji İnşasında Kültür ve Dinin Rolü.....	87
2.2.	<i>Millet</i> 'in Özne Kurgusu.....	94
2.2.1.	Somut Değerin Koruyucusu Olarak Halk.....	94
2.2.2.	Siyasal Varlık Olarak Halk.....	98
2.2.3.	İdeolojinin Gizli Öznesi: Aydınlar.....	103
2.2.4.	Devlet, Yöneticiler ve Siyasi Kararlar.....	110
2.3.	<i>Millet</i> 'te Yer Verilen Toplum Tahayyülü.....	114
2.3.1.	Köklerden Yapraklara: Organik Toplum Savunusu.....	114
2.3.2.	Romantizm.....	117
2.3.3.	Toplumsal İşbölümü ve Köycülük.....	122
2.4.	<i>Millet</i> 'te Toplumsal Çelişkilerin Kurgulanışı.....	130
2.4.1.	Anadolu/Batı.....	130
2.4.2.	Vatan/Müstemleke.....	135
2.4.3.	Kır/Kent.....	137
2.4.4.	Devrim/Gelenek.....	141
2.4.5.	Yerlilik/Modernlik.....	145
2.5.	<i>Millet</i> 'te Kurgulanan Çelişkilerin Duygusal İfadeleri.....	149
2.5.1.	Mazlumluk ve Gurur.....	149
2.5.2.	“İstirabın Şuuru”.....	151
2.6.	<i>Millet</i> 'in Toplumsal Çelişkilerin Çözümüne Dair Önerileri.....	153
2.6.1.	Toplumu Milletleştirmek.....	153

2.6.2. Akılselinden ve Gelenekten Geleceğe Uzanmak.....	159
SONUÇ.....	162
İNCELENEN METİNLER.....	171
KAYNAKÇA.....	176
ÖZET.....	183

GİRİŞ

“Geriye dön ve bugüne getir.”

(Sankofa, Güney Afrika’dan bir sembol)

John Berger, geçmişin asla aynı yerde durup olduğu gibi tanınmayı beklemediğini söyler: geçmiş, “eyleme geçerken içinden bir şeyler çekip çıkarttığımız bir sonuçlar kuyusudur”. Bu tez, 1942-1944 arasında yayınlanmış milliyetçi muhafazakâr bir dergi olan *Millet*’in sunduğu ideolojik çerçevenin kuyusundan, o zamandan bu yana Türkiye’de yönetim erkini ele geçirmiş olan muhafazakâr ideolojinin bu hedefinin başlangıçta nasıl şekillendiğine dair sonuçlar çıkarmayı amaçlamaktadır.

Geçmişe bakmak bize ne kazandırır? Bu teze başlarken, kafama en çok takılan sorulardan biri buydu. Özellikle de muhafazakârlık gibi, politik ve kültürel olarak uzak durduğum, kendimi karşısında konumlandığı bir ideolojik pozisyonun Türkiye’deki düşünsel temelini araştırmanın değeri ve toplumsal karşılığı nedir? Marksist bir açıdan, geçmişteki devrimci momentlerin, deneyimlerin örneklerini araştırmak bariz bir öneme sahiptir; onlardan çıkarılacak bir yığın ders ve alınacak ilham vardır çünkü. Peki, geçmişteki muhafazakâr oluşumların, etkinliklerin örneklerini çalışmak? Böyle bir oluşum olan *Millet* dergisini, üzerinden 70 seneden fazla zaman geçmişken, Marksist bir perspektifle çalışmak gibi bir çabanın anlamı ve değeri nerede yatar?

Marx ekonomi politik araştırmanın yöntemini anlatırken, “İnsanın anatomisi, maymunun anatomisi için bir anahtardır,” der, “...üst bir biçimin habercileri olan imleri ancak bu üst biçimin kendisini tanıdıktan sonra anlamak olanaklı olmuştur” (Marx, 2011: 264). Bu ilke, yalnızca ekonomi politik araştırma için değil, toplumsal süreçlere odaklanan her araştırma alanı için geçerli sayılabilir. İçinde yaşadığımız ve üzerimize nasıl çöktüğünü irdelemeye, anlamaya çalıştığımız toplumsal koşullar, bu koşulları yaratan süreçleri aydınlatmamızın anahtarlarını sağlar. Dolayısıyla, muhafazakâr düşüncenin bugünkü düşünce kalıplarını şekillendirme biçimini, ancak bu süreçte gelişen toplumsal güçlerin vardığı belirli bir noktadan baktığımızda anlayabiliriz. Muhafazakârlığın düşünsel kökenine, muhafazakâr ideolojiyi sahiplenen, onun taşıyıcısı olduğunu ilan eden bir siyasi iktidarın egemen olduğu bir dönemden bakmak, hem bu ideolojinin kuruluşundaki, bugünkü toplumsal yapıyı besleyen damarları daha açıkça görmemize, hem de toplumsal gerçekliğin, bugünkü siyasi yapının muhafazakâr referanslarının işaret ettiği siyasi veçhesini bir nebze açıklamamıza yardımcı olacaktır.

Bu çalışma, 1942-1944 arasında yayınlanmış, savaş yıllarında milliyetçi muhafazakârlığın ideolojik alandaki başat ve özgün temsilcisi olan *Millet* dergisi üzerinden, Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin biçimlenişinin nasıl bir iktidar stratejisi oluşturduğunu konu almaktadır. Neal Wood ve Ellen Meiksins Wood, *İsyen Borusu*’nun giriş yazısında, İngiltere’deki erken dönem siyasal düşünce ve tartışmaların, kapsamı ve içeriğinin ne yönde olduğuna bakmaksızın, günümüze kadar uzanan bir etkisi olduğunu, güncel siyasal tartışmaların hâlâ bu tarihin mirasını taşıdığını belirtirler (Wood ve Meiksins Wood, 2008: 10). 500 yıllık İngiliz modern siyasi düşünce tarihi için Wood’ların söylediği bu söz, 90 yıllık Türkiye Cumhuriyeti

tarihi için de fazlasıyla geçerlidir. Erken Cumhuriyet döneminde temel taşları konulan farklı siyasi eğilimler ve ideolojiler – ve elbette bu eğilimleri ve ideolojileri doğuran toplumsal süreçler – hâlâ Türkiye’deki toplumsal ve siyasal ayrım noktalarını beslemektedir.¹ Dolayısıyla, bir yönüyle bir tarih çalışması olan bu tez, bir yönüyle de bugüne uzanmaktadır: bu tez, bugünkü toplumu ve siyaseti anlama ve anlamlandırmada kullandığımız kategorilerin izlerini belirli bir tarihsel momente kadar sürmek ve bu kategorilerin hangi toplumsal dinamiklerin hattında oluştuğunu, bu dinamikler çerçevesinde nasıl konumlandırıldıklarını ve hangi biçimlerde işlediklerini incelemeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın temel sorunsalı, muhafazakâr ideolojinin toplumsal-tarihsel kökenini, Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin gelişiminde bir dönemeç noktası olarak nitelenecek 1940’lar momentinde, milliyetçi muhafazakâr ve Anadoluçu olarak tanımlanabilecek *Millet* dergisi çevresinde şekillendiği biçimiyle çözümlemektir. Bu stratejilerin günümüze yansıyan hallerini kuşkusuz çok farklı tarihsel ve konjonktürel etkenler şekillendirmiştir; bu çalışma, bu stratejiler kapsamında dolaşımda olan kavramların 1940’lı yıllarda nasıl kurulup şekillendirildiğini ele alacaktır. Ayrıca, bu kategorilerin hangi açılardan Türkiye fikir tarihinde süreklilikler oluşturdukları, hangi açılardan ise fikri bir referans olarak terkedilmiş oldukları ile ilgili bir değerlendirme de bu tezin sorunsalının bir parçasını oluşturmaktadır. Böylece, ideolojik konumunu “muhafazakârlık” referansı ile tanımlayan bir iktidar bloğunun, egemenliğini şekillendirmekte kullandığı ideolojik stratejilerinin tarihsel-toplumsal kökenini, muhafazakârlığın iktidar stratejisinin

¹ Elbette bu fikir ve eğilimlerin izi, Cumhuriyet’ten çok daha önceye, Tanzimat sonrası Osmanlı siyasetine kadar sürülebilir. Bu tez kendi kapsamı gereğince bu retrospektif bakışı erken Cumhuriyet dönemiyle sınırlandırmaktadır.

şimdiki halini açıklamakta kullanılabilecek bir etken olarak ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Türk muhafazakârlığının düşünsel kökenine yönelik böyle bir incelemenin önemi, muhafazakârlığın kullandığı temel kavramları, kullanıldıkları temel çerçevenin içindeki alışlagelmiş anlamlarından sıyrarak, bu kavramlara yönelik bir soyutlama ve yeniden ilişkilendirme denemesi yapmasında yatar. Muhafazakâr dil, kendine özgü kavramlar üretmekle yetinmez; en başarılı olduğu alanlardan biri, ortak kavramları ve değerleri kendi ideolojik çerçevesinde yeni bir içerikle tekrar üretip dolaşıma sokabilmesidir. Mesela, *Millet* dergisi örneğinde, “Halk”, “kır-köy”, “Anadolu” gibi kavramlar, hâlihazırda dolaşımda oldukları anlamlardan yeniden soyutlanmışlar, başka bir bağlam ve içerikle dolaşıma sokulmuşlardır. Bu yeniden anlamlandırma çabasının neden ve nasıl gerçekleştiğini, neden bazı anlamlar dışlanırken bazılarının sahiplenildiğini açıklamak da bu tezin amaçlarından biridir.

Türkiye’de muhafazakârlığın kurucu metinlerine odaklanan çalışmalar, temelde kurucu ideolojinin aldığı biçimlerin ve ona verilen tepkilerin çalışılması bağlamında muhafazakâr düşüncüyü ele almıştır. Muhafazakârlığın Türkiye’de popüler bir araştırma nesnesi haline gelmesi, 1980 sonrasının siyasi ikliminde gerçekleşir (İrem, 1997: 52). Siyasi iktidarların, 1980 eşiğinden sonra kendilerini açıkça “muhafazakâr” olarak tanımlamaya başlamaları, muhafazakârlıktan bir toplumsal meşruiyet üretebilmeleri, muhafazakâr düşüncenin toplumsal temelinde bir dönüşüme işaret etmektedir: nasıl olmuştur da o ana kadar kendini rejime karşı koruma sağıyla hareket eden, modernleşme sürecine verdiği tepkilerle karakterize olan muhafazakârlık, dört başı mamur bir ideolojik konum görünümü alabilmiştir? Bu bağımsızlaşma eğiliminin izi, daha da geriye doğru sürülebilir: II. Dünya Savaşı

sonrası dönemden itibaren, o zamana kadar “tereddütlü” bir şekilde yapılan muhalefetin artık “doğrudan muhalefet” biçimine dönüştüğü, modernleşmenin aldığı yeni biçimlerle beraber muhafazakârlığın da çekingenliğinden sıyrılıp bir atılım sürecine girdiği düşünülebilir (Yıldırım, 2011: 103). 1950’lerden önce muhafazakâr düşünce, modernlikle ilişkisi üzerinden kendini kuran, Batı’yı, inkılabı, toplumsal değişimi tamamen dışlamak yerine onunla bir sentez oluşturmaya çalışan bir tavra sahipken, 1950’lerden sonra milletin kirlenmemiş ve yozlaşmamış özünü içerdiği savlanan ‘aile’, ‘halk’, ‘Anadolu’ gibi kavramları sahiplenip, modernliği ve Batıyı tamamen dışarıda bırakma çabasından beslenmiştir (Çiğdem, 1997: 49).

Bu çerçevede düşünüldüğünde, bu çalışmanın odağında olan *Millet* dergisinin yayın hayatı, muhafazakârlığın atılım döneminin hemen öncesine, yani bir geçiş dönemi olarak düşünülebilecek bir zamana denk gelmektedir. *Millet* dergisi, 1942 Mayıs’ından 1944 Mayıs’ına kadar, Ankara’da, Hüseyin Avni Göktürk sahipliğinde ve Remzi Oğuz Arık yönetiminde çıkarılmıştır. Özellikle Remzi Oğuz Arık, dergide çok hâkim bir konumda bulunmuş; her sayıda imzalı, imzasız ve mahlaslı yazılar yayınlamıştır. Bu nedenle dergi incelenirken, dönemin Anadolu çevresinin önde gelen isimlerinden olan, *Millet* dergisinde de yerli, köycü, Anadolu eksenli milliyetçi bir bakışı yerleştiren Remzi Oğuz Arık’ın siyasi duruşuna ve dergiyi yönlendirme biçimine özel bir dikkat gösterilecektir.

Dergi “İlim-Sanat-Fikir Mecmuası” alt başlığıyla çıkmış ve edebiyat, tarih, arkeoloji, iktisat, hukuk gibi çok geniş kapsamlı alanlarda yazılar yayınlanmıştır. Bu geniş çerçeve, ilk sayının giriş yazısında “milletin hayatında düşünüş esasına bağlanabilen her şeyi” konu alma arzusu ile gerekçelendirilmiştir. Dergi, Remzi Oğuz Arık’ın milliyetçi muhafazakâr anlayışı doğrultusunda, Türk tarihini yüzyıllardan beri

süregelmiş kültürel bir devamlılık içinde görmek ve kesintiye uğramış bu devamlılığı yeniden tesis etmek amacındadır. Ahmet Çiğdem'e göre, "Türk muhafazakârlığı, oluşum dönemindeki politik iktidarsızlığının açtığı boşluğu, kültürel bir saldırganlıkla doldurmaya çalışmıştır" (Çiğdem, 1997: 47). Dolayısıyla, *Millet* dergisinde ifade bulan fikirlerin, çelişkili bir tarihsel momentin ürünü olduğu söylenebilir: bir taraftan kendini Cumhuriyetçi modernleşme projesinden farklılaştırmaya çabalayan, ancak bunu hem muhafazakârlığın diğer bir kutsalı olan 'devlet' otoritesine karşı çıkmadan yapmaya çalışan, hem de bu otoritenin kavramlarını kendinin kılmaya çalışan düşünsel bir mücadele anının. Bu tezin diğer bir amacı, muhafazakârlığın düşünsel ilerleyişindeki bu kırılmaların öncü örneklerini tespit etmek, böylece Türkiye'de muhafazakârlığın nasıl bir dönemselleştirmeyle tartışılabileceğine katkıda bulunmaktır.

Bu tezin muhafazakâr düşüncenin incelenmesine yapmak istediği diğer bir müdahale, farklı dönemlerde farklı biçimler almış, farklı kavramlara odaklanmış ve farklı politik saiklerle hareket etmiş bu düşünce silsilesinin bir bütün olarak nasıl çalışılabileceği ile ilgilidir. Muhafazakârlığın nasıl nitelendirileceği konusunda literatürde süren tartışma, bu düşünce dizisini bir "üslup", bir "tavır", "duyuş biçimi", Tanıl Bora'nın nitelemesiyle Türk Sağ'ının 'havası', gaz hali olarak görme eğilimindedir (Bora, 2014: 8). Kendi kurucu metinleri olan ve bu metinlere her seferinde geri dönüp temel referans noktası olarak kullanan bir söylemsel bütünlük, muhafazakârlığın ancak asgari bir parçasını oluşturur. Bu anlamda muhafazakârlık, milliyetçilikten ve İslamcılıktan farklılaşır; muhafazakârlığa sağın "gaz hali" demek, muhafazakârlığı bir hissiyat düzeyi olarak konumlandırır, onu maddi içerik ve ilişkilerden azade kılar. Bu bakışa göre muhafazakârlık, ayrı bir ideoloji olarak

değerlendirilemez; daha ziyade, milliyetçilik ve İslamcılık gibi ideolojilerin barındırdığı içeriğin toplumsal öznelerle nüfuz etme biçimidir. Bora'nın değerlendirmesi, muhafazakârlığın “bütünlüklü ve analitik bir sistem” olmayan, bir ideoloji olarak değerlendirilmeyi reddeden, uçucu, neredeyse maddi değilmiş gibi görünen yönüne vurgu yapar (Bora, 2014: 56). Bu görüş, muhafazakârlığın çok önemli bir özelliğine dikkat çeker: muhafazakârlık, özellikle de oluşum aşamalarında kendisi için asla bir politik program veya bir siyasi ideoloji nitelenmesi yapmamış; tam tersine hedefini halkın öz değerlerine yeniden nüfuz eden, onlarla yeniden bütünleşen bir düşünce oluşturmak yönünde ifade etmiştir. Ancak, muhafazakârlığı bir ideoloji olarak kuran ilk önemli ögenin bu uçuculuk, bu salt düşünsel gibi görünen izlek olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Muhafazakârlık kendini, tezi hazırda olmayan bir önerme, talebi ve yönelimi belirli olmayan bir hareket, gösterileni muğlak bir gösterge gibi konumlandırmıştır. Kanımca muhafazakârlığın ideolojik yönünü açığa çıkarmak için, bu görünümün kendisini sorunsallaştırmak gerekir. Bu tez, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak, bütünlüklü bir şekilde ele alınıp irdelenebileceğini, toplumsal-tarihsel anlamının da ancak o zaman açığa çıkabileceğini öne sürecektir.

Nurdan Gürbilek, Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanının, yeni ve eski, modern ve geleneksel, Doğu ve Batı arasındaki bir kültürel yarılmanın romanı olduğunu söyler. Muhafazakâr ideoloji, bu kültürel yarık üzerinde yükselir: bu yarığın tarafları, muhafazakârlığın tepki verdiği toplumsal dinamiklere göre değişebilir: Doğu ile Batı, modernlik ve gelenek, “Taksim ve Kazlıçeşme” (Gürbilek, 2014: 86). Taraflar değişse de, yarığın kendisi yerinde kalır ve muhafazakârlık her zaman “bizim tarafta olanın” diğer tarafa müdahale olmayan bir müdahalesini savunur. Gürbilek bu

müdahaleyi, “seksen küsur yıl sonra, Neriman oyunu gerçekten “Fatih”e verdi” diye özetler. Neriman’ın romanın sonunda Şinasi’yi seçmesi gibi, kazanan “yerli değerlerin”, “halkın”, “milletin” *gerçek* temsilcileri olmuştur (Gürbilek, 2014: 93). Üstelik bu, aynı Neriman’ın tercihi gibi, tam bir *kendiliğindenlikle* gerçekleşmiş; zor, baskı, dayatma olmadan halk kendisine uyanı ve kendisinden olanı ayırt edebilmiştir. İşte bu kendiliğindenlik vurgusu, muhafazakârlığın politik kurgusunun da temelinde yatan ikinci önemli ideolojik ögesidir. Kendiliğindenlik, muhafazakârlığın politik içeriğini, müdahale biçimlerini, toplumsal etkinliğini gözden gizlemekte kullandığı temel araçtır. Bu tez, muhafazakârlığın ideolojik kurgusunun hangi noktalarında kendiliğindenlik aracına başvurduğunu, bu aracın hangi çelişkileri ve eklemlenme noktalarını gözden gizlediğini açığa çıkarmaya çalışacaktır.

Muhafazakârlığa yönelik bir ideoloji analiziyle ilgili söylenmesi gereken bir nokta daha var: Nurdan Gürbilek, ayrımlar hiç yokmuş gibi davranmanın onları daha kalıcı kılacağı uyarısında bulunur. Önemli olan muhafazakârlığın temelindeki kültürel yarığın gerçekliği yansıtıp yansıtmadığı değildir. İncelenmesi gereken, muhafazakârlığın bu yarığı, gerçekliği oluştururken nasıl kullandığıdır. Muhafazakârlık gibi, bir “hava”, “düşünsel bir üslup” gibi görünen bir şeye, maddiliğini kazandıran da budur: bu yarık, isterse “gaz halinde” tezahür etmiş olsun, içinde yaşadığımız toplumsal gerçekliğin kuruluşunda etkili olmuştur. Yalnızca bizim bu toplumsal gerçekliği irdelemekte kullandığımız kavramları, dili, bakışı belirlemekle kalmamış, toplumsal gerçekliği oluşturan sınıflar mücadelesi sürecinde hangi tarafın, hangi biçimde ortaya çıktığı, hangi biçimde iktidar sahibi olduğunu ve hangi biçimde tahakküm altına girdiğini de belirlemiştir. Muhafazakâr ideolojiyi analize tabi tutmak istiyorsak yapmamız gereken, “ayrımların bir hükümlanlığa eşlik

ettiği için bu kadar etkili olduğunu göstermek, [...] ayrımın ardındaki görünmeyen tarihi, görünmeyen siyaseti, görünmeyen çıkarı açığa çıkarmaktır” (Gürbilek, 2014: 104). Tüm bu görünmeyenleri açığa çıkarmak için izlenecek yol, muhafazakârlığı toplumsal bağlamı içinde, yani işlerlik gösterdiği toplumsal ilişkiler içinde ele almaktır. Ancak burada önemli bir ayrım gözetmek gerekir. Zizek’in de ifade ettiği biçimde, sorulması gereken soru, içeriğin değil, biçimin sırrına dairdir (Zizek, 2015: 27): bu toplumsal ilişkilerin neler olduğunu sayıp dökmek, bizi muhafazakâr ideolojinin sırrına erdirmeyecektir. Yapılması gereken, muhafazakâr ideolojinin belirli bir momentte – bu tez için 1940’larda – hangi biçimde tezahür ettiğini ve bu biçimin muhafazakârlığın varoluşuna ve devamlılığına nasıl katkı sunduğunu açıklamaktır.

Dolayısıyla bu tez, *Millet* dergisinin içeriğini maddeci tarih görüşünden beslenen bir metin analizine tabi tutmayı hedeflemektedir. Çalışmada, Neal Wood ve Ellen Meiksins Wood’un Batı siyasal düşüncesinin tarihini ele alırken kullandıkları “siyasal düşüncenin toplumsal tarihi” yaklaşımı kullanılacaktır. Wood, siyasal düşüncenin yalnızca teorik bilgi üretme çabası olarak oluşmadığını, aynı zamanda ortaya çıktığı zamandaki güncel meselelerle ilgili bir tartışma ve bir ikna çabası olduğunu vurgular (Wood, 2013: 24). Siyasal düşüncüyü üretenler, kendi dönemleri içindeki toplumsal ilişkilerin içinde konumlanır, o dönemdeki toplumsal yapının oluşum sürecine tepki verirler. Dolayısıyla, siyasal düşüncüyü anlamak, bağlam içinde çalışmayı gerektirir; siyasal bir düşünce izleğini oluşturan fikirler bütünü, varoldukları andan ve koşullardan yalıtarak değil, o an ve koşullarla bağlarını kurarak incelenmelidir.

John B. Thompson da yorumsamacı metin analizlerine getirdiği eleştiride, tarihsel-toplumsal bağlama vurgu yapar. Thompson'a göre yorumsamacı analiz yaparken metni, onu üretenlerin içinde bulunduğu toplumsal-tarihsel süreçten soyutlamak, yalnızca metnin içeriğini inceleme nesnesi olarak ele almak hatalıdır. Yorumsamacı analiz, üç evreyi bir araya getirmelidir: toplumsal-tarihsel analiz, biçimsel-söylemsel analiz ve yorumlama/yeniden yorumlama. Toplumsal-tarihsel analiz, metnin oluştuğu momenti ve yeri, nasıl bir toplumsal yapı ve ilişkiler içinde, hangi kurumların ve iletişim araçlarının aracılığında oluştuğunu ele alırken, biçimsel-söylemsel analiz metni anlatısal-anlamsal irdelemeye tabi tutar (Thompson, 1990: 280). Ancak bu analiz evreleri bir arada işletildiği zaman metnin kurucusu olduğu ve devamlılığını sağladığı anlamsal öğeler açığa çıkacaktır. Bu tezde de, *Millet* dergisinin içeriği bu üç evre kapsamında ele alınacaktır. Derginin yayınlandığı dönem, dergide yazan kadro, bu kadronun siyasal hikâyesi göz önünde tutulacak, derginin çıktığı dönemin koşullarında siyasal tartışma ortamında oynadığı rol tanımlanacaktır. Bu kapsamda, dönemin sol-Marksist eğilimli dergilerine, sağ-Türkçü-milliyetçi dergilere ve *Millet* dergisinin de içinde bulunduğu milliyetçi muhafazakâr-Anadolucu dergilere değinilecektir. Daha sonra dergideki yazılardan çıkarılan temalar, dönemin siyasal tartışma başlıklarını oluşturan kavramlarla ilişkilendirilecek ve bu kavramsal tartışmanın işaret ettiği toplumsal bağlam içinde değerlendirilecektir.

Ancak, bir metne toplumsal-tarihsel bağlamı içinde bakmayı önerirken dikkat edilmesi gereken bir konu, “bağlam”dan ne kastettiğimizdir. Siyasal teorileri, düşünürleri, tarihsel olayları bağlamı içinde ele almayı hedefleyen çalışmaların iki yönelimden birine sahip olduğu söylenebilir: bağlamı sembolik veya düşünsel denebilecek bir düzeyde konumlandıran çalışmalar ve bağlama tarihsel bir

perspektiften bakan alışmalar. Sembolik/düşünsel bağlamı göz önünde tutan çalışmalar, belli dönemlerde ortaya atılan fikirlerin, kavramların, tartışmaların birbirleriyle nasıl ilişkilendiğine ve nasıl söylemler oluşturduğuna odaklanırken, bağlamı tarihsel açıdan ele alan çalışmalar, bu fikirler alanıyla, bu fikirleri ifade edenlerin içinde yaşadığı toplumsal gerçeklik arasındaki bağlantıları açığa çıkarmayı hedeflerler (Wood, 1984: 2). İlk türden çalışmalarda tarih, ancak incelenen fikirlerin yerleştiğı bir arka plan bilgisi düzeyinde kalır veya en iyi ihtimalle bir “fikirler soykütüğü” oluşturacak şekilde belirli bir düşünürün kendinden öncekilerden nasıl etkilendiğini ve kendinden sonrakileri nasıl etkilediğini gösterecek biçimde kullanılır (Wood, 1984: 1). Bu tip çalışmalar, siyasal fikirlerin izleğini sürmek açısından önemli olsa da, bu fikirlerin neden böyle şekillendiklerini, hangi toplumsal ihtiyaçlara veya projelere karşılık olarak üretildiklerini açıklayamazlar. Dolayısıyla düşünsel bağlam, ele aldığı yazarı ve metni, sözsel veya kavramsal bir ilişkisellik içine hapseder, hapsettiğı ölçüde de onları gerçek insan hayatının parçaları olmaktan uzaklaştırır.

Oysa tarihsel bağlama odaklanan çalışmalar, ele aldıkları metni ve o metnin yazarını toplumsal koşulların, siyasal çekişmelerin içinde yer alan, taraf tutan ve bu toplumsal-siyasal durum içindeki pozisyonunu ifade etmeye çalışan varlıklar olarak görürler. Neal Wood’a göre fikirler ve toplumsal pratik, düşünce ve eylem hep iç içedir, beraber toplumsal bir bütünlük oluştururlar (Wood, 2002: 11). İncelenen fikirler, belirli bir zamanda, belirli toplumsal koşullar içinde yaşayan ve bu koşullardan etkilenen, aynı zamanda onları etkilemeye ve dönüştürmeye çalışan, bunu da birtakım kavramlar ve düşünceler aracılığıyla yapmaya çalışan gerçek insanlara aittir. Dolayısıyla bir düşünürün fikirleri, ancak ortaya atıldıkları somut tarihsel koşullar içinde, yani yaşadıkları toplumun yapısı, hâkim artı-değer elde etme ve işbölümü tarzı,

bunlar tarafından şekillendirilen yönetim biçimi, hukuk sistemi, başat siyasal çekişmeler ve sınıfsal ilişkiler çerçevesinde anlaşılabilir (Wood, 2002: 115). Bu tarihsel bağlam, yazarın veya düşünürün kullandığı kavramları, toplumsal gerçeklikteki eylemleri, olayları, gerilimleri çözümlemekte ve belli siyasi projelere eklemlenmekte kullanılan araçlar olarak ele alır. Wood’a göre, siyasal olan hiçbir zaman yalnızca düşünsel veya dilsel bir mesele değildir; düşünce ve söz gerçek çıkarların ve anlaşmazlıkların ifade edilmesinde, işlenmesinde ve çözülmesinde nasıl kullanıldıklarına göre önem taşırlar (Wood, 1984: 4). Dolayısıyla, belirli bir dönemde, belirli kişiler tarafından ifade edilmiş düşünceleri anlamak için, o dönemde o kişilerin içinde yaşadığı toplumsal şartlara ve süreçlere, kısacası tarihe bakmak elzemdir.

Tekrar etmek gerekirse, bu tez, Neal Wood ve Ellen Wood’un toplumsal tarih yaklaşımını Türkiye’de muhafazakâr düşüncenin tarihine uygulayacaktır. Bu yaklaşım, bu tezin yürütmek istediği tarihsel maddeci bir metin analizi yöntemine de temel oluşturmaktadır. İdeolojik bir metni tarihsel maddeci bir analize tabi tutmak, ancak o metin, oluşturulduğu ortam ve koşullar çerçevesinde analiz edildiğinde mümkün olabilir. Metin, kendi tarihsel bağlamı içinde ele alındığı zaman, bu metnin incelenmesi belli bir dönemde toplumsal olan ve ekonomik olan arasındaki diyalektik ilişkiyi görmeye, tarihsel olguların iç içe girmiş nedenselliğini çözümlemeye, sınıfsal çelişkilerin aldığı biçimi ve devleti nasıl şekillendirdiklerini anlamaya katkı sunabilir.

Tezin birinci bölümü, bu tarihsel-toplumsal bağlamı oluşturmaya ve *Millet* dergisinin çıkışının ve Remzi Oğuz Arık’ın konumunun bu bağlam içine yerleştirilerek analiz edilmesine ayrılmıştır. Toplumsal tarih yaklaşımı uyarınca, “siyasal fikirler, serbestçe dalgalanan soyutlamalar olarak değil, kapitalizmin erken yıllarına iz bırakan

toplumsal, ekonomik ve siyasal değişim ve çatışmaların [...] yanıtı ve yansıması olarak” düşünölür (Wood ve Wood, 2008: 10). Dolayısıyla, *Millet* dergisinin içeriğinin bağlamsal bir analizi için öncelikle 1940’lı yılların hemen öncesinde ve başında Türkiye’nin siyasal gündemini neyin belirlediğine, bu gündemin toplumsal ilişkilerde yaşanan hangi değişimlerin ve çatışmaların sonucunda oluştuğuna bakmak gerekmektedir. Bu kapsamda, birinci bölüm iki temel soru çerçevesinde ilerleyecektir. İlk olarak, *Millet* dergisinin çıktığı 1942-1944 yılları zarfında Türkiye’de etkin olan toplumsal dinamiklerin neler olduğuna bakılacaktır. Bu dinamikler, dönemin hâkim toplumsal ilişkileri kapsamında, bu ilişkilerin iki boyutuyla incelenecektir: toplumsal sınıflar ve toplumsal süreçler. Toplumsal sınıflar boyutuna bakarken şöyle sorular ele alınacaktır: Bu dönemde siyasal alanda hâkim olan toplumsal sınıflar hangileriydi? Bu sınıfların bu dönemde temsilcisi olan siyasal aktörler kimlerdi? Bu sınıflar, oluşumlarının bu momentinde nasıl konumlanmaktaydılar? Bu sınıfların ekonomik çıkarları bu yıllarda hangi biçimleri almaktaydı? Toplumsal süreçler boyutuna bakarken ise, o yıllardaki siyasal ve kültürel gündeme, önde gelen toplumsal tartışma başlıklarına *Millet* dergisinin gündemini şekillendirdiği ölçüde odaklanılacak, bu gündemin ve bu tartışmaların hangi toplumsal değişim ve çatışmaların ifadesi olduğu irdelenecektir. İkinci olarak ise, *Millet* dergisinin kurucu figürü olarak Remzi Oğuz Arık’a odaklanılacak, Arık’ın bu toplumsal dinamikler çerçevesinde, hem bu toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak, hem de bir siyasal ve kültürel figür olarak nereye oturduğu, Arık’ın yaşam öyküsü de göz önüne alınarak tartışılacaktır. *Millet* dergisi de aynı çerçevede değerlendirilecek, derginin hangi toplumsal dinamiklerin oluşturduğu hangi siyasal eğilimlerin ürünü olduğu, çıkış noktasında hangi aktörleri bir araya getirdiği ve hangi birikimlerden yararlandığı incelenecektir.

Ancak, toplumsal tarih yaklaşımını ideoloji analizinde kullanırken değinilmesi gereken bir sorun vardır: Neal ve Ellen Wood, kendi çalışmalarında bu yaklaşımın inceleme nesnesi olarak siyasal düşüncenin temel taşlarını, klasik eserlerinin ve önde gelen teorisyenlerini belirlemişlerdir. Bu tez ise kendi inceleme nesnesini, yani muhafazakârlığın *Millet* dergisi uğrağındaki biçimini, bir ideolojinin oluşum sürecinin parçası olarak nitelendirmektedir. Toplumsal tarih yaklaşımı, siyasal düşüncenin yanı sıra bir ideolojinin analiz edilmesine de temel oluşturabilir mi? Siyasal düşünce ve ideoloji arasında bu yaklaşımın kullanılışı açısından sorun çıkartabilecek ne gibi farklar vardır? Toplumsal tarih yaklaşımı, ideoloji analizini nasıl besleyebilir?

Öncelikle söylenmesi gereken, siyasal düşüncenin ve ideolojinin birbirinden kopuk iki alan, bambaşka iki inceleme nesnesi oluşturmadığıdır. Neal Wood, siyasal teorinin her zaman ideolojik bir bileşeni olduğunu söyler: siyasal düşüncenin üretici boyutu temelde ideolojiktir, çünkü düşünürün somut siyasi meselelerdeki bağlılıklarını sistematik ve ikna edici bir biçimde ortaya koyma çabasından doğar (Wood, 2002: 47). Elbette siyasal düşünce ideolojiyle bir ve aynı şey değildir, aradaki fark temel olarak siyasal düşüncenin eleştirel akıl yürütme ve rasyonel ikna ve savunma çabasına dayalı olarak işlemesidir. İdeoloji ise yeri geldiği takdirde rasyonellik iddiasını tamamen bir kenara bırakabilir, toplumsal gerçekliği kendine göre yeniden düzenlemek için sadece duygulara, genel geçer kanaatlere ve inançlara göre pozisyon alabilir (Wood, 2002: 127). Ancak, siyasal düşünce ve ideolojinin ortaklaştığı nokta, ikisinin de belirli bir çıkarı, bir çıkar çatışmasındaki belirli bir pozisyonu savunmak amacıyla harekete geçmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, hem ideoloji hem de siyasal düşünce gerçek toplumsal ilişkiler içindeki belirli tarafların ürettiği fikirler bütünüdür. Ancak siyasal düşünce, gerçekliği akla dayalı, dolayısıyla eleştiriye ve dönüştürülmeye açık

yöntemlerle anlamaya ve açıklamaya çalışırken, ideoloji bunun tersine, çarpıtma, yönlendirme, görüneni yeniden biçimlendirme gibi yöntemlerle gerçekliği kurgulama yoluna gider.

Siyasal düşüncenin toplumsal tarihini çalışmakla toplumsal tarih yaklaşımıyla bir ideolojiyi çalışmak arasındaki fark bu noktada ortaya çıkar: siyasal düşünce, insanların kendi hayatlarını kurmasıyla, yönetme ve yönetilmeyle, iktidar ilişkileriyle ilgili somut ve süregelen sorunlara cevap aradığı için kendi içindeki temaları günceldir, eleştirel bir tartışma için gerekli zemini oluştururlar. Oysa ideoloji, bu somut ve gerçek sorunları kimi iktidar projelerine eklemek amacıyla eğip büker, belli kalıplara sokar. Dolayısıyla toplumsal tarih yaklaşımıyla yürütülecek bir ideoloji analizi, bu kalıpların, çarpıtma ve yönlendirmelerin de izini sürmek, örüntülerini açığa çıkarmak ve bu örüntülerin o momentin tarihi ile bağını kurmak zorundadır.

Tezin ikinci bölümü, *Millet* dergisinde işlemiş olan ideolojik örüntülerin irdelenmesine ayrılmıştır. Bu analizde, ideolojinin işleyiş kipleri ve sembolik inşa kiplerine dair Thompson'ın önerdiği şema kullanılacaktır. Thompson, kendi ideoloji kavramsallaştırmasını oluştururken, anlam oluşumunun tahakküm ilişkilerini nasıl beslediğine odaklanır. İdeoloji analizinin amacı, ideolojik metinlerin işleyiş tarzlarının, anlamın inşa edilmesinde kullanılan sembolik stratejilerle nasıl ilişkilendiğini açığa çıkarmaktır. İdeolojik içerikler, tutarlı ve anlamlı gözükten bir bütünlük yaratmak amacıyla farklı sembolik ve düşünsel öğeleri eler, seçer ve birbirlerine eklemeler. Thompson'ın bahsettiği işleyiş tarzları, bu bütünlüğün nasıl bir anlam inşa etmeyi hedeflediğine işaret ederler: belirli öğelerin seçilip belirli öğelerin dışarıda bırakılmasının oluşturduğu anlam nasıl bir rol oynamakta, nasıl bir etki bırakmayı amaçlamaktadır? Thompson, bu kapsamda ideolojinin beş işleyiş

tarzını tarif eder: meşrulaştırma, gizleme, birleştirme, parçalama ve şeyleştirme. Bu genel işleyiş tarzları, Thompson'ın şemasında belirli sembolik inşa stratejileriyle eşleşirler. Sembolik inşa stratejileri, istenilen etkiyi yaratmak için öğelerin hangi biçimlerde birbirine eklemlendiğine ve oluşan anlam bütününe nasıl bir biçime sokulduğuna işaret ederler. İdeolojinin hangi işleyiş tarzlarını, hangi sembolik inşa stratejileri aracılığıyla kullandığına dair bir analiz, ideolojik bir içeriğin tahakküm ilişkilerini hangi yönde, nasıl beslediğine dair kavrayışımızı derinleştirecektir.

Genel işleyiş tarzları	Sembolik inşa stratejileri
Meşrulaştırma	Rasyonelleştirme
	Evrenselleştirme
	Anlatı oluşturma
Gizleme	Yerine geçirme
	Örtmece
	Mecaz (Kapsamı değiştirme, ad aktarması, eğretileme)
Birleştirme	Standartlaştırma
	Simgeselleştirme
Parçalama	Ayrıştırma
	Ötekinden arındırma
Şeyleştirme	Doğallaştırma
	Ebedileştirme
	Adlandırma – Edilgenleştirme

Tablo 1. Thompson'ın ideolojinin işleyişine dair şeması (Thompson, 2013)

Thompson'ın ele aldığı ilk işleyiş tarzı *meşrulaştırma*dır. İdeoloji, bir olay veya durum karşısında, belirli bir davranış veya değerlendirmenin meşru olduğu iddiası üzerinden işleyebilir. Thompson, meşrulaştırmayı üç sembolik stratejiyle ilişkilendirir. İlki *rasyonelleştirme*dir: ideolojik bir sembolik biçim, belirli bir akıl yürütme zinciri aracılığıyla ikna edici hale getirilip birtakım toplumsal ilişkileri haklı çıkarmakta kullanılabilir. İkinci strateji *evrenselleştirme*dir: belirli bir gruba hizmet eden özel bir çıkarın, herkese fayda sağlayacak genel bir çıkarım gibi gösterilerek ve bu çıkarın herkesin ulaşımına açık olduğu iddia edilerek gerekçelendirilmesidir. Meşrulaştırmanın üçüncü stratejisi, *anlatı oluşturma*dır: geçmişî güzelleyen ve bugünün de geçmişin bir devamı olması gerektiğini savunan hikâyeler oluşturularak, farklılıkları, çatışmaları, bölünmeleri aşan bir gelenek yaratılır ve söz konusu durumun bu geleneğe uygun olduğu veya olması gerektiği savunulur.

İdeolojinin ikinci bir işleyiş tarzı *gizleme*dir. Toplumda varolan güç ve tahakküm ilişkileri, örtbas edilerek, reddedilerek veya muğlaklaştırılarak veya olmadıkları biçimlerde gösterilerek devamlılıkları sağlanabilir. Gizlemenin bir stratejisi *yerine geçirme*dir: genellikle belirli bir nesneyi, kişiyi veya durumu ifade etmekte kullanılan bir terim, başka bir kişiyi, nesneyi veya durumu ifade etmekte kullanılarak, terimin içeriğine yerleşmiş bulunan olumlu veya olumsuz çağrışımlar diğer duruma aktarılır. Diğer bir strateji *örtme*cedir: belli olayları veya toplumsal ilişkileri, olumlu bir değerlendirme getirecek şekilde tariflemektir. Örtmecenin, protestoları şiddet kullanarak bastırmayı “düzeni sağlama” olarak tariflemek gibi çok basit ve aleni biçimleri olsa da, kolayca gözden kaçabilecek anlam kaymalarını ve muğlaklıkları da içerir. Gizlemenin üçüncü stratejisi *mecaz*dır: sembolik biçimlerin temsilî olarak birbirinin yerine kullanılmasını içerir. Thompson, en sık başvurulan

mecaz biçimlerinin kapsamı değiştirme, ad aktarması ve eğretileme olduğunu söyler. *Kapsamı değiştirme*, dilde kurulan parça-bütün ilişkisiyle ilgilidir: parça için kullanılacak bir terimin bütün için veya bütün için kullanılması gereken bir terimin parça için kullanılmasıdır. *Ad aktarması*, bir durumun veya nesnenin belli bir özelliğini ifade eden bir terimin, o durum veya nesnenin bütününü ifade etmekte kullanılmasıdır. Böylece, tam olarak görünür hale gelmeyen olumlu veya olumsuz çağrışımlar oluşturulabilir. *Eğretileme* ise bir terimin, aslında alakasız bir durum ya da nesne için kullanılmasıdır. Eğretileme yoluyla toplumsal ilişkiler, hiç sahip olmadıkları niteliklere sahipmiş gibi gösterilebilir.

İdeolojinin üçüncü işleyiş tarzı *birleştirmedir*. Sembolik düzeyde, toplumdaki farklılıkların ve ayrımların göz ardı edilerek tüm toplumun özdeş bir bütün gibi ele alınmasıdır. Bir birleştirme stratejisi *standartlaştırmadır*: toplumda kullanılan sembolik biçimler standart bir kalıba dökülerek toplumsal ilişkilerin sembolik boyutunun ortak temeli olarak yerleştirilir. Ulusal bir dil yaratma çabaları bu stratejinin bir örneğidir. Birleştirmenin diğer stratejisi *simgeselleştirmedir*: toplumdaki birliği, ortak kimliği ve bu kimlikle özdeşleşmeyi ifade edecek belli simgeler üretilir ve dolaşıma sokulur.

Dördüncü bir işleyiş tarzı *paralamadır*. Birleştirmenin hedeflediğinin tersine, parçalama, toplumdaki tahakküm ilişkilerine karşı koyabilecek veya onları değiştirmeye çalışabilecek grupları bölmeyi veya onların güvenilirliklerini sarsmayı amaçlar. Tipik bir stratejisi *ayrıştırmadır*: bu gruplar içindeki ortak yanlardan çok farklılıkları, ayrımları öne çıkararak hem grupların kendi içindeki bütünlüğü engellenebilir, hem de dışarıda kalanlar açısından ikna edici olmalarının önüne geçilebilir. Diğer bir strateji ise *ötekinden arındırmadır*: söz konusu grup, birlik

içindeki toplumun dışarısında, tehlikeli ve bu birliğe zarar verecek bir öge gibi konumlandırılır ve toplumun bu düşmandan temizlenme ihtiyacı vurgulanır.

Thompson'ın bahsettiği son işleyiş tarzı ise *şeyleştirme*dir: tarihsel olarak oluşmuş ve haliyle geçici olan veya değişebilecek bir durumu kalıcı ve zamandan bağımsız olarak sunmaktır. Bu işleyiş tarzı, tarihsel-toplumsal süreçleri ve mevcut toplumsal gerçekliğin bu süreçlerin sonucu olduğunu gizlemeye yöneliktir. Bu tarzın kullandığı stratejilerden biri *doğallaştırma*dır: tarihsel bir sürecin sonucu olan bir toplumsal ilişki doğal koşullardan kaynaklıymış gibi gösterilebilir. Diğer bir strateji *ebedileştirme*dir: mevcut toplumsal ilişkiler zorunlu, dolayısıyla kalıcı ve değişmez gibi gösterilir. Bu iki genel stratejinin yanı sıra, *şeyleştirme* adlaştırma ve edilgenleştirme gibi dilbilgisel stratejiler de uygulayabilir. *Adlaştırma*, aslında bir özne ve bir yükleme ifade edilecek edimlerin sıfat ve adlarla ifade edilmesidir. Örneğin, “polis göstericiyi yaraladı” yerine “olaylarda yaralanan gösterici” denilmesidir. *Edilgenleştirme* ise, eylemin öznesiz ve edilgen biçimde çekilmesidir. Örneğin, “valilik protesto gösterisini yasakladı” demek yerine “gösteri yasaklandı” denilmesi bir edilgenleştirmedir. Bu iki strateji, anlatının öznesinin belirsizleşmesine, böylece bahsedilen sürecin bir faillik içermeyen, kendiliğinden gerçekleştiği zannının yaratılmasına sebep olur.²

Thompson'ın ideoloji analizi için oluşturduğu şema ve önerdiği metodoloji, yorumsamacı bir temelden beslenmesine rağmen, bu tezde toplumsal tarih yaklaşımıyla desteklenerek tarihsel maddeci bir analiz çerçevesinde kullanılacaktır. Thompson “derin yorumsamacılık” yöntemini, yorumsamacı yaklaşımların sıklıkla

² Thompson'ın kullandığı terimlerin Türkçeleştirilmesinde, İdil Çetin'in *İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplum Kuramı* (2013, Ankara: Dipnot Yayınları) çevirisinin yanı sıra, Deniz Ali Gür'ün *Bilginin Dinselleştirilmesi: Yeni Ümit Dergisi Örneği* (2016, Ankara: Nota Bene Yayınları) kitabından da faydalandım.

dışarıda bıraktığı tarihsel-toplumsal boyutları da içine katarak yorumsamacı metodolojiyi düzeltmek için ortaya atmıştır. Bu tezin savunduğu toplumsal tarih yaklaşımı ise, tarihsel bağlam kurmaya ve metinleri bu bağlam içinde değerlendirmeye yönelik tavrıyla yorumsamacılıktan uzaklaşır. Ancak Thompson'ın tarihsel-toplumsal bağlam vurgusu, derin yorumsamacılıkla toplumsal tarih yaklaşımı arasında ortak bir zemin yaratır. Bu tez, ideoloji analizi yapmak için Thompson'ın kategorizasyonundan faydalanacak, ancak bu kategorizasyonun açığa çıkardığı örüntüleri tarihsel maddeci bir yaklaşımla somut tarihsel koşullar içinde konumlandıracaktır.

Terry Eagleton, ideoloji ve bağlam arasındaki ilişkiyi kurarken, ideolojiyi “kimin kime, hangi araçlarla, ne söylediğiyle ilgili bir mesele” olarak niteler (Eagleton, 2011: 28). Eagleton'ın bu nitelemesi, bize ideolojik bir bütün olarak görünen analiz nesnesinin içindeki ilişkisellikleri ayırt etmenin ipucunu vermektedir. Herhangi bir ideoloji, sabit bir doktrinler bütünü olarak çalışamaz; bir ideolojinin *anlamı* ancak içinde olduğu toplumsal ortam, yöneldiği kitle ve bu kitleye ulaşmakta kullandığı yollar ile birlikte çözümlenebilir. Bir ideolojinin analizi, aynı zamanda belli bir toplumsal döneme, bu dönemdeki olguları meydana çıkaran koşullara ve bu koşullara verilen tepkilere ışık tutmanın bir yoludur.

Muhafazakâr ideolojinin ele aldığı momentteki incelemesi, Eagleton'ın kurduğu ideoloji-bağlam ilişkisi uyarınca, bir ideoloji çözümlemesinin temelini oluşturduğunu düşündüğüm beş soru çerçevesinde yürütülecek, dergiden çıkarılan temalar, bu beş soru çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu sorular özetle, muhafazakâr ideolojinin öznesinin kim olduğu, nasıl bir toplum tahayyül ettiği, toplumsal çelişkileri nerelerde gördüğü, bu çelişkileri hangi duygularla ifade ettiği ve bu çelişkilere nasıl çözüm önerileri sunduğudur. Her temanın hangi sorunun çerçevesine girdiği

belirlendikten sonra, bu temalarda Thompson’ın şemasındaki işleyiş tarzları ve sembolik stratejilerden hangilerinin kullanıldığı irdelenecektir. İlk soru, Eagleton’un ideoloji tanımındaki “kim, kime” meselesiyle ilgilidir. Muhafazakâr ideolojinin öznesi kimdir? Kime seslenir, kimi harekete çağırır? Muhafazakârlığın seslendiği öznenin üç görünüşü olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, muhafazakâr ideolojinin değerlerini sahiplenmeye çağırdığı, “öz bilginin temsilcisi”, “bize ait” olanın taşıyıcısı olarak *halk*tır. Bu halk kavrayışı, “örflerimizin mirasçısıdır”, “kültürümüzü bize kadar dalga erıştiren asıl denizdir” (*Millet*, Mayıs, 1942). Halkın muhafazakâr çerçevede aldığı ilk görünüm, onu muhafazakâr düşüncenin tam kökenine yerleştirir, bütün bu fikir silsilesinin asıl meşru kaynağı olarak halkı görür. Ancak, bu biçimiyle “halkı”, ideolojinin çağırdığı asıl özne olarak düşünemeyiz. “Halk” kavramının bu biçimi, muhafazakârlığın “muhafaza etmek” istediği somutluğu içerir: muhafazakârlık için somut olan, varolan ve varlığı fazla irdelenmemesi gerektir. “Varolan hem sebebin, nedenselliğin, hem de normatif açıklamanın, meşruiyetin bizzat kendisidir” (Schmitt, 1991: 119, akt. Bora, 2014: 57). Halkın somutluğu, incelenecek, parçalarına ayrılacak, çözümlemeye tabi tutulacak bir somutluk değildir, sadece kayıt altına alma, yozlaşmasını, yok olmasını engelleme gibi saiklerle araştırılabilir. Normlar, yaşam tarzı, düşünüş biçimi ve inançlarıyla halk, Ulus Baker’in deyişiyle “yerinden oynatılamayacak” olanı temsil eder; bu temel kendi değerlerine ve yaşam tarzına uygun olmayan bir şekilde değiştirilirse, hem kendini yok edecek, hem de kendinden sonra gelecek olanın bekâsına da zarar verecektir. Baker’in muhafazakârın “gelecek korkusundan” söz ederken vurguladığı nokta budur: muhafazakâr için yeni, imkânı sorgulanması gereken bir şeydir; nasıl olmuştur da ortaya çıkmıştır, nasıl olmuş da somut olana kafa tutar hale gelmiştir? Yeninin sergilediği “olanak”, “başkalık”

muhafazakârın geleceğe yönelik tedirginliğinin nedenidir. “Statüko geçmişin akideleştiği bir değerler manzumesi olmaktan çok, geleceğin yenilik ve başkalık tehlikelerine karşı kendini korumaya çalışan bölük pörçük bir değerler çizgisidir” (Baker, 2003: 101).

Ancak muhafazakâr düşüncedeki halk kavrayışı, sadece kutsal kökenin bir ifadesinden ibaret değildir. Muhafazakârlık, bu ilk kavrayışla ilk elde çelişkili gözükse, oysa ideolojinin kurgusu için bir varoluş koşulunu yerine getiren diğer bir halk kavrayışı da halkın “somut” durumundan ayrı olarak halkın “mevcut” durumudur. Erdoğan ve Bora, bu ikili halk kavrayışının bir “çifte zaman” içinde kurulduğunu söylerler: “küçük h’li” yani yaşayan halk ile “büyük h’li” yani siyasal bir varlık olarak halk arasında bir ayırım yapılır. Bu ikili halk kavrayışı, muhafazakârlığa çifte bir siyasi meşruiyet sağlar: bir taraftan muhafazakâr düşünce, özün, kültürün taşıyıcısı olan halkla ayrıcalıklı bağı nedeniyle, bu “yerli ve milli” değerlerin neler olduğu konusunda otorite sahibidir, söz söyleme, eleştirme, farklı bir politika talep etme hakkı vardır. Ancak asıl yaşayan halk, “yozlaştığı”, dışardan etkilerle kendine yabancılaştığı, olması gerekenden uzaklaşıp başka bir şey olmaya öykündüğü için, halkı kendine döndürecek bir müdahaleye ihtiyaç vardır (Bora ve Erdoğan, 2003: 639). Dolayısıyla bu ikili halk kavrayışı, muhafazakârlığa hem bir politik otorite sağlar, hem de onu bir politik ihtiyaç nesnesi haline getirir.

Ancak bu ikili kavrayış da, muhafazakârlığın harekete geçirmeye çalıştığı özneyi tam olarak karşılamaz. Muhafazakârlığın “halk” kavrayışının ardında asıl seslendiği, tabiri caizse gizli öznesi aydınlardır. Halk geleneğin koruyucusuysa, aydın geleneği halktan alıp yeniden diriltecek, yeniden hâkim kılacak olandır. Aydın “müessesenin mirasçısıdır”, “halk çocuğudur, halktandır ve halkçıdır, [...] ve örf ile

müesseseyi birbirine yaklaştırmak isteyen insanlara söyleyecektir” (*Millet*, Mayıs 1942). Bu, muhafazakârlığın “aristokratik yönsemesidir”: halk en kutsal değerleri içinde barındırabilir, ancak o değerleri toplumsal hayatın inşasında kullanabilecek olan yine seçkin bir topluluktur. Bu çalışma, muhafazakârlığın öznesine yönelik bu soru kapsamında, “halk”, “millet”, “köylü” gibi farklı terimlerle ifade edilen ve ideolojinin kendini temellendirdiği kökeni oluşturan kavrayış ve muhafazakârlığın yürütücüsü, harekete geçiricisi olan aydın özne arasındaki ilişkinin neden böyle şekillendiğini irdeleyecektir.

Muhafazakâr ideolojiyi incelerken cevabını arayacağım ikinci soru, muhafazakârlığın içinde bulunduğu toplumu nasıl tahayyül ettiğidir. Aslında muhafazakârlığın temel öğelerinden biri olan *organik toplum tahayyülü*, toplumun “yerinden oynatılamazlığını” onun özsel bir parçası haline getirir. Organik toplum tahayyülünü, toplumsal işbölümünün sorunsuzca devam etmesine yönelik işlevsel bir niteleme olarak görmek mümkündür (Birler, 2012: 290), ancak bu tahayyülün başka bir yönü de vardır. Özellikle odak noktası kültür olduğunda, organik toplum tahayyülü, toplumsal hayatın ilerleyişini de organikleştirir ve bize muhafazakârlığın öngördüğü değişimin izleğiyle ilgili de bir fikir verir. “Millet hayatı” “bir ağaç gibi” şekillenir, köklerindeki geçmişten ve gelenekten beslenir, bir ağaç gibi, yavaşça ve belirli bir çizginin dışına taşmadan büyür ve gelişir (Erdoğan ve Bora, 2003: 632). Böylece toplum, kendi köklerinden beslendiği takdirde, çalkantılara, altüst oluşlara ve büyük dönüşümlere gerek kalmadan ilerleyeceği yatağı bulacak bütünlüklü bir varlık biçimini alır. Dolayısıyla, muhafazakârlık, kendisine düşen siyasi ödevin, büyük projeler, planlar, stratejiler oluşturmada, sadece toplumu tekrar kendi köklerine yönlendirmek olduğunu iddia eder. Bu iddianın ideolojik boyutunu ayırt edebilmek,

muhafazakârlığın sunduğu toplum tahayyülünün zorunlu çelişkilerini açığa çıkartmakla mümkün olabilir. Toplumun yeniden yönlendirileceği bu kökeni yaratma çabası, başlı başına bir siyasi projedir. Muhafazakârlığın milliyetçi yönelimi ilk olarak burada işlevsel hale gelir: eğer toplumda kendiliğinden ve hâlihazırda varolan bir töz olduğu öne sürülecekse, bu tözün belirli mekanizmalar aracılığıyla belli bir çerçeveye oturtulması gerekir. İdeolojinin *dışarda bırakma, karalama, çapraşıklaştırma* mekanizmaları burada devreye girer (Eagleton, 2011: 23). Belirli öğeler sistematik olarak dışlanır, onların toplumun asıl parçası olmadığı, toplumun “millet” haline gelmesini, bütünlüğünü ve gücünü tesis etmesini engelledikleri iddia edilir.³

Bu nokta, bizi ele alınacak üçüncü soruya götürür: Muhafazakâr ideoloji seslendiği, harekete davet ettiği özneye, tahayyül ettiği toplum arasında nasıl bir uyumsuzluk görür? Muhafazakârlığın modernlikle ilişkisi, Gürbilek’in bahsettiği kültürel yarılma burada işlevselleşir. Modernleşme sürecinin getirdiği toplumsal dönüşümle beraber, “millet yavaş yavaş kendi gerçeklerinden uzaklaşmış ve yabancı gerçekler peşine düşmüştür”, “bizim gerçeklerimiz inkâr” edilirken, “yabancı milletlerin gerçeklerini ileri sürerek yaşayışımızı onların gerçeklerine göre yönlendirmek” isteyenler vardır. Bu çaba hem halk, hem de aydın açısından bir “hayali hadımlaştırma” içerir (Erdoğan ve Bora, 2003): halkı ve halkın içinden gelen aydını hem toplumsal etki açısından güçsüzleştiren, hem de siyasi iktidarla arasındaki boşluğu derinleştiren bir süreç olarak görülür.

Bu “hayali hadımlaştırma”, hem halkı, hem de aydını acılı, “ıstırap dolu” bir varoluşa sürükler. Tezin ele alacağı dördüncü soru, tahayyül edilen özne-toplumsal

³ Bkz. Ece Karakuş, (2014), *Milliyetçi Muhafazakârlık ve Düşmanları: Büyük Doğu, Serdengeçti ve Sebilürreşad Dergilerinde Komünistler, Yahudiler, Dönmeler ve Masonlar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ Medya ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı, Ankara.

süreç çelişkisinin incelenen metinlerde nasıl bir duygusal ifade bulunduğudur. Bu ifadelerde en çok öne çıkan, “mazlumluk” söylemidir. Halk kendinden, kendi değerlerinden koparıldığı, toplumsal gücünü besleyecek kanallardan uzaklaştırıldığı için mazlumdur; aydın da ona meşruiyet sağlayacak halkından koparıldığı için. İki kesim de “efendilik gururuna” yeniden kavuşmayı diler: halkın, köylünün söylemsel bir düzeyde iktidarın kaynağı olmasından, yönetme veya nasıl yönetileceğini düzenleme ödevini de aydının üstlenmesinden doğan bir gurur.

Muhafazakâr aydını harekete geçirecek olan, bu uyuşmazlığı ortadan kaldırma, milletin bütünlüklü ve aslına uygun bir şekilde varoluşunu devam ettirmesini sağlayacak bir iktidar biçimi oluşturma çabasıdır. Tezin beşinci sorusu, diğer soruları da bünyesinde bütünleştiren bir çatı görevi görecektir: muhafazakâr ideoloji, bu uyuşmazlığın çözümünü nerede görür? Çözümün bir ayağı, “nihai dışsallaştırmadır”: toplumu tamamen saflaştırmak, arıtmak, tüm yabancı öğelerden temizlemek. Tam da bu dışsallaştırma çabası, muhafazakârlığın ideolojik karakterini açığa vurur. Nihai dışsallaştırma asla varılamayacak bir nokta, asla kapanamayacak, tamamlanamayacak fantazidir: dışsallaştırılmaya çalışılan fazlalık, gerçekten dışsallaştırıldığı takdirde toplumun kendisinin ortadan kalkması gerekecektir. Diğer bir ayak, halkın “aklıseliminde” yatar: halk “her türlü sarsıntıya, yabancı aşılara rağmen örfün haznesini” muhafaza etmektedir. Yapılması gereken, “zevk, terkip, uyma zorluklarında onun sonsuz deneyişlerini, deyişlerini, düşünüşlerini başa geçirmektir” (*Millet*, Mayıs 1942). Çözümün tam anlamıyla politik bir proje halini almış şekli ise *Millet* dergisi çevresinde bir milliyetçi muhafazakârlık biçiminde, “Anadoluculuk” olarak ifade edilmiştir. Anadoluculuğun temeli, “vatan” idealinde, “coğrafyadan vatana” geçme arzusunda yatmaktadır: toprak, yani “coğrafya” “ölü bir âlemdir”,

“birbirini inkâr eden, birbirinden tiksinen varlıkların altında değişmez boyun eğmesiyle görünür” (*Millet*, Haziran 1942).

Bu tezin ikinci bölümü, *Millet* dergisinin içeriğini, bu beş soru çerçevesinde ele alacak, dergideki yazılardan derlenen ve bir kısmına yukarıda değinilen kavramsal temaları, bu sorulara cevap üretebilecek bir çerçevede sınıflandırmaya çalışacaktır. Böylece *Millet* dergisinin içeriği, ideolojik bir anlatı olarak ele alınacak ve ideolojinin belirli işleyiş biçimlerinin izleri, derginin içeriğinde sürülecektir.

Tezin sonuç bölümünde ise bu içerik analizine ek olarak, Thompson’ın yönteminde önerilen üçüncü ayak, yani yorumlama/yeniden yorumlama ayağını gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Thompson, yorumlamalar arasındaki olası bir çatışmanın yorumsama sürecine içsel olduğunu söyler: derin yorumsamanın ortaya çıkardığı anlam ile toplumsal-tarihsel dünya içindeki öznelerin sembolik formlara yüklediği anlamların birbirleriyle çelişmesi gayet olasıdır. Thompson’a göre yorumsama etkinliğine eleştirel potansiyelini kazandıran da budur. (Thompson, 1990: 290). Dolayısıyla derin yorumsama, bir yeniden yorumlama etkinliğini de içinde bulundurmak zorundadır: incelenen metin, onu oluşturan, dolaşıma sokan ve alımlayıp anlamlandıran öznelerin ona atfettiği anlamın dışında (ancak ondan bağımsız olmadan) yeniden anlamlandırılır. Analiz, bu toplumsal-tarihsel olarak kurulmuş anlamın ötesine geçerek, bu anlamın *neden* ve *nasıl* bu biçimde kurulduğunu aydınlatma amacını taşır. Bu nedenle de, kurulu anlamı tek ve gerçek anlam olarak kabul etmiş öznelerin gözünde bir itirazdır. Özellikle ideolojik nitelikler taşıyan bir metin incelenirken, yorumsamanın bu sembolik formların kurduğu anlam ile bu anlamın desteklediği tahakküm ilişkileri arasındaki bağlantıları da açığa çıkarması beklenir (Thompson, 1990: 320). İncelenen anlam bütününün gündelik alımlanışı ve

derin yorumsamanın açığa çıkardığı anlam arasındaki çatal açıldıkça, derin yorumlama inceleme nesnesine bir müdahale biçimine gelebilir (Thompson, 2013: 369).

Thompson, ideolojinin yorumsanmasının iki yönden eleştirel bir potansiyel barındırdığını düşünür: kanaatin yorumlayıcı dönüşümü ve tahakkümün eleştirisi yönlerinden. Thompson, yorumlama etkinliğinin rasyonalitesi olarak ifade edebileceğimiz bir yönüne vurgu yapar: eğer biz çözümleme ve yeniden inşa yoluyla, kabul görmüş olandan farklı bir yorumlama geliştirebiliyorsak, bu yorumlamanın geçerliliğine başkalarının da ikna olması mümkündür. Ancak bu ikna, geliştirdiğimiz yorumlamayı dayatarak değil, bu yorumlamanın geçerliliğine dair kanıt, dayanak ve argümanları başkalarıyla paylaşarak olur. Thompson, buna *dayatmama ilkesi* adını verir (Thompson, 2013: 367). Thompson, aynı zamanda, yorumsama etkinliğine konu olan sembolik biçimlerin, zaten toplumsal-tarihsel olarak önceden yorumlanmış olduğuna, bu yorumlamaları oluşturmuş olan öznelerin de ilkesel olarak kendi yorumlamalarını sorgulayarak yeni yorumlamalara ikna olmasının mümkün olduğuna vurgu yapar. Bu ilke de *özdüşünüm ilkesidir* (Thompson, 2013: 369). Dolayısıyla, derin yorumsamanın ortaya çıkardığı her yorumlama, kendinden önce ortaya çıkmış ve kabul görmüş yorumlara ve bu yorumların oluşturduğu gerçekliğe bir müdahaledir.

Yorumsamanın eleştirel potansiyelinin bu ilk yönünün, ideoloji analizi söz konusu olduğunda rasyonalist bir mantık hatasıyla malul olduğunu düşünüyorum. Thompson, ideolojinin derin yorumsamayla açığa çıkarılan tarihsel-toplumsal anlamının, bu ideolojinin oluşturduğu anlam dünyası içinde varolanlar tarafından da anlaşılabilceğini ve kabul görebileceğini varsayar. Ancak bu varsayım, ideolojiyi yalnızca gerçeklikle ilgili yanıltıcı kabuller üreten bir fikirler bütünü olarak kavrayan

hatalı bir bakışa işaret eder. Bu bakış, ideoloji ve onu üreten nesnel gerçeklik arasındaki içsel bağı görmezden gelir. İdeoloji, basitçe yanılsama yaratan bir fikirler bütünü değildir; nesnel koşulların, olduklarının tersiymiş gibi görünmelerine neden olan bir gerçeklik üretmesidir. İdeolojik ürünlerin üretiminin, dolaşımının ve alımlamasının bir parçası olan öznel de bu tersine dönmüş gerçekliğin içinde yer alırlar. İncelenen herhangi bir metnin ideolojik niteliğinin kabulünün, Thompson'ın ileri sürdüğü gibi, kanıt ve argümanlara ikna olarak gerçekleşeceğini öne sürmek, insanın bu tersine dönmüş gerçekliği yalnızca akıl yürüterek, düşünerek, zihni olarak aşabilecek nesnellikten bağımsız bir kapasitesi olduğunu varsaymak anlamına gelir. Bu kavrayış, bu tezin kabul ettiği Marksist ideoloji kavrayışına ters düşer. Marksist ideoloji kavrayışı, insanın zihni kapasitesinin, içinde varolduğu gerçeklikten bağımsız olmadığını, bu gerçeklikle beraber ve o dönüştüğü oranda insanın zihni kapasitesinin de dönüşeceğini savunur. Dolayısıyla ideoloji de, akıl yürüterek, birtakım kanıt ve iddialara ikna olarak veya bunları reddederek üstesinden gelinebilecek bir olgu değildir. Böyle bir ikna veya red sürecinin olabilmesi için öncelikle belirli bir ideolojiyi üreten toplumsal koşulların dönüşmesi gereklidir. Thompson'ın bahsettiği türde bir sorgulama ve iknanın, yani kanaatin dönüşümünün gerçekleşmesi, ancak bu toplumsal dönüşüm süreciyle birlikte mümkün olabilir.

Öyleyse, ideolojik bir metni yeniden yorumlama çabası bize ne kazandırır? Burada Thompson'ın bahsettiği ikinci eleştirel potansiyel üzerine düşünmemiz gerekir: tahakküm ilişkilerinin eleştirisi. Thompson, ideolojiyi yorumlamanın, o ideolojiyi üreten toplumsal ilişkilerin ve bağlamın, o ideolojinin içerdiği sembolik inşa kipleri ve işleyiş tarzları aracılığıyla desteklediği güç ilişkilerinin de eleştirisine zemin hazırlayabileceğini söyler (Thompson, 2013: 371). İdeolojinin nasıl işlediğinin, hangi

stratejilerle nasıl etkiler yarattığının ve bu etkilerin hangi tarihsel-toplumsal bağlam içinde yerleşik ve kalıcı hale geldiğinin analizi, bu ideolojilerin gizlediği toplumsal ilişkilerin açık hale getirilmesine katkı sağlar. Bu çerçevede, yeniden yorumlama çabası, ele aldığı ideolojinin kendinden menkul ve bağımsız bir fikirler bütünü olmadığını göstererek, geçmişten bugüne sirayet etmiş kavramların, temaların ve söylemlerin ideolojik niteliğinin ne ölçüde devam ettiğine, kapsamının ve içeriğinin dönüşüp dönüşmediğine veya bu ideolojik içerikteki hangi öğelerin neden terkedildiğine dair bir değerlendirme içerir. Bu tez de, yeniden yorumlama çabasını bu noktaya yönlendirerek, *Millet* dergisinin içerdiği temaların o tarihsel momentte hangi toplumsal ilişkileri beslediğini göstermeye çalışacaktır. Böylece ele alınan ideolojik öğelerin, dönemin sınıfsal çelişkileri ve iktidar mücadeleleri içinde hangi gruplarla ilişkilendiği, tarihsel olarak hangi toplumsal kesimlerin çıkarlarına hizmet etmiş olduğu açığa çıkarılabilir. Eğer bizim teorik düşünme çabalarımız da eylem ve düşünce arasında bir bağ oluşturuyorsa, böyle bir analiz, aynı ideolojik öğelerin bugünkü işleyişini, belirli toplumsal koşullar altında kesintiye uğratma umudunu besleyebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET DERGİSİNİN DOĞUŞUNDAKİ DÜŞÜNSEL İZLEK VE

TOPLUMSAL DİNAMİKLER

1.1. Giriş

Bu bölüm, *Millet* dergisinin, yayımlandığı dönemin düşün dünyası ve toplumsal ilişkileri içindeki yerine dair tarihsel-toplumsal bir analiz geliştirmeye ayrılmıştır. Böyle bir analiz, derginin içeriğindeki ideolojik öğeleri anlamlandırmak, bu öğelerin hangi saiklerle seçilip belirli bir çerçeve içinde yerleştirildiklerini açıklamak için kritik bir önem taşımaktadır. Tarihsel-toplumsal analiz bize, ikinci bölümde ayrıntılandırılacak ideolojik öğelerin hangi koşullarda oluşturulduğunun, nasıl ve neden dolaşıma girdiğinin ve somut toplumsal hayatta neye karşılık geldiklerinin ipuçlarını verecektir. Derginin içeriğine ancak böyle bir zeminde bakıldığı zaman, ideolojik tercih ve yönsemelerin toplumsal tahlili mümkün olacaktır. O takdirde, *Millet* dergisinde kullanılan ideolojik öğeleri açıklayabilecek bir zemin oluşturmak için, 1940'lı yılların başındaki düşünsel ortamı, siyasal gelişmeleri ve toplumsal güç ilişkilerini birbirleriyle bağlantılı bir şekilde incelemek gerekir. Derginin ideolojik içeriğinin dayanakları, ancak böyle bir incelemenin ortaya koyduğu bağlantılar temelinde görünür ve irdelenebilir hale gelecektir.

Bu analiz, *Millet* dergisi kapsamında üç soru çerçevesinde yürütülecektir. Öncelikle, 1940'lı yılların düşün dünyasında belirleyici olan çevrelere ve bu çevrelerin düşünsel/siyasal üretimlerine odaklanılacak ve farklı ideolojik yönelimlerin çıkardığı, dönemin fikir tartışmalarında ve kamplaşmalarında başat rol oynamış dergi çevreleri serimlenecektir. Bu kapsamda, dönemin sol-Marksist eğilimli dergilerine, sağ-

Türkçü-milliyetçi dergilere ve *Millet* dergisinin de içinde bulunduğu milliyetçi muhafazakâr-Anadolucu dergilere değinilecektir. *Millet* dergisi ayrıca ele alınarak, derginin kadrosu ve genel yönelimlerine bakılacak, aynı dönem sağ düşünüşü temsil eden dergilerle ortak noktaları ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılacaktır. İkinci olarak, *Millet* dergisi etrafında toplanan kadronun nasıl bir siyasi proje kurguladığı ve bu projeyi hayata geçirebilmek için ne gibi siyasi stratejiler oluşturduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu siyasi projeyi ve ürettiği stratejileri anlamak için, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de iç politikanın gündemini oluşturan belli başlı tartışmalara değinilecek, bu siyasal gündem içinde *Millet* dergisinin ve dergi çevresinin nasıl bir konum aldığına bakılacaktır. Bu ikinci başlıkla bağlantılı biçimde ele alınacak üçüncü bir soru ise, mevzubahis siyasi projenin ve bu projenin siyasal alandaki yürütücülerinin, dönemin gelişmelerinin toplumsal temelini oluşturan sınıfsal ittifak içinde nerede durduğu, bu ittifak içindeki hangi çıkarları hayata geçirmek üzere hareket ettiğidir. *Millet* dergisinin bir parçası olduğu siyasi proje incelenirken, erken Cumhuriyet döneminin sınıfsal ittifakları ve savaş yıllarının bu ittifak içindeki güç dengelerinde yarattığı değişim, bu siyasi projenin açıklanabileceği temel düzlem olarak konumlandırılacaktır.

1.2. Savaş Yıllarında Dergi Dünyasının İdeolojik Yönelimleri

Yalçın Küçük, Cumhuriyet dönemi aydınlarını ve dergilerini ele aldığı yazısında, 1940’lı yılları “dergi” yılları olarak tanımlar. Özellikle savaş yılları, Türkiye’de aydınlar arasındaki tartışmaların da doğrudan ülkede olup bitene göre değil, dışarıdaki gelişmelere endeksli olarak şekillendiği bir dönemdir (Küçük, 1992).

Dolayısıyla farklı ideolojik yönelimler arasındaki ayrım çizgileri, ülke içindeki siyasal güç mücadelelerinden çok uluslararası düzeydeki politik gelişmelere göre tariflenmekte, politik pozisyonların gösterenleri olan dergiler de kendi siyasal duruşlarını buna göre belirlemektedirler. Dönemin siyasi fikir dergileri, yalnızca belli düşünceleri kamusallaştırdıkları için değil, çevresinde topladığı isimlere ve okurlarına ‘kimlik’ kazandırdıkları, ‘cevval’ bir düşünsel ilginin ifadesi oldukları için önemlidirler (Tunalı, 2008: 837). Ayrıca dergiler, özellikle basının iktidarın müdahalesine karşı gayet savunmasız kaldığı tek parti rejiminde, siyasete muhalefet ve müdahale etmenin kısıtlı araçlarından biri olmuştur. Bu nedenle dönemin dergilerinin içeriğini, yalnızca fikir yazıları derlemesi olarak değil, siyasi birer proje ifadesi olarak okumak daha verimli olabilir. Bu dönemdeki dergi çevreleri, yalnızca savunulan fikirlerin kamusallaştırılmasının değil, siyasi kararlar üzerinde etkili olabilecek bir güç oluşturabilmenin peşine düşmüşlerdir.

1.2.1. Sol Eğilimli Dergi Çevreleri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’deki sol fikirlerin İstanbul ve Ankara olmak üzere iki çevrede geliştiği; İstanbul’daki sol hareketin *Tan* gazetesi etrafında, Ankara’daki sol hareketin ise Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi ve bu fakültenin kadrosunun bir bölümünün çıkardığı *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* gibi dergiler etrafında kümелendiği söylenebilir (Oran, 1969). Özellikle Ankara’da çıkan *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*’a, bu çalışma açısından daha dikkatle eğilmek gerekir: bu iki dergiye kısaca bakmak, *Millet*’le dönemdaş olmaları ve *Millet*’in kadrosuyla ortak bir mecrada çalışan kadrolar tarafından yayınlanmaları nedeniyle, sol ve sağ eğilimli dergi çevreleri arasında nasıl bir ideolojik mücadele yaşandığını serimlemeye yardımcı olabilir.

Yurt ve Dünya, Ocak 1941’de yayın hayatına başlamış, 1944 Mart sayısından sonra Hasan Âli Yücel’in ricası üzerine yayını bir süreliğine durdurmuş, Nisan 1944’te ise Bakanlar Kurulu tarafından süresiz olarak kapatılmıştır. Derginin yayın yönetmenliğini Adnan Cemgil yürütmüş, imtiyaz sahipliğini ise ilk yirmi bir sayıda Behice Boran, sonraki sayılarda ise Pertev Naili Boratav üstlenmiştir. Bu çekirdek kadronun yanı sıra Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Hüseyin Avni Şanda, Sabahattin Ali gibi isimler dergiye sıklıkla katkıda bulunmuşlardır.

Yurt ve Dünya, 1940’ların başında DTCF’de bir araya gelen sosyalist eğilimli kadronun, yükselen faşizme itirazlarını dillendirme çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Derginin, dönemin palazlanan Türkçü-faşist hareketlerine karşı nispeten güçsüz ve sessiz kalan sol hareketi yayın yoluyla canlandırmayı hedeflediği söylenebilir (Ağduk Gevrek, 1998: 256). Ancak dergi, bu hedefi –dönemin siyasal ortamında sol hareketler üzerindeki baskı da göz önüne alınırsa – siyasal bir hareket değil, Marksist bir bilimsel yaklaşım ve analiz biçimi açısından gerçekleştirmeye çalışmıştır. Dergi eğitimden sanata uzanan çok geniş bir içerik barındırmasına rağmen, yazılar ağırlıklı olarak iki alanda toplanmıştır: Türkiye’deki mevcut yaşam koşullarına dair sosyolojik değerlendirmeler ile faşizme ve ırkçılığa yönelik eleştiriler (Dinçer, 2008: 228). Derginin siyasal yönelimindeki en görünür hat ise faşizm ve ırkçılık karşıtlığı olduğu için, dergi ve kadrodaki akademisyenler hızla dönemin Türkçü-faşist hareketinin hedefi haline gelmiştir.

Dergi ilk çıktığı andan itibaren muhafazakâr çevrelerin de tepkisini çekmiş, dönemin milliyetçi muhafazakâr eğilimli dergilerinden *Çığır*’da Hıfzı Oğuz Bekata bir taraftan *Yurt ve Dünya*’ya başarı dileyip bir taraftan da “milli hususiyetlere” özen gösterilmesi çağrısında bulunurken; Peyami Safa derginin “karpuz gibi kıpkızıl”

olduğunu söylemiştir (Ağduk Gevrek, 1998: 258). *Yurt ve Dünya*'nın Türkçü faşizmin yanı sıra muhafazakâr kesimde de bu denli rahatsızlık yaratması bu yıllar için ilginçtir, çünkü hem sosyalistler hem de muhafazakârlar Türkçü faşizmin karşısında konum almaktadırlar. Ancak *Yurt ve Dünya*'nın içerdiği sosyolojik gözlemlerin niteliği düşünüldüğünde bu rahatsızlık anlam kazanır. *Yurt ve Dünya*, savaş yıllarında yükselen gelir eşitsizliğine karşı net bir tavır takınmış ve bu eşitsizliğin nedenlerini analiz etmekten geri durmamıştır. Siyasal bir sınıf mücadelesi vurgusu içermese de dergi, savaş koşullarında oluşan denetimsiz sermaye birikimine ve bu birikimin yarattığı toplumsal sonuçlara ciddi eleştiriler yönelmiştir. Taşra kökenli tüccarların savaş vurgunlarıyla kazanç elde ederek kentlileşmesi, toprak sahipleri arazilerini büyütürken küçük üreticilerin gelir-gider dengesini sağlayamaması önemli sosyolojik olgular olarak öne çıkarılmış ve sınıfsal bir perspektifle nakledilmiştir (Dinçer, 2008: 199-200). Dolayısıyla *Yurt ve Dünya*, muhafazakâr çevrelerin toplumsal kökenini oluşturan sınıfsal kesimlere cephe almış bir dergidir ve ırkçı-faşist ideolojilerle yürüttüğü açık mücadeleden çok daha zorlu, örtük ve somut bir mücadeleyi muhafazakâr çevrelerle de yürütmek zorunda kalmıştır.

Yurt ve Dünya'nın ilk yirmi bir sayısında imtiyaz sahibi olan Behice Boran 1942 Kasımında dergideki görevlerinden ayrılır ve 1943 Mayısında Muzaffer Şerif Başoğlu'yla beraber *Adımlar* dergisini çıkarmaya başlar. *Adımlar*'ın *Yurt ve Dünya*'yla aynı politik-akademik hattı izlemesi ve iki derginin yazar kadrosunun büyük ölçüde benzer isimlerden oluşması, böyle bir ayrışmanın siyasal olmaktan ziyade kişisel anlaşmazlıklar ve çalışma biçimlerindeki farklılıklarla ilgili olduğunu düşündürmektedir. Behice Boran'ın bu konudaki yorumu, *Adımlar*'ın ideolojik çizgisinin daha tutarlı ve belirgin olduğu yönündedir (İlkin ve Tekeli, 2014a: 619).

Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun fikirlerine daha yakın dururken *Yurt ve Dünya*'nın diğer yazarlarının Başoğlu'na mesafe alması da diğer bir sebep olarak gösterilmiştir (Ağduk Gevrek, 1994: 266). Boran ve Başoğlu'nun TKP üyeliği, bu mesafenin siyasi içerimleri de olabileceğini, bu ayrışmanın ideolojik bir konum farkından kaynaklanmasa da, özellikle dönemin ırkçı-turancı ideolojileriyle mücadelede üstlenilecek rol açısından bir farklılık ifade ettiğini düşündürür (Atılğan, 2009: 55). *Adımlar*'ın içeriğiyle ilgili detaylı bir çalışma bulunmadığı için, bu farklılığın ne boyutta olduğu, iki derginin ideolojik mücadele biçimi arasında nasıl bir ayrılık bulunduğunu tespit etmek zordur.

Adımlar'ın yayın çizgisiyle ilgili elimizdeki bilgiler, derginin ırkçı-turancı ve muhafazakâr çevrelere *Yurt ve Dünya*'dan belki daha bile fazla rahatsızlık verdiğini düşündürmektedir. *Adımlar*, Türkiye'deki fikir çevrelerinin Batı'ya bakışındaki ikiliği aşan bir çerçeve sunmaktaydı: Batı'ya özenme ve benzemeye çalışma ile Batı'dan gelen her şeyi yerel değerlere aykırı bilip reddetme arasındaki yarığı, Batı'yı tamamlanmış bir tarihsel bütün olarak değil de, ilerici güçlerle gerici güçlerin mücadelesinin sürdüğü bir alan olarak tanımlıyor; kendi mücadelesini de bu ilerici güçlerle ilişkisi ve onlara katkısına göre kuruyordu (Atılğan, 2009: 57-58). Bu perspektif, özellikle muhafazakâr çevrelerin solcu dergileri suçlamakta kullandığı “kökü dışardalık”, “Batı taklitçiliği” gibi ideolojik etiketlerin tutmasını zorlaştırıyordu. *Adımlar*'ın yayınlanmasının, dönemin milliyetçi-muhafazakârları tarafından sol harekette yaşanan bir ayrışma değil, sol hareketin mevzi kazanması olarak değerlendirildiği düşünülebilir. *Adımlar*'ın yayınlanmasından sonra, Anadolu dergilerde iki derginin isminin birlikte zikredilerek suçlamalar yapılması da bunun bir göstergesidir (İlkin ve Tekeli, 2014a: 619).

Hem *Adımlar*'ın hem de *Yurt ve Dünya*'nın, milliyetçi-muhafazakâr çevreler üzerinde yarattığı rahatsızlığın yalnızca ideolojik temelli olmadığını, çok somut ve gündelik bir boyutunun da olduğunu belirtmek gerekir. *Yurt ve Dünya* ve *Adımlar*'ı çıkaran kadro ile, aralarında *Millet*'in de yer aldığı Anadolu dergileri çıkaran kadrolar arasında, ırkçı-turancı kadrolarla daha sınırlı olan bir mekânsal yakınlık vardır. Bu iki grup, aynı şehirde yaşamakta, aynı kurumlarda çalışmakta, aynı kişilerle diyalog ve bağlantı kurmaktadır. Bu gündelik ilişkilerin zaman zaman birer politik kaynak veya himaye ilişkisine de tahvil olduğunu göz önüne alırsak, ırkçı-turancı gruplarla ideolojik bir mücadele düzeyinde kurulan ilişkinin, muhafazakâr çevrelerle aynı zamanda siyasi ve toplumsal kaynaklar için gündelik bir rekabet biçiminde yaşandığını, bu rekabetin ideolojik mücadelenin kendisine de yön verdiğini vurgulamamız gerekir. Milliyetçi-muhafazakâr çevrelerin böyle bir mücadele içinde gösterdiği yönelim, siyasi projelerinin gelişimi açısından da önem taşıyacaktır.

1.2.2. Türkçü-Turancı Dergi Çevreleri

Savaş yıllarında sol dergi çevrelerinin yaşadığı fikri ve niceliksel daralmaların, maddi zorlukların ve sınırlılıkların aksine, sağ eğilimli dergi çevreleri serpilmiş ve çeşitlenmiştir. Türkiye'nin savaş sırasında güttüğü dış politikanın dengeleri, sağ fikirlerin kendini rahatlıkla yeniden üretebildiği bir toplumsal ortam yaratmıştır. Solda girişilen pek çok dergi çıkarma denemesinin soluğu tek sayıda tükenirken, sağ dergiler uzun erimli olabilmişler; dolayısıyla sağ ideolojiyi dönemin siyasal ve toplumsal gelişmelerine göre biçimlendirebilmişlerdir. Sağ ideoloji için oldukça verimli olan bu ortam, Almanya'nın savaş sırasında Türkiye'nin desteğini devam ettirebilmek için sağ akımlara sağladığı kaynaklardan beslenmiştir (Oran, 1969: 264; Yaşlı, 2014: 85). Almanya'nın Sovyetlere karşı mücadelesinin bir ayağını oluşturan Turancılık

politikası da sağ fikir akımlarına cesaret vermiş; Türkçü-Turancı hareketin kendisini hem devlet hem de halk nezdinde meşru gösterme çabasının temelini oluşturmuştur (Sönmezoğlu, 2015: 450). Ancak Turancılık politikasının hem Almanya hem de Türkiye tarafından ne ölçüde ciddiye alındığı belirsizdir: Türk siyasetçiler arasında Turancı bir siyaset gütmeye konusunda bir fikir birliğinin olmadığını, özellikle de İnönü'nün toprak kazanmayı amaçlayan bir siyasete kesinlikle karşı olduğunu bilmektedirler (Deringil, 2015: 169-170). Türkiye'de ise dönemin sağ siyasetinin bir bütün olarak ırkçı-Turancı nitelik taşıdığını söylemek hatalı bir genelleme olur. Faşizmin bu dönemdeki gücünün ve saldırganlığının yarattığı ortamdan farklı renkteki sağ ideolojiler de faydalanmış; ancak faşist ideolojiye eklemelenmek yerine kendilerini sağ yelpazenin farklı noktalarında konumlandırarak başka bir siyaset yürütme tercihinde bulunanlar da olmuştur.

1940'lı yılların sağ eğilimli dergileri, iki temel yönelim çerçevesinde gruplanabilir: Türkçü ve faşist bir ideolojiyi temel alan, siyasal birlik arayışını ırk ve kan üzerinden kuran çevreler ile, yerel ve kültürcü bir milliyetçi çizgide duran, siyasal birliği ise toprak ve vatan vurgusu üzerinden kuran çevreler. İkinci grup Türkiye'de 1920'lerden beri oluşum halinde olan Anadoluocu ideolojinin mirasını sahiplenirken, ilk grup saldırgan bir Türkçülük üzerinden kendi ideolojik çizgisini inşa etmeye çalışacaktır. Bu eğilimde olan isimler, 1930'ların başında Nihal Atsız'ın çıkardığı *Atsız Mecmua*'dan başlayarak, Mayıs 1944'teki ırkçı-Turancı hareketlere yönelik tevkifatlara dek pek çok dergi çıkaracaktır. Ancak bu süreçte özellikle üzerinde duracağımız moment, *Millet*'in de yayına başlama dönemi olan 1942 yılıdır. 1942'de Almanya'nın Kafkasya'ya doğru ilerlemesi, bu dergilerin Turancı ideallerini ve Turancılığın bir devlet politikası haline gelmesi yönündeki çabalarını besleyerek yayın

hayatlarına bir canlılık getirmiştir (İlkin ve Tekeli, 2014a: 580). Bu dönemde yayına başlayan *Millet*, Türkçü-Turancı dergilerden ayrı bir ideolojik hat oluşturmaya çalışmasına rağmen, bu dergilerle ortak ideolojik yönsemesi de hiç kopmamıştır. Türkçü dergilerin öncü örneklerinden biri olan *Bozkurt*'un Temmuz 1942 sayısında *Çığır*, *Millet*, *Bozkurt*, *Tanrıdağ* ve *Çınaraltı* dergilerinin kardeş dergiler olduğu ilan edilmiştir (Koçak, 1996: 668). Bu kısımda yalnızca *Millet*'le aynı dönemde yayınlanan, *Millet*'in bir taraftan ideolojik çizgisini ayrıştırmaya çalıştığı ama bir taraftan da yarattıkları milliyetçi dil ve ortamdan beslendiği bu Türkçü dergilerden kısaca bahsedeceğiz.

Bozkurt 1939'da İstanbul'da, Reha Oğuz Türkkkan tarafından Ankara'da kısa süreli olarak çıkartılabilen *Ergenekon*'un yerine yayına başlamıştır. Dergi 1939-1941 arasında iki defa kapatılmış, ancak 1942'den itibaren haftalık yayınlanmaya başlamıştır. Sloganı “Her Şeyin Üstünde Türk Irkı” olan dergide, militarist bir ırkçılık güdülmüş, komünizm karşıtlığı ve öjeni propagandası yapılmıştır (Yaşlı, 2014: 80). 1942 Haziran'ında Türkkkan, Nihal Atsız tarafından dergiden uzaklaştırılınca aynı sloganla *Gök-Börü* adında yeni bir dergi çıkarmış ve Türkçülüğün yayılmacı hedefler gütmesi gerektiğini savunmaya devam etmiştir. *Gök-Börü* ve *Bozkurt*, ırk üstünlüğü vurgusuyla ve militarist, savaş ve kavga çıkırtkan bir dille Türkçü-Turancı “dava” için “eylem” adamları toplamaya çalışmışlardır (Arslan, 2008: 579). Bu özellikleriyle bu iki dergi, kendilerini doğrudan yürütülen bir siyasi kavganın aracı olarak konumlandırıran yayınlardır.

Mayıs 1942'de çıkmaya başlayan diğer bir dergi de *Tanrıdağ*'dır. Cumhuriyet'in kuruluş döneminin küskün siyasetçilerinden Dr. Rıza Nur tarafından çıkarılan dergi, Türkoloji çalışmalarına odaklanıyor, Türk kültürü üzerine yapılan

Çalışmalardan faydalanıyordu. Bilimsel odaklı olma iddiası nedeniyle de diğerk dergilerin saldırgan üslubu *Tanrıdağ*'da yoktu (Yaşlı, 2014: 82). *Çınaraltı* dergisi ise 1941 Ağustos'unda yayınlanmaya başlamıştır. Dönemin dergilerine kıyasla oldukça sık ve düzenli yayınlanan dergi, 1941'den 1944'e kadar 146 sayı çıkmıştır. *Çınaraltı*'nın başında, Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç gibi dönemin önde gelen yazarları bulunuyordu. Yazar kadrosu ise milliyetçiliğin her kanadından isimleri içermekte, Peyami Safa'dan Emin Erkilet'e, Reha Oğuz Türkkkan'dan Behçet Kemal ağlar'a kadar uzanmaktaydı. Başında dönemin nüfuz sahibi isimlerinin olması ve yazar kadrosunun bu milliyetçi çeşitliliği, *Çınaraltı*'na diğerk dergilerin sahip olmadığı bir meşruiyet, neredeyse bir saygınlık kazandırıyordu. Dergi Türkçülüğü kültürel boyutunu öne çıkararak savunma hedefini gütmekteydi; ancak Turancı akımların baskınlığından da azade değildi: kültür vurgusu nedeniyle yakın düştüğü Anadolu cu milliyetçiliğe, Türk milletinin sınırlarını daralttığı gerekçesiyle mesafe alması da bundandı (Arslan, 2008: 581). Yine de *Çınaraltı*'nın çizgisinin, *Bozkurt* ve *Gök-Börü* gibi dergilerin aksiyoner ve provokatif söylemiyle mesafeli olduğu, bu mesafenin hem derginin çıktığı dönemin en popüler dergilerinden biri olmasında hem de 1944'teki Irkçılık-Turancılık davasından ayrı tutulmasında etkili olduğu söylenebilir.

Millet dergisi, bahsettiğimiz Türkçü-Turancı dergilerden, toprak, vatan ve kültür birliği vurgusunu daha ağırlıkla sahiplenerek Anadolu cu bir söylem üretmesiyle ayrılır. *Bozkurt* ve *Gök-Börü*, *Millet* dergisiyle hem Turancılık ülküsü açısından, hem de siyasal strateji açısından ayrı düşer: *Millet* dergisi önceliği Anadolu sınırları içinde yaşayanların birliğini tesis etmeye vermekte ve bu hedefi gerçekleştirmek için ırka ve kana dayalı bir mücadele çağrısından imtina etmekte, "eylem" adamları devşirmek yerine mevcut siyasi kadrolar üzerinde bir nüfuz oluştırmaya abalamaktaydı. Bu

ideolojik ve stratejik fark, *Millet* dergisini daha çok *Tanrıdağ* ve *Çınaraltı*'na yakınlaştırır. Bu dergiler ile *Millet* arasında yine de ideolojik ayrılıklar vardır – bu ayrılıkların temeli *Millet*'in Anadolucu çizgisinden gelir – ancak izledikleri stratejiler benzeşmektedir: Tanrıdağ'ın bilimsel nitelikli olma, Türkçü siyasete bilimsel bir meşruiyet sağlama hedefinin *Millet*'te yayınlanan yazılarda da yer aldığını göreceğiz. Ancak *Millet* için bu bilimsellik iddiası yalnızca bir meşruiyet arayışından fazladır: hem kadrolarının üniversite camiasından gelmesi, hem de gündelik siyasette karşısında tavrı aldıkları sol eğilimli dergilerin Türkiye toplumuna dair sosyolojik analizlerine karşı bir ilgi üretme ihtiyacı *Millet*'i de bir bilimsellik iddiası taşımak zorunda bırakmıştır. *Millet*, *Çınaraltı*'nın kültürel Türkçülüğüne de yakın durmaktadır, ancak *Çınaraltı*'yla daha önemli bir benzerlikleri, daha doğrusu *Millet*'in *Çınaraltı*'ndan ilham almış olabileceği bir nokta vardır: *Çınaraltı*'nın muteber, siyasi kadrolar gözünde makbul kişilerin denetiminde olması, bu kişilerin imtiyaz sahipliği ve yayın yönetimi altında daha serbest bir Türkçü propagandayı daha az bedel ödeyerek daha düzenli bir şekilde yürütebilmeleri. İlerde göreceğimiz gibi *Millet* de benzer bir yola gidecek, siyasi kadrolarla daha organik ilişkiler kurma arayışına girecek, belli himaye ilişkileriyle ve dönemin muteber kişileriyle kurulan bağlantılar aracılığıyla kendini güvenceye almaya çalışacak, bir ölçüye kadar da başarılı olacaktır. *Millet*'in kendi hikâyesine geçmeden önce, içinde bulunduğu ideolojik çizginin diğer öğeleri olan dergilere kısaca değinelim.

1.2.3. Anadolucu Dergi Çevreleri

Millet'in ideolojik açıdan asıl takipçisi olduğu çizgi, 1920'lerden beri Türkiye'nin fikir dünyasında varlık gösteren Anadolucu düşüncedir. Bu fikir hattı, 1920'lerden 1960'lara kadar Türkiye düşün hayatında önemli bir yer işgal etmiştir.

Anadoluculuğun çıkış noktası, I. Dünya Savaşı sonrasına tekabül eder; Yusuf Akçura'nın deyişiyse, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden miras kalan üç “tarz-ı siyaset”e, yani İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlıcılık’a yöneltilen eleştirilerden doğar. Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber bu üç tarz-ı siyasetin, en azından mevcut görünümüleriyle kullanılabılır olmaktan çıkması, Anadoluçuluğun en azından düşün alanında kendine yer açması anlamına gelmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde milliyetçi söylem inşa edilirken, o güne kadar ideolojik birikim içinde farazi kalmış bir vatan imgesini somut ve gerçek bir vatana dönüştürme çabası kapsamında Anadoluçuluk, milli bilinç birliğini “vatan” olarak belirlenen sınırlar içinde oluşturmaya çalışan kültürel bir yönelim gösterir (Atabay, 2008: 532). Dolayısıyla eleştirel bir mirasçısı olduğu “üç tarz-ı siyaset”i, siyasal hedeflerinin ve arzuladıkları kimlik kurgularının gerçekçi olmaması gerekçesiyle reddeder (Bingöl ve Pakiş, 2011: 136). İslamcılık ve Turancılık, milletin sınırlarını yayılmacı arzularla haddinden fazla genişletirken, Osmanlıcılık ise Anadolu milletinin bir parçası olamayacak, ancak tarihsel olarak imparatorluk sınırları içinde yer almış kimlikleri de içermeye hedefi gütmüştür; bu genişletme arzusu nedeniyle bu üç siyaset de başarısızlığa uğramıştır (Bingöl ve Pakiş, 2011: 119). Bu açıdan Anadoluçuluk, bir daralmanın ideolojisi olarak düşünülse de, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde hem milliyetçilik hem de Batılılaşma siyaseti için işlevsel olmuştur: bir taraftan Türk ulusu ile Anadolu toprağını özdeşleştirirken, diğer taraftan da Anadolu'nun Batılı uygarlıkların da beşiği olduğu, dolayısıyla Anadolu ve Batı arasında doğrudan, kültürel olarak besleyici bir ilişki olduğu ileri sürülmüştür (Alver, 2001: 134).

Milli Mücadele süreciyle, oluşturulan sınırlar ve bu sınırlar içinde yaşayan halkın bütünleşmesi hedefinden dolayı ortaklaşan Anadoluçular, zaferden sonra inşa

edilmeye çalışılan milletin kimleri içereceği ve nasıl yapılanacağı konusunda belirleyici olma arayışına girdiler (Çınar, 2013: 60). Anadoluçuluğun bu dönemindeki ilk yayın organı *Anadolu Mecmuası*'ydi. *Anadolu*, 1924-1925 arasında İstanbul'da 12 sayı yayınlanmıştır. İmtiyaz sahipleri Mehmet Halit Bayrı ve Haydar Necip'tir. I. Meclis'in İkinci Grup'unda, yani muhalefet kanadında yer almış Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş'ın matbaasında basılan *Anadolu*'da, Mükrimin Halil Yinanç, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, Rıza Nur, Reşat Şemsettin Sirer gibi isimler yazmıştır. Derginin temel amacı, vatan ve kültür kavramlarını Anadolu odaklı olarak yeniden tanımlamak ve bu tanımları yerleşik hale getirmektir. Bu dergi kapsamında Anadoluçular, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan başlayan bir tarih kurgulamışlar ve Selçuklu Devleti'ne kadar uzanan, sonraki derebeylikler dönemini ve Osmanlı Devleti'ni de içine alan bütünlüklü bir Anadolu tarihi olduğunu ileri sürmüşlerdir (Çınar, 2013: 82). Anadolu milleti, bu zaman zarfında bu topraklarda yaşayan halktan müteşekkildir. *Anadolu* çevresi, yeni devletin “Türkiye”, inşa edilen milletin ise “Türk” olarak adlandırılmasını da eleştirmiş; “Türk” isminin bir milleti ifade etmediğini, bu topraklarda yaşayanları diğer milletlerden ayıracak olan ögenin Anadoluçuluk olduğunu öne sürmüştür (Tachau, 1963: 168).

Anadoluçular, yeni devletin sınırlarının çizilmesini siyasal değil, kültürel bir mesele olarak değerlendirmişler; bu bağlamda da bir ihmal edilen ve geri bırakılan öz vatan toprağı - Anadolu insanını sömüren ve onlara zulmeden müstemleke toprağı ayırmasına gitmişlerdir (Pakiş, 2012: 125). Anadolu sınırları dışında kalan Balkanlar, Trakya, adalar, Kafkas toprakları, bu topraklarda yaşayanların etnik kimliğinden bağımsız olarak Anadolu dışındadır ve bu topraklara yönelik her tür siyaset ya maceracılık ya da Anadolu içindeki millet birliğine zarar veren bir girişim olarak

görülür. Dolayısıyla Anadolucular, Rumeli ve Balkan topraklarından gelenlerin Anadolu'ya yerleştirilmesine karşı çıkmışlar ve mübadeleyle gelenlerin Anadolu milletine dâhil olamayacaklarını söylemişlerdir. Osmanlı Devleti de yüzyıllarca müstemleke topraklarından gelenlerin Anadolu halkına üstünlük kurmasına, onları yönetmesine olanak verdiği için eleştirilir (Nabi, 1925: 229; akt. Çınar, 2013: 109). Doğu Anadolu ise asli vatan toprağı olarak görülür ve özellikle Şeyh Sait ayaklanmasından sonra Kürtlerin bu bölgelerle ilişkisi olmadığı veya kültürel olarak Türklerden aşağı seviyede oldukları için Türkleşerek uygarlaşmaları gerektiğı yönünde yazılar yazılır (Çınar, 2013: 114-115).

Özellikle müstemleke ayrımı yapılarak mübadeleyle gelen nüfusun dışlanması, Rumeli ve Balkan kökenlilerin Osmanlı'daki gibi yabancı bir yönetim olacağı vurgusu ve resmi tarih çizgisini Osmanlı'yı ve Selçuklu'yu da içerecek şekilde genişletmeleri, kuruluş döneminin siyasi kadroları ile Anadolucular arasında bir gerilim yaratmış; bu gerilim Lozan Antlaşması'yla beraber bir kopuşa dönüşmüştür. Lozan'da dini azınlıklara hukuki statü tanınması ve mübadelenin kabul edilmesi, Milli Mücadele kadrolarıyla Anadolucu hareket arasındaki kırılma noktalarını oluşturmuştur. *Anadolu*, İttihat ve Terakki kadrolarının, “hürriyet, müsavat, adalet” gibi kavramları Anadolu halkını kendi hedefleri doğrultusunda kullanmak amacıyla savunduğunu söylemiş; Milli Mücadele hareketi de bu çizgiye yerleştirilerek Mustafa Kemal'in önceden hazırlanmış, kısmen meşru, kısmen gayrimeşru bir hareketin başına geçtiğı ifade edilmiştir (Deren, 2008: 534; Çınar, 2013: 117). 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu'nun yarattığı atmosfer sonrasında *Anadolu* kapanmış, Anadolucular artık Cumhuriyet rejiminin küskünleri ve muhalifleri konumuna geçmiştir.

Anadoluculuğun kış uykusu, 1930'ların milliyetçi akımlara canlılık kazandıran siyasal ikliminde sona erer. Bu dönemde Anadolu çizgiyi yeniden sahiplenen ilk dergi *Dönüm*'dür. 1932'den 1936'ya kadar Ankara'da 44 sayı çıkan dergi 1939'da tekrar yayınlanmaya başlamış, 1940'a kadar 12 sayı daha çıkmıştır. Tarımsal üretim ve iktisada odaklanan bir dergi olan *Dönüm*'ün imtiyaz sahibi Sait Tahsin Tekeli, neşriyat müdürü de Şevket Raşit Hatipoğlu'dur. Dergide yazan isimler arasında Mehmet Sadi, Emin Arif, Muallim Nuri'nin yanı sıra, *Millet*'i incelerken özel bir yer vereceğimiz Remzi Oğuz Arık da bulunmaktadır. *Dönüm*, o dönemde Şevket Süreyya Aydemir ve çevresinin çıkardığı *Kadro*'ya bir alternatif oluşturmak hedefindedir. Çıkışında özellikle Remzi Oğuz Arık'ın etkili olduğu söylenir: Arık, Avrupa'daki öğrencilik günlerinden tanıdığı Şevket Raşit'i kendi çevresine dâhil etmiş, bu çevrede yürüyen tartışmalardan da *Dönüm* doğmuştur (Karahöyüküoğlu, 2000: 266; akt. Çınar, 2013: 122). Dönemin tarım politikalarını Batı taklitçiliğiyle suçlayan *Dönüm*, bu politikaların Anadolu toprağının şartlarına uymadığını, bu yabancı uygulamalar yerine “memleket ilimciliği” yapılarak bir “milli ziraat” programı oluşturmak gerektiğini savunur (Pakiş, 2013: 48). Arık'ın köy ve köycülük konusundaki hassasiyeti de bu çerçeveye uymaktadır: köyün bozulmamışlığı, yılların dışlanmışlığına, “müstemleke siyaseti” görmüşlüğüne rağmen Anadolu'nun bir bütün halinde ayakta kalabilmesinin asıl sebebidir. Anadolu'nun gücünün ve bütünlüğünün korunabilmesi için, köyün köy halinde kalması, köylünün modernleşerek veya şehre göçerek ruhunu kaybetmemesi gerekmektedir (Arık, 1934; akt. Çınar, 2013: 151, 152).

Dönüm'ün kapanmasını izleyen 1940'lı yıllar, dergiler çevresinde toplanan muhafazakâr kadrolarının niteliğinde bir değişime sahne olmuştur: Bu dönemin Anadolu kadroları, Cumhuriyet rejiminin sunduğu olanaklarla eğitim almışlar,

ancak toplumsal kökenlerinin bulunduğu taşra ilişkilerinden ve değerlerinden kopmamışlar, bunları muhafaza etme çabası göstermişlerdir (Taşkın, 2008: 455). Dolayısıyla bu muhafazakâr kuşak, Cumhuriyet rejimine küskün ve reaksiyoner olmaktan çok, kendini rejimin çizdiği siyasi ve söylemsel sınırlar içinde tanımlamakta, 1930'ların Türkçü milliyetçiliğinden de bu açıdan farklılaşmaktaydı.

Dönüm'ün öncü örneğini sergilediği bu yeni, dönüşmüş kadrolar *Millet*, *Hareket* ve *Dikmen* dergilerinde düşünsel ve siyasal etkinliklerini devam ettirdiler. Özellikle Nurettin Topçu'nun *Hareket*'i, Anadoluçuluğun en uzun soluklu dergilerinden biri olmuştur: 1939'da çıkmaya başlayan dergi 1975'e kadar aralıklarla yayını sürdürmüştür, Topçu'nun öğrencileri tarafından da 1982'ye kadar yayınlanmaya devam etmiştir (Çınar, 2013: 173). *Hareket*, Anadoluçuluk içinde İslami referansları en bariz biçimde kullanan yayındır. *Hareket* çevresine göre Anadolu'nun kendi öz kimliğini kazanması, İslamiyet'le tanışmasıyla gerçekleşmiş, İslamiyet Anadolu'ya "ruhunu" ve "ahlakını" kazandırmıştır (Pakiş, 2013: 53). Ancak bu İslami vurgu derginin 1939-1943 arasını kapsayan ilk yayın döneminde fazla açığa çıkmamış, dergi bu dönemde Cumhuriyet devrimlerini pozitivist ve maddeci oldukları, bu anlamda Avrupa uygarlıklarının bir taklidini hayata geçirmeye yeltendikleri gerekçesiyle felsefi bir pozisyonundan eleştirmekle yetinmiştir (Çınar, 2013: 175; Pakiş, 2013: 54).

Dönemin Anadoluçu çizgide yayın yapan bir diğer dergisi *Dikmen* ise, bu kimliği sahiplenen diğer dergilerden Cumhuriyet rejimine verdiği destekle ayrılır. 1941-1943 arasında düzenli olarak çıkan, 1945'te yayınladığı iki sayı sonrasında ise kapanan *Dikmen*, Cumhuriyet'in sınırlarını, devrimlerini ve mücadele biçimini koşulsuz desteklediğini ilan eder. Cumhuriyet'in temel ideolojisi olan milliyetçiliğin ise, sağa veya sola kaymadan, Anadolu'dan beslenerek korunması gerektiğini savunur.

Dikmen'in yayın çizgisi, dönemin siyasi dalgalanmalarına göre değişiklikler göstermiştir: 1941'de İnönü'nün neferi olduklarını, 1942'de Saraçoğlu'nun Meclisteki Türkçülük konuşmasını desteklediklerini söylemişler; savaş sonrasında ise anti-faşist olduklarını iddia etmişlerdir (Çınar, 2013: 198-200). *Dikmen*, bu salınımlı siyasi çizgisiyle, Anadolu hareketin tamamen Cumhuriyet rejimine yaslanarak konum almış, dolayısıyla Anadoluçuluğun kendi siyasi projesine dâhil olamamış bir kanadını temsil eder.

Tam olarak Anadolu çizgide yer aldığı söylenemeyecek de olsa değinmekte fayda olan önemli bir dergi de *Çığır*'dır. Hıfzı Oğuz Bekata'nın çıkardığı, 1933-1945 arasında 195 sayı yayınlanan *Çığır*, gençliğe seslenmeyi ve gençlere milli bilinç kazandırmayı hedefler. Dergide özellikle köyün yerli kalarak kalkınmasına yapılan vurgu, Anadolu kadrolarla ortak bir noktada buluşulması sağlamış; dergide Remzi Oğuz Arık, Samet Ağaoğlu, Kerim Yund, Şevket Raşit gibi isimler sıklıkla yazmışlardır. *Çığır* kadrosunun bu isimlerle Anadolu bir grup oluşturarak beraber hareket ettiğini hem Sabiha Sertel gibi dışarıdan gözlemciler, hem de Samet Ağaoğlu gibi kendi aralarından isimler ifade etmiştir (Çınar, 2013: 201). Böylelikle *Çığır*, Anadolu düşüncenin siyasi projesinin hayata geçmesinde önemli bir rol oynamış; rejime olan yakınlığı, *Çığır*'la ilişkide olan Anadolu isimlerin saygınlık kazanabilmesi, siyasal ve bürokratik kadrolara erişebilmesi için bir eşik, bir "geçiş mecrası" işlevi görmesine neden olmuştur (Çınar, 2013: 203). Ancak bu siyasi projenin asıl berraklaştığı ve özgün bir ideolojik biçim aldığı örnek, *Millet* dergisidir.

1.2.4. *Millet* Dergisi ve Remzi Oğuz Arık

Millet dergisi yayın hayatına, 1942 Mayıs'ında, II. Dünya Savaşı'nın tam ortasında başladı. Derginin imtiyaz sahibi, bu dönemde Ankara Üniversitesi Hukuk

Fakültesi’nde profesör olan Hüseyin Avni Göktürk⁴ olmasına rağmen, dergide ağırlığı hissedilen kadro daha çok siyasetçiler, edebiyatçılar, toplumbilimcilerden oluşmaktaydı.

Derginin başında, bu dönemde Ankara Üniversitesi DTCF’de arkeoloji profesörü olan Remzi Oğuz Arık vardır. Dergide yazılarına yer verilen diğer isimlerden bazıları şunlardır: Sedat Çumralı, Mümtaz Turhan, Tahsin Tekeli, Osman Atilla, Nüzhet Dirisu, Cahit Okurer, Turgut Evren, Kerim Yund, Mehmet Kaplan, Tahsin Banguoğlu, Sadi Irmak, Ceyhun Atuf Kansu, Nihat Erim, Ziyaeddin Fındıkoğlu, Behçet Kemal Çağlar, Samet Ağaoğlu, Tahsin Tola, Mehmet Halit Bayrı, Nüzhet Erman, Haşim Nahit Erbil. *Millet*’in yayınlandığı dönemlerde akademisyen veya memur/bürokrat olarak görev yapan bu isimlerden bazıları tek partili dönemin sonlarında, DP döneminde ve Adalet Partisi döneminde siyasetçi, milletvekili veya bürokrat olarak karşımıza çıkacaktır. Dergide bu isimlerin yanı sıra, Cahit Sıtkı Tarancı, Aziz Nesin, Kemal Sadık Göğceli (Yaşar Kemal), Kemal Bilbaşar, Ahmet Adnan Saygun gibi isimlerin de yazı ve şiirlerine yer verilmiştir.

Yazar çevresinin bu çeşitliliği nedeniyle *Millet*, hukuktan felsefeye, iktisattan edebiyata, halk sağlığına kadar çok geniş bir çerçeveye yayılan alanlarda yazılara yer vermekteydi. Ancak bu çeşitli alanlarda üretilen yazıların, ortak temalar ve yaklaşımlar aracılığıyla bütünlüğünün sağlandığı görülür. Bu ortak temaların ve yaklaşımın belirleyicisi Remzi Oğuz Arık’tır. Derginin yayın çizgisi de ağırlıklı olarak Arık’ın fikri çizgisiyle uyumlu gelişecek; Arık, dergide yayınlanan yazılara gerek

⁴ Hüseyin Avni Göktürk, Cenevre ve Berlin’de aldığı hukuk eğitiminden sonra Adalet Bakanlığı’nda çeşitli görevler üstlenir. Daha sonrasında Ankara Üniversitesi’nde Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri’nde görev yapar ve 1940’ta profesörlük ünvanını alır. DP’nin iktidara gelmesiyle siyasete dâhil olur, milletvekilliği ve bakanlık yapar. 1957’de MİT’in ilk hali olan MAH (Milli Amale Hizmet) Reisliği’ne (MİT Müsteşarlığı’nın eski ünvanı) getirilen ilk sivil yönetici olur.

ismiyle, gerek anonim olarak katkıda bulunacak; derginin yöneliminin belirlenmesinde büyük rol oynayacaktır.

Remzi Oğuz Arık, dönemin Anadoluçu çevresinin önde gelen isimlerindendir. Gençlik yıllarından itibaren Anadoluçu akımda yer alan kişilerle temas halinde olmuş, hatta örgütlenme denemelerine girişmiştir. Arık'ın asıl yöneliminin Anadoluçuluk olmasına rağmen Türkçü çevreleri de dışlamadığı, onlarla da bağlantı içinde olduğu görülür. *Millet* dergisinde yerli, köycü, Anadolu eksenli olarak milliyetçi bir bakışı yerleştiren Arık'ın yaşam öyküsü, Arık'ın oynayacağı siyasal ve ideolojik rolü anlamlandırmamıza fayda sağlayacağı için önemlidir.

Arık, 1899'da Adana Kozan'da dünyaya gelmiştir. Eğitimli ve devlet kadrolarında görev yapan bir aileden gelmektedir. Babasının veznedar, amcasının Ziraat Bankası müdürü olduğu yönünde bilgiler vardır (Çongur, 2001: 9). Aile, Oğuz boyundan geldiği söylenen Farsak aşiretine mensuptur. Aile üyelerinin bir kısmı devlet görevindedir; ancak Arık ailesinin geçim sıkıntısına düştüğü ve Remzi Oğuz'un annesiyle beraber önce Selanik'te bulunan ablasının, daha sonra da İşkodra'daki ağabeyinin yanına yerleştiği bilinmektedir (Bülbül, 2016: 81). Selanik'te Yadigâr-ı Terakki Rüştîyesi'nde, daha sonra İşkodra'da ise Ticaret Lisesi'nde eğitimine devam eder. Arık'ın buradaki okul hayatına dair sıkıntılı anıları vardır: eski ve uyumsuz kıyafetleri nedeniyle okulda kendisiyle dalga geçildiğini, ancak daha sonra çalışkanlığı ve zekâsıyla kendini kabul ettirdiğini anlatır (Sezer, 1976: 22). Balkanlar'ın kültürel ve toplumsal dokusunun Anadolu'nun kültürel ve toplumsal dokusundan farklılığının, dönemin politik çalkantılarıyla ve Balkanlar'ın Osmanlı'dan kopma süreciyle birleştiği bir anda, Çukurova'dan gelen bir çocuk olarak yaşadığı deneyimlerin, Arık'ın sonraki siyasal çizgisiyle bütünleştiği görülebilir: Anadolu dışında kalan

nüfusu millet niteliğinde görmemesi bu bütünleşmenin bir göstergesi gibidir. Arık, Balkan Savaşı dönemini Türklerin gözünü açan bir deprem olarak niteleyecektir (Tüfekçioğlu, 2008: 453).

Balkan Savaşlarından sonra Arık ailesi İstanbul'a gelir. Eğitimine İzmit Sultanisi'nde ve İstanbul Muallim Mektebi'nde devam eden Arık, Türk Ocakları'na gitmeye başlar. Türk Ocakları hem ideolojik yöneliminin, hem de yazın dünyasıyla kurduğu ilişkinin başladığı yerdir. Bu gençlik yıllarında hem ilk yazı denemeleri, hem de ilk siyasi görüş oluşturma sürecini içerir: bu yıllarda Turancılık akımından etkilenir ve daha sonraları da yazacağı *Türk Yurdu* dergisiyle ilk bağlantılarını kurar (Bülbül, 2016: 82). Remzi Oğuz, ikinci adını yazı hayatına atıldığı ilk yıllarda “kendi şahsiyetini kavramaya başlamasının” bir sonucu olarak sahiplenir (Çongur, 2001: 8). Arık'ın Türkçü ve milliyetçi çevrelerle tanışmaya başladığı yıllarda, ismi vasıtasıyla doğrudan ait olduğunu düşündüğü asli kimliği vurgulamak istediği düşünülebilir. Bu dönem tanıklık ettiği ikinci büyük sarsıntı, İstanbul'un işgalidir. Balkanlar'ın Osmanlı yönetiminden çıkmasından sonra, imparatorluğun başkentinin de işgale uğraması, Arık'ın milliyetçi yönelimini oluşturan taşlardan biridir. Savaşa gönüllü olarak katılmak istediği, ancak sağlık sorunları nedeniyle reddedildiği, cepheye kaçak gitmek istediği ancak yakalandığı söylenmiştir (Sezer, 1976: 27). Milli Mücadele yıllarında bir taraftan Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmakta, bir taraftan da Darülfünun'da felsefe eğitimi almaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluş süreci, Arık'a hayatını değiştirecek bir olanak tanır: 1926'da devlet bursuyla Fransa'ya arkeoloji okumaya gider. Arık'ın milliyetçi muhafazakâr bir çevre oluşturmaya bu yıllara denk gelir: eğitimi sırasında aralarında Reşat Şemsettin Sirer, Nurettin Topçu, Şevket Raşit Hatipoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata,

Tahsin Tekeli, Sedat Çumralı gibi sonradan *Millet* çevresinde toplanacak kadrodan pek çok ismin bulunduğu bir grup oluşturur ve bir Türk talebe cemiyeti kurar. Bu cemiyet, Almanya ve İtalya’da eğitim gören Türk öğrencileri de davet ederek 1929’da 200 kişilik bir toplantı düzenler. Arık’ın bu cemiyet girişimindeki amacı, Avrupa’da eğitim gören gençlerin Batı kültürüne ve hayat tarzına teslim olmasını engellemek, Avrupa’dan ne almaları ve Anadolu’ya ne götürmeleri gerektiği konusunda düşündürmektir (Topçu, 1954: 24). Arık’ın bu amacın sadece sözcülüğüne değil aynı zamanda bekçiliğine de soyunması, onu eğlenmekten dönen gençlerin karşısına çıkıp “bugün Anadolu için ne yaptın?” diye sormaya kadar götürecektir (Tüfekçioğlu, 2008: 450).

1931’de Türkiye’ye dönen Arık, 1940’a kadar çeşitli kazılarda çalışır ve bu kazılarla ilgili bulgularını yayınlar. İlginin yeniden siyasal bir alana dönmesi, DTCF’de görev yaptığı 1940’lı yıllarda olacaktır. Bu dönem DTCF’de öğrenci olan Halil İnalcık’ın anlatımına göre fakültede iki grup vardır: ABD’den gelen Behice Boran, Niyazi Berkes gibi sosyalistlerin oluşturduğu grup ile “milliyetçi, ananeci, İslamcı grup” (Çaykara, 2005: 60,75; akt. Atılgan, 2009: 51). Arık, sosyalist grubun fakülteye alınmasına aracılık eden Hasan Âli Yücel ve bu gruba yakın tavır alan Şevket Aziz Kansu’yla görüş ayrılıkları içindedir. Bu ayrılığın somut içeriğine dair bilgi yoktur, ancak bu iki isimle yaşadığı tartışmalar sonucu Arık, 1942’de DTCF’den istifa eder (Bülbül, 2016: 83). *Millet*’i de istifasıyla yakın dönemlerde çıkarmaya başlayan Arık’ın fakülte dışında bırakılmasının, *Millet*’i yönlendireceği siyasal projeyi besleyen bir faktör olduğu da düşünülebilir. *Millet* kadrosunun CHP’yle kısa sürede kurduğu yakın ilişki, Arık’ın başını çektiği milliyetçi muhafazakârların akademik kadrolardan siyasi kadrolara sıçrayacağını göstergesidir. Arık’ın istifasının, *Millet* çevresinin

gösterdiği bu siyasal pozisyon elde etme eğilimini güçlendiren bir rol oynadığı düşünülebilir.

Ancak Arık'ın kendisi, 1940'larda bu siyasi mevkilerin dışında kalır. 1942-1944 arasındaki asli faaliyeti *Millet* dergisini yayınlamaktır. 1944'te ise Arık'ın birkaç sene dergi çevrelerinden ve yazın uğraşından uzak durmasına neden olacak bir gelişme yaşanır. CHP, savaş yıllarında kısmen himaye ettiği, kısmen göz yumduğu Türkçü-Turancı hareketin tasfiyesine girer. Tasfiyenin aracı, Sabahattin Ali ve Nihal Atsız arasındaki ihbarcılık davasıdır. Atsız, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı iki açık mektupta komünistlerin devlet yöneticileri tarafından korunduğunu söyler ve örnek olarak da Sabahattin Ali'nin Hasan Âli Yücel tarafından korunmasını gösterir. Sabahattin Ali'nin bu yazılar üzerine açtığı ceza davasının duruşmaları sırasında Türkçü öğrenciler olaylı geçen protestolar düzenlerler. Ancak 1944 Mayıs'ında artık savaşın gidişatı belli olmuş, Alman Ordusu'nun yenileceği anlaşılmış, dolayısıyla CHP yönetiminin Türkçülere inayet göstermesi için sebep kalmamıştır. Protesto eylemlerine katılanların gözaltına alınmasıyla başlayan tevkifat, ele geçirildiği söylenen belgeler üzerinden Türkçü ve milliyetçi çevrelere doğru genişler. 3 Mayıs davası kapsamında Arık kimi kaynaklara göre gözaltına alınmış (Bülbül, 2016: 83), kimi kaynaklara göre de yalnızca evi aranmıştır (Çongar, 2001: 116). Davaya temel oluşturan komisyon raporunda Arık, *Millet*'in imtiyaz sahibi Hüseyin Avni Göktürk ve yazarlarından Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile beraber Turancılıkla suçlanmaktadır. Bu suçlama mahkeme sürecine götürülme de, Arık'ın bir süreliğine siyasi görüşlerini ifade etmekten imtina etmesine yol açar. 1944 Mayıs sayısı *Millet*'in son sayısı olur.

1940'ların ikinci yarısında Arık Arkeoloji ve Etnografya Müzeleri'nin müdürlüğünü üstlenir, akademik hayata İlahiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi kürsüsü kurarak yeniden katılır. Ancak aktif olarak siyasal hayata katılması, 1950 seçimlerinde DP'den Seyhan milletvekili seçilmesiyle olur. Ancak DP'yle de kırsala ve köye dönük politikaları konusunda fikir ayrılığı yaşayan Arık, 1952'de DP'den ayrılarak sosyoekonomik gelişmenin merkezine köyü ve köylüyü koymayı amaçlayan Köylü Partisi'ni kurar (Bülbül, 2006: 64). Ancak siyasi hayatı henüz başlayamadan, Arık, 1954'te Adana'dan Ankara'ya dönerken bir uçak kazasında yaşamını yitirir.

1940'lı yıllar, Arık'ın yaşamöyküsünün önemli bir dönemecini oluşturur. O ana kadar kişisel siyasi aidiyet boyutunda yaşadığı siyasallaşma süreci, 1940'larla beraber ayrı bir hareket ve çevre oluşturmaya yönelmiş, *Millet* dergisi de bu yönelimin temel amacı olmuştur. Dergi hem Arık'ın görüşlerini berraklaştırması, hem de bu görüşler etrafında bir ekip toplanmasına hizmet etmesi açısından önemlidir. *Millet*, Arık'ın milliyetçi muhafazakâr yöneliminin hem devlet ideolojisi halindeki Kemalist milliyetçilikten, hem de o zamana kadar daha yakın durduğu Türkçü milliyetçilikten ayrışma anını gözler önüne serer. Bu süreç kimi yorumlarda Arık'ın Cumhuriyet'in siyasi entelektüel çevresinden, dolayısıyla ideolojik bir merkezden uzaklaşması olarak değerlendirilir (Tüfekçioğlu, 2008: 453). Ancak böyle bir uzaklaşma olsa bile, Arık Cumhuriyet'le keskin bir kopuş asla yaşamamıştır. *Millet* çevresindeki diğer kadrolara nazaran 1940'ların siyasal tercihlerine daha temkinli yaklaşmış, doğrudan siyasette yer almakta çekimser kalmıştır. Bu çekimserlik, CHP rejiminin Arık'a yönelik, onun Turancı geçmişinden ve özellikle köycülük politikalarına muhalefetinden kaynaklanan mesafesini de yansıtır olabilir. 1944 davası, CHP ve Arık arasındaki bu mesafenin iyice açıldığı dönem olmuştur. Ancak bu döneme kadar Arık, yazılarında CHP'ye ve

İnönü'ye açık bir destek sergilemekten de geri durmamıştır. Milliyetçi muhafazakâr ideolojiye *Millet* dergisince yapılan iki katkı, CHP rejiminin reddedilmediğinin, hedefin rejime açık bir alternatif oluşturmak olmadığının göstergesidir.

Millet dergisiyle beraber Arık, milliyetçi muhafazakâr çizgisine iki önemli yönelim kazandırmıştır: Anadoluculuğu ön plana çıkararak hem Turancılığa savrulmayan, hem de sol yönelimlerin önünde fren teşkil eden, böylece devlet ideolojisiyle uyumlulaşabilecek bir milliyetçi muhafazakârlık üretmiştir. Bu uyumlulaşma, *Millet* çevresinde toplanan kadronun nitelikleriyle bir araya gelince, milliyetçi muhafazakârlığa o güne kadar sürdürdüğü düşünsel nüfuz kurma stratejisinin dışında bir siyasal strateji üretme olanağı vermiştir. *Millet* kadrosu, bu siyasal stratejinin aktörlüğünü doğrudan üstlenebilecek isimleri bir araya getirmiş, böylece yalnızca entelektüel bir dergi çevresi olmakla kalmamış, yönetici seçkinleri oluşturmaya aday bir siyasal grup görünümü kazanmıştır.

1.3. Savaş Yıllarında Milliyetçi-Muhafazakârlığın Siyasal Yönelimleri

Millet dergisinin yayınlandığı 1942-1944 yılları, savaş sonrası dönemin şekillenışı açısından en kritik yıllardır. Bu yıllarda II. Dünya Savaşı'nın gidişatı belli olmuş, böylece Türkiye'de savaş sonrasında nasıl bir dünyaya eklemlenileceği konusunda zihinler netleşmeye ve buna göre siyaset belirlenmeye başlamıştır. Ayrıca, bu yılların siyasi ve iktisadi gelişmeleri, savaş sonrası toplumsal güçlerin dağılımında egemen hale gelecek sınıfsal kesimleri de belirlemiştir. II. Dünya Savaşı yılları, milliyetçi-muhafazakârlığın izlediği tarihsel çizgi içinde de önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu yıllara kadar varlığını düşünsel bir düzlemde sürdüren, ancak başka grupların siyasi mücadelesine eklemlenerek mücadele veren milliyetçi-

muhafazakârlık, savaş yıllarındaki toplumsal ve siyasal gelişmelerle beraber, mücadelesini kendine özgü bir siyasal düzleme oturtma çabasına girmiştir. Siyasi projesini bu yılların ortamında şekillendirmiş, stratejisini bu yılların gündemi ve sorunları çerçevesinde belirlemiştir. *Millet* dergisi, Anadolucu hareket içinde böyle bir dönüm noktasındaki eğilimlere işaret ettiği için ayrı bir önem taşımaktadır. Milliyetçi-muhafazakârlığın bu yıllardaki siyasal yönelimlerine bakmak, *Millet* dergisinin böyle bir momentte ürettiği ideolojiyi anlamak için elzemdir. Bu kapsamda, önce milliyetçi-muhafazakârlığı kendi siyasi projesini oluşturmaya iten siyasal gelişmeler ve ilişkiler irdelenecek, sonra bu siyasi projenin ne içerdiği ve kendini hâkim kılabilmek için nasıl bir strateji izlediğine bakılacaktır. Son olarak, ikinci bölümde derinleştirilecek olan milliyetçi-muhafazakârlığın *Millet*'te aldığı biçimin bu siyasi projeye ne gibi olanaklar sağladığı ve siyasi projenin elde ettiği sonuçta nasıl bir rol oynadığı tartışmasının zemini netleştirilecektir.

1.3.1. CHP İçindeki Hümanist/Aydınlanmacı Eğilimlere Tepki

1940'lı yıllar, tek parti siyaseti içinde farklı eğilimlerin bulunduğu, farklı atılımların gerçekleştirilmeye çalışıldığı yıllardır. Siyasal rejimin tek bir bütün halindeki görüntüsü, farklı siyasal vizyonlara sahip kesimler arasındaki mücadeleleri altında gizlemektedir. Bu mücadelelerin nihayetinde evrileceği nokta, özellikle savaş yıllarında hayati bir önem kazanır: bu dönemin koşulları içinde en fazla siyasi kazanımı elde eden taraflar, savaş sonrası siyasette de belirleyici olacaklardır. Dolayısıyla savaş yılları, aslında uzun bir geçmişe sahip olan siyasal farklılıkların kendilerine somut şekiller vererek gün yüzüne çıktığı ve kozların paylaşıldığı bir dönemdir. Boratav II. Dünya Savaşı'nın ortalarında siyaset çevrelerinde

aydınlanmacı/yenilikçi kanat ve tutucu/milliyetçi kanat şeklinde bir ayrışma yaşandığını; tutucu kanadın hedefinin Kemalizm'in dönüştürücü bir yöne evrilmesini frenlemek olduğunu söyler. Savaş sonrasında tutucu/milliyetçi kanat, CHP içinde daha etkili olmuştur (Boratav, 2008: 14).

Anadolucu hareket içinde 1920'lerden beri varlık gösteren milliyetçi-muhafazakârların, tek parti iktidarının tamamen dışında kaldığı söylenemez. Anadolu hareket içinde yer alan isimlerden bazıları, 1940'lardan önce de CHP kadrolarının zaten içinde bulunmuşlar veya bu kadrolarla ilişki halinde olmuşlardır. Erken Cumhuriyet döneminde siyasete şekil veren sınıfsal ittifak, 1940'larda ayrıştığını göreceğimiz toplumsal grupların bir arada hareket etmesine olanak tanımıştır. Dolayısıyla milliyetçi-muhafazakâr kanadın, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar iktidardan uzak olduğu, bu yıllardaki gelişmeler uyarınca muhalif tavırlarıyla siyaset alanına çıktıkları yönünde bir çıkarım yapılamaz. Söz konusu olan doğrudan bir iktidarı ele geçirme mücadelesi değil, mevcut iktidarın temel yönelimlerinin kim tarafından, nasıl belirleneceği mücadelesidir.

Peki, 1940'ların başında milliyetçi-muhafazakâr kadroları bir siyasi proje üretme, siyasete var olan biçimlerin dışında ve ötesinde etki etme çabasına yönelten neydi? İktidarın hangi eğilimleri, siyasal alanda daha fazla varlık gösterilmesi gerektiği kanısına yol açtı? Siyasi kadrolara daha derinlikli bir müdahalede bulunma ihtiyacı nereden doğdu? Bu soruların cevabını bulabilmek için, 1940'lı yılların başında siyasi/bürokratik kadrolarda yaşanan mücadeleye değinmek gerekiyor.

Bu yıllarda Cumhuriyet kurumlarında farklı siyasi eğilimler taşıyan kadrolar bir arada bulunmaktadır ve daha fazla mevkiyi ele geçirmek, siyaseten daha fazla nüfuz sahibi olmak için bir mücadele içindedirler. Bu dönemde yaşanan ayrılığın

temelde Cumhuriyet toplumunu daha hümanist, aydınlanmacı ve modern bir yönde yeniden şekillendirmeyi hedefleyen kadrolarla, yerliliği ve Anadolu değerlerine dönmeyi, mevcut toplumsal yapıyı korumayı savunan muhafazakâr milliyetçi kadrolar arasında olduğu söylenebilir. İlk eğilim, özellikle Hasan Âli Yücel'in şahsında simgeleşmiştir. 1938'den 1946'ya kadar Maarif Vekili görevini yürüten Yücel, özellikle eğitim ve kültür alanında atılımlar gerçekleştirmiş, Cumhuriyet'in kültür hayatını hümanist bir yönelimle düzenleme arayışına girmiştir. Bu arayış, Yücel ve oluşturmaya çalıştığı kadrolar ile özellikle kültür alanını sahiplenmeye çalışan milliyetçi muhafazakâr arasında ciddi bir gerilim yaratmıştır. Milli Mücadele yıllarından beri kültür anlayışının kendi istedikleri yönde gelişmesinin mücadelesini veren milliyetçi muhafazakâr kadroların, bu alanda yeni yönelimleri kolayca kabullendikleri düşünülemez. Yücel'in eğitim ve kültür alanında kısa bir sürede yarattığı dönüşüm, milliyetçi muhafazakâr hareketin o zamana kadar uygulamaya çalıştığı siyasal stratejinin, ne kadar bıçak sırtı bir pozisyon olduğunu açığa çıkarmıştır. Sadece düşünsel alanda hâkimiyet kurma veya siyasi kadrolar üzerinde dışarıdan zerk edilen ideolojik bir etki yapma, siyasetin yönelimini bu şekilde etkileme stratejisinin ne kadar kolaylıkla bertaraf edilebileceği görülmüştür. Milliyetçi muhafazakârlık, safi düşünsel bir iddianın artık siyasete yön vermek için etkili olamayacağını görmüş, böylece o ana kadar düşünsel ve kültürel boyutları ağır basan projesini daha doğrudan siyasal bir alana yerleştirme arayışlarına başlamıştır.

Yücel'in desteğini alan kadrolar ve milliyetçi muhafazakâr kadrolar arasındaki örtük mücadelenin en önemli sahnelerinden biri sonradan Ankara Üniversitesi bünyesine katılan Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'dir. Ankara DTCTF, hem önceki kısımda bahsedilen *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerini çıkaran kadroların, hem de

–önemli bir kısmı *Millet* yazarı olan – Anadolucu ve milliyetçi kadroların yerleşik olduğu bir fakültedir. Cumhuriyet’in kültür siyasetini şekillendirmesi, yeni bürokratik kadrolarını yetiştirmesi beklenen bu fakültede hangi yönelimin ağır basacağı ciddi bir mücadele konusu olmuş, bu mücadele özellikle fakülte kadrosunun oluşturulması meselesine yansımıştır. Niyazi Berkes’in fakülte kadrosuna alınma hikâyesi, Ankara DTCF içinde dönen mevzi kazanma mücadelelerine örnek gösterilebilir.

Berkes, doktorasını yaptığı Amerika’dan ısrarla, hatta neredeyse işsiz bırakılma tehdidiyle geri çağrıldıktan sonra görevli bulunduğu İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’ndeki kadrosu verilmemiştir. Berkes, DTCF’nin Felsefe Bölümü’ne başvurmaya karar verir. Başvuruları değerlendiren komitede Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç’un yanı sıra Reşat Şemsettin Sirer de vardır. Mülakat esnasında Sirer, açık kadronun Necati Akder’e verildiğini, yer kalmadığını söyler. Yücel, Sirer’in itirazını kabul etmiş gözüktür ve mülakat sonlanır. Ancak sonrasında Yücel, komitenin geri kalanına duyurmadan Berkes’i DTCF’nin dekan vekili Emin Erişirgil’e gönderir ve Berkes’in DTCF’ye asistan olarak atanmasını sağlar. Berkes bu hikâyeyi, Yücel ve Sirer arasında süren, ancak aslında onların da başkalarının figüranları olduğu üstü kapalı savaşın bir örneği olarak anlatır (Berkes, 2014: 146-147).

DTCF içinde yaşanan mevki mücadeleleri, *Millet*’in nasıl bir çerçevede yayına başladığının değerlendirilmesi açısından önemlidir. Sirer ve Yücel arasındaki örtük mücadelenin, fakülte kadroları arasında da yine örtük bir şekilde devam ettiğini düşünmek mümkündür. Remzi Oğuz Arık, 1939’dan 1942’ye kadar, *Yurt ve Dünya*’yı ve *Adımlar*’ı çıkaran kadroyla aynı anda DTCF’de çalışmıştır. Bu üç dergi arasında, farklı dünya görüşlerini yansıtmalarına rağmen, belli bir ciddiyet arz etme, değerlendirmelerini propagandist değil akademik veya entellektüel bir dille yapmaları

açısından bir benzerlik vardır. Arık'ın DTCF'den ayrıldığı yıl çıkarmaya başladığı *Millet*'te, kendine ideolojik rakip olarak gördüğü dergilerin üslubunu özellikle kurmaya çalışmış olması ilginçtir. Bu benzerlik, Arık'ın *Millet*'i entellektüel alanda *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın milliyetçi muhafazakâr alternatifini haline getirmeye çalışmasıyla açıklanabilir. Arık'ın *Millet*'e dâhil ettiği kadronun özellikle DTCF ve harici üniversite çevrelerinden gelmesi, dönemin sol dergilerinin sundukları toplumsal analizlerin ideolojik alternatifini üretme hedefinin diğer bir göstergesidir.

Berkes'in anıları, *Millet* çevresinde toplanan kadronun kişisel siyasi yönelimleri hakkında da ipuçları taşır. Özellikle *Millet* yazarlarından olan, Felsefe Bölümü asistanı Hamdi Atademir'le ilgili anlattıkları, daha o zamandan net bir ifade bulan siyasal bir yönelimi sergilediği için önemlidir. Atademir, Berkes'le ilk sohbetlerinde politikaya atılma arzusunda olduğunu belirtir. Berkes, felsefe asistanıyken neden siyaseti tercih ettiğini sorunca Atademir, asıl İnönü'yü devirmek istediklerini, ancak bunun en kolay ve kestirme yolunun Halk Partisi'nin içine sokulmak olduğunu söyler (Berkes, 2014: 149). Berkes, Atademir'in bu fikrinde yalnız olmadığını, pek çok bakanlığın idari kadrolarına yerleşen veya meslek sahibi olarak yükselme yoluna giden kişilerin Halkevleri aracılığıyla CHP kadrolarına dâhil olmaya çalıştığını, ancak bu politik kanalların tıkalı olması nedeniyle yükselmediklerini yazar ve bu kişileri, "Avrupa'da bir iki sertifika aldıktan sonra 'eşraf' aileleri adına kendilerini ülkenin sahipleri sanıyorlardı" diye anlatır (Berkes, 2014: 248-249). Berkes'in bu sözleri bize, dönemin muhafazakâr milliyetçiliğinin oluşturmaya çalıştığı siyasi projenin niteliğiyle önemli bir bilgi verir: muhafazakâr milliyetçi kadrolar, yalnızca kurumlardaki kadroları kovalamakla yetinmemekte, siyasi pozisyonlarda da yer bulmak istemektedirler. Dolayısıyla hem Cumhuriyet'in

eskiden gelen kadroları, hem de Yücel gibi atılımcı isimlerin yerleştirdiği kadrolar, bu gruplar için engel teşkil etmektedir. Hem kurumsal/bürokratik kaynakların dağılımı, hem de toplumsal hayatta yaratılan etki açısından hasım belledikleri grupların sol eğilimli akademisyenler ve ilerici bürokrat kesimler olması yalnızca ideolojik bir ayrılığa değil, asıl olarak bu mevki savaşına dayanmaktadır.

1940’larda bu iki kanat arasında siyasal ve ideolojik gerilimin artmasına neden olan diğer bir girişim de Köy Enstitüleri’dir. İsmail Hakkı Tonguç’un başını çektiği Köy Enstitüleri denemesi, dönemin ciddi siyasi tartışma başlıklarından birini oluşturmuştur. Muhafazakâr milliyetçilerin köy ve köycülük konusundaki görüşlerinin, hümanist/aydınlanmacı kadrolarla taban tabana zıt olduğu düşünülürse, bu meselenin neden önemli kırılma noktalarından biri haline geldiği anlaşılabilir. Muhafazakâr milliyetçiler, köydeki yavaş dönüşen yalıtık toplum yapısını, Anadolu kültürünün saflığını korumasının güvencesi olarak kabul ediyorlardı. Köy Enstitüleri aracılığıyla bu yapıyı modernleştirecek hamleler uygulanması, kurmak istedikleri milli kültürün temeline dinamit koymak gibiydi. Dolayısıyla Köy Enstitüleri, başlangıcından itibaren bu kadrolar tarafından asla kabul göremeyecek bir projeydi. İlkin ve Tekeli, Köy Enstitüleri projesinin nasıl sonlandırıldığını açıklarken Anadolucuların CHP’ye sızmasını da bir sebep olarak gösterirler (2014b: 99). 1950’lerde Köy Enstitüleri üzerine en kapsamlı çalışmayı yapan Fay Kirby de, Anadoluculuğun köylünün aydınlanmasını Anadolu’nun toplumsal yapısı için tehlike olarak gördüğünü, romantikliği ile aydınlıkçılığa ve rasyonalizme karşı çıktığını söyler. Kirby’ye göre “Anadoluculuk, Anadolu beldelerinin eşraf ve “absentee” toprak ağalarının tutum ve çıkarlarının beslediği bir görüştür” (Kirby, 2000: 353).

1940'lı yılların başında, eşraf ve toprak kökenli ailelerden gelip yurtdışında eğitim alarak Ankaralı bürokratlar çevresine katılan bu Anadolucu grubun, 40'lı yılların sonuna doğru siyasetteki etkisini Behice Boran şöyle özetlemektedir:

1940-45 arasında Alman eğitiminde yetişmiş veya etkisinde kalmış bir kısım aydınlar CHP'ye girdiler, devlet mekanizmasının çeşitli kademelerinde yer aldılar. Yüksek görevlere kadar tırmandılar. CHP bu yeni kuşak aydınlarla kendisini yenilediği, gençleştirdiği zehabındaydı. [Bu grubun hedeflerine göre] Türkiye ekonomisi tarıma, tarımı da aile işletmelerine dayanan, ancak tarımla ilgili küçük hafif sanayiye sahip otarşik -kendine yeten- bir toplum olacaktı. Kasabaların küçük burjuvazisiyle kentli ticaret burjuvazisi ve onların yüksek öğrenim görmüş aydın oğulları için ideal bir düzendi bu! (Boran, 1970, s. 37).

Boran, burada bahsettiği grubun Anadolucular olduğunu, temel ideolojik iddialarının ise Türklerin Anadolu'yu "coğrafyadan vatana" dönüştürdüğü savı olduğunu adlı adınca söyler: "Coğrafyadan Vatana", Remzi Oğuz Arık'ın *Millet*'in ikinci sayısında yayınlanan başyazısının adıdır. Boran ayrıca *Millet*'in başka yazarlarını da adlarıyla anarak sonraki dönemlerde CHP içinde ve devlet kurumlarında önemli görevler üstlendiklerine vurgu yapar: 1940'larda Anadoluculuğun sözcülüğünü yapan Hüseyin Avni Göktürk sonradan Milli Emniyet Başkanı⁵ olmuş; Şevket Raşit Hatipoğlu, 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sırasında Tarım Bakanlığı, Sadi Irmak 1946'da sendikaların kapatılması sırasında Çalışma Bakanlığı yapmıştır (Boran, 1970: 38).

Boran'ın bu kısa anlatımı, *Millet* dergisinin çekirdeğini oluşturan grupla ilgili bir kaç önemli gözlemi bir araya getirmektedir. Bu kadro taşra kökenlidir ve yurtdışında eğitim alarak bürokrat çevrelere katılma ve devlet kurumlarında görev alma olanağı elde etmişlerdir. Tek parti rejiminin içindeki varlıkları, CHP'nin politikalarına yapılan muhalefete verdiği tepkinin sonucu olarak düşünülebilir. Bu

⁵ Göktürk sonraki yıllarda Emniyet Başkanlığı değil, Milli Amale Hizmet (MAH) Reisliği (MİT Müsteşarlığı) yapmıştır. Boran'ın hafızası bu konuda onu yanıltmış olmalıdır.

grubun siyasete müdahil olmasındaki temel saik, Türkiye’de toplumsal yapıyı dönüştürmeye yönelik çabaların kendi denetimleri altında gerçekleşmesini güvenceye almaktı. CHP ise, bu kadroyla beraber, parti içi muhalefette en etkin olan eşraf ve toprak sahibi çevrelerden aldığı desteği arttırmak amacını gütmektedir. Boran’ın kısaca toparladığı bu çerçeveyi ayrıntılandırmak, *Millet* dergisinin 1942’de Anadolu’da bir motifle milliyetçi muhafazakârlığı güçlendirme çabasına girmesine bir açıklama getirecektir.

1.3.2. Milliyetçi Muhafazakârların Bürokratlaşma Arayışı

1940’ların başı, Türkiye’nin gelecek yıllardaki siyasal çizgisini belirleyecek iki olgunun iç içe geçmiş biçimde tezahür ettiği yıllardır: sağ ideolojilerin kendilerine yeni siyasal hatlar çizmesi ve Cumhuriyet’in kurucu tarihsel bloğunu oluşturan gruplar arasındaki güç dengelerinde bir dönüşüm yaşanması gibi iki olgu, birbiriyle bağlantılı olarak belirmiştir. Milliyetçi muhafazakârlığın *Millet* dergisi momentinde aldığı biçimi bu çerçevede değerlendirmek gerekir. *Millet*, savaş yıllarında gerçekleşen sınıfsal dönüşüm çerçevesinde milliyetçi muhafazakârlığın sahiplendiği siyasal izleğin ideolojik alandaki başat ve özgün temsilcisidir. Bahsettiğimiz sınıfsal dönüşüm bir sonraki bölümde ayrıntılandırılacak, bu kısımda ise milliyetçi muhafazakârlığın siyasal izleği netleştirilecektir.

1940’larda milliyetçi muhafazakârlar, devlet kurumlarında belirli konumlara erişmeyi, üniversite gibi kurumlarda önemli ölçüde yer tutmayı, özellikle yurtdışında eğitim almış isimlerin sağladığı meşruiyet aracılığıyla başarmışlardı. Ancak Cumhuriyet’in hümanist/aydınlanmacı kadrolarıyla girdikleri mücadele, bu konunun siyasete etki etmek açısından yetersizliğini gösterdi: doğrudan siyasetin içinde olmamak, elde edilen her mevki için ciddi bir mücadele verilmesine ve mevcut konum

kazanımlarından kolayca geri adım atılmasına neden oluyordu. Dolayısıyla milliyetçi muhafazakârlar, 1940'lı yıllarda gözlerini daha yüksek bürokratik ve siyasi kadrolara diktiler: elde etmek istedikleri kadrolar, üniversiteden ciddi devlet kurumlarına, vekilliklere ve bakanlıklara kadar yükseldi. Bu yıllarda milliyetçi muhafazakâr kadroların temel siyasal arayışı, daha yüksek düzeylerde bürokratlaşabilmektir: hem daha fazla kişiyi bu pozisyonlara yerleştirebilmek, hem de daha fazla nüfuz sahibi olabilecekleri kadrolara ulaşabilmek temel hedefleri olarak ortaya çıktı. Ancak burada karşılaştıkları temel sorun, tek parti rejiminde bu kadrolara erişimin çok sınırlı olmasıydı. Bu kadrolara erişmek için yalnızca liyakat sahibi olmak yeterli değildi; dönemin CHP kadrolarının gözünde muteber olmak, dolayısıyla CHP'nin genel siyasetine muhalefetin dozunda yapılması gerekiyordu. Milliyetçi muhafazakârlığın Anadolu'ya yönelimi, bu açıdan onlara ciddi bir avantaj sağlamıştır. Ancak Berkes'in söz ettiği politik tıkanıklığı da göz ardı etmemek gerekir: bu dönemde CHP kadrolarında hem geçmiş dönemlerden kalan dışlı siyasetçiler, hem de yeni dâhil edilen hümanist/aydınlanmacı kadrolar vardır. Bu ikinci grupla mücadele doğrudan siyasi bir düzlemde gerçekleşmiştir. Ancak ilk grubun yerinin milliyetçi muhafazakâr kadrolarca doldurulmasında CHP'nin bu dönemdeki örgütlenme stratejisinin de önemli bir payı vardır.

Savaş sonrasına dek CHP kadrolarını besleyen temel yerel mecra Halkevleri olmuştur. Bu dönemde parti kadroları, Halkevleri içinde faaliyet gösteren doktor, hukukçu, eğitimci profesyonellerden oluşmuştur (İlkin ve Tekeli, 2014b: 99). Bu kadro oluşturma stratejisi, 1940'lı yıllardaki eğitim ve kültür atılımlarının destek görmesinde ciddi bir rol oynamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru CHP bir kadro yenileme arayışına girmiştir. Çok partili rejime geçiş tartışmaları,

CHP’de halkla ilişkisini yeniden kurma ihtiyacı doğurmuş, bu hedef de zaten 60’larını süren ve o zamana kadar halkın tepkisini çekmiş olan Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının değiştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Anadolucular, bu değişim arzusunun yarattığı fırsattan faydalanarak CHP’ye dâhil olmayı başarmışlardır. İlkin ve Tekeli, bu grubun CHP’nin siyasetine yaptığı müdahaleyi “yeni ve yaratıcı açılımlardan ziyade, Cumhuriyet’in o güne kadar uyguladığı köktenci modernite projesi karşısında toplumda gelişmiş tepkilere dayanarak bu projeyi törpüleyici öneriler yapmak” diye tanımlar (İlkin ve Tekeli, 2014b: 362).

Milliyetçi muhafazakârların CHP’ye dâhil olmaları sürecinde Anadolucu yönelimin işlevsel olmasının diğer bir nedeni de 1942’de CHP Genel Sekreterliği’ni üstlenen Memduh Şevket Esendal’ın bu yönetime sempatiyle bakmasıdır. Yeni toplum yapısının küçük üretime ve Anadolu’nun yerli değerlerine dayanması gerektiğini savunan Esendal, milliyetçi muhafazakâr çevrelerin CHP’yle ilişki kurmasını sağlayan kilit isim olmuştur. Esendal, Genel Sekreterlik görevini üstlendikten sonra dönemin memuriyet veya meslek sahibi gençleriyle sohbetler düzenlemiş, bu yolla hem CHP’nin bu kadrolardaki etki alanını daha iyi anlamayı, hem de parti kadrolarına devşirilebilecek isimleri belirlemeyi hedeflemiştir (Çınar, 2013: 241). Bu toplantılar, 1943 seçimlerinde aday gösterilecek milletvekillerinin listesinin oluşturulmasında etkili olmuştur. Bu listelerde, o dönem *Millet* çevresinde yer alan pek çok Anadolucu ismin de bulunduğunu görürüz: Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu, Sadi Irmak, Reşat Şemsettin Sirer, Şevket Raşit Hatipoğlu, Behçet Kemal Çağlar, Sedat Çumralı, Tezer Taşkiran gibi isimler bu listeye dâhil olmuşlardır. Remzi Oğuz Arık, bu dönemde *Millet* çevresinden gelen 25 civarı vekil olduğunu söyler (Arık, 1950, akt. Çınar, 2013: 247). Esendal’ın 1942 Mayıs’ında Genel Sekreterlik görevini

aldığı düşünülürse, 1943 Şubat'ında yapılan genel seçimlere kadar böyle bir liste oluşturmuş olması, aday yapılan isimlerin ne derece özenli seçildiği hakkında şüphe yaratmaktadır. Özellikle Tahsin Banguoğlu'nun vekil seçilme hikâyesi bu açıdan dikkat çekicidir⁶: Banguoğlu, çok az tanıdığı Esendal'ın kendisini çağırarak vekil olmasını istediğini, birkaç gün sonra Bingöl'den aday gösterildiğini, partiye aday gösterildikten sonra üye olduğunu anlatır (Banguoğlu, 1986, akt. Çınar, 2013: 245). Hızlı bir yenilenme arzusu içinde olan CHP, kendi ideolojisine yüzeysel olarak uyan, ancak somut politikalar ve stratejiler söz konusu olduğunda ciddi bir muhalefet teşkil eden bir grubu kendi saflarına davet etmiştir. 1945 sonrasında CHP içinden doğan muhalefetin tohumları bu dönemde atılmış gibi gözükmektedir. Esendal'dan sonra CHP Genel Sekreterliği'ni üstlenen Hilmi Uran, 1947'de Recep Peker hükümetine güven oylamasında olumsuz oy veren 35 kişinin çoğunun, Esendal'ın listelerinden Meclis'e girdiğini söyler (Uran, 1959; İlkin ve Tekeli, 2014b: 325).

CHP'nin 1942 yılında yeni kadrolar oluşturma sorumluluğunu Esendal'a vermiş olması da düşündürücüdür. Dönemin farklı isimlerince sosyalist olduğu söylenen Esendal'ın böyle etiketlenmesinin sebebi, yalnızca alt tabakaların sıkıntılarını dillendirmiş ve bu sıkıntıları modern hayatın getirdiği sanayileşme, rekabet ve şehirleşme gibi olgularla ilişkilendirmiş olmasıdır. Bu sorunlara karşı önerdiği çözüm ise sosyalist olmaktan uzaktır: Esendal'a göre sanayiye küçültmek, küçük üretime hâkim olan loncalar gibi eski kurumsallıkları yeniden yaratmak

⁶ 1904'te Drama'da doğan ve Remzi Oğuz Arık'la benzer şekilde Balkan Savaşı'na tanıklık eden Banguoğlu da Darülfünun mezunudur. 1932'de Berlin'e dil üzerine doktora eğitimi almaya gider. 1936'da Türkiye'ye döndüğünde DTCF'de Türk Dili'nde doçentliğe atanır. 1943 seçimlerinde milletvekili olur, 1948-50 arasındaki kabinelerde Eğitim Bakanlığı görevini üstlenir. DP'nin iktidara gelmesiyle siyaset dışında kalır. 1961'e kadar akademik hayatını sürdüren Banguoğlu, 27 Mayıs sonrasında CHP Senatörü seçilir. Ancak 1966'da CHP'nin yöneldiği sol açılım, Banguoğlu'nun CHP'den istifasına sebep olur. 1970'lerden 1989'daki ölümüne kadar aktif siyasetten uzak durur ve akademik çalışmalarına yönelir.

gerekmektedir (Çınar, 2013: 227). Bu çözümlerin sol eğilimli çevrelerden çok sağ eğilimli, yerelci, kültürcü kesimlerle ortaklaşma yaratacağı aşikârdır. Ayrıca, CHP'nin 1939 Kurultayı'nda kabul edilen tüzüğüne göre parti genel sekreteri hükümet üyelerinden olmak zorundaydı. Ancak Esenal, hükümet üyesi olmamasına rağmen bu pozisyona getirilmiş, tüzük göz ardı edilmişti (Demirel, 2014: 303). Türkiye'de mevcut eğitilmiş, aydın çevrelere uzanarak partiye yeni bir nefes getirmek amacındaki CHP, tüzüğü görmezden gelip Esenal'ı parti genel sekreterliğine getirerek bu kadroların sağ eğilimli, muhafazakâr ancak devlet ideolojisiyle de ters düşmeyen isimlerden oluşması yönünde bir tercih yapmış gibi görünmektedir. II. Dünya Savaşı'nın kaderinin henüz kesinleşmediği, Alman Ordusu'nun Stalingrad'da ilerlemekte olduğu günlerde CHP'nin sol eğilimli kadrolardan uzak durması bilinçli bir tercih olsa gerektir. Savaş koşullarında yapılan bu tercih CHP'nin savaş sonrası çizgisini belirleyen köklü bir değişikliğe neden olmuş, 1946 seçimlerinde Nafi Atuf Kansu'yla İsmail Hakkı Tonguç'un verdiği milletvekili aday listeleri kaale alınmamış, Anadoluocular meclisteki varlıklarını '46 seçimlerinde de sürdürmüşlerdir (İlkin ve Tekeli, 2014b:330).

Böylelikle, milliyetçi muhafazakârların bürokratlaşma, siyasi kadrolarda yer tutma arayışı ile CHP'nin genç ve yeni, ancak partiye kendi denetimleri dışında bir yön vermeyecek, zaten huzursuzluk içinde olan halkla ilişkileri zorlamayacak bir kadro oluşturma çabası birbirine denk düşer. 1943 seçimleri, bu işbirliğinin somutlaştığı momenti oluşturur. Yine *Millet* yazarlarından olan Mehmet Kaplan, bu işbirliğini Remzi Oğuz ve Şevket Raşit ile birlikte hareket eden aydınların Anadoluçuluğu bir ideoloji olmaktan çıkarıp pratik bir siyaset haline getirdiğinin bir göstergesi olarak yorumlar (Kaplan, 1992; akt. Çınar, 2013: 248). Hatta Anadolu

hareket içinde daha sonraları bu dönemde yapılan siyasi tercihlerin bir takıyye niteliği taşıdığını düşündürecek yorumlar bile yapılmıştır. Remzi Oğuz, Mehmet Kaplan ve Nurettin Topçu'nun yazarlarından olduğu *Bizim Türkiye* dergisinde yer alan bir yazıda bu dönem şöyle anlatılır:

[...] ayrı bir parti teşkil etmelerine imkân verilmeyince bunların hepsi asıl düşüncelerini saklamak, taşıdıkları zihniyeti ve maksadı belli etmemek zorunda idiler. Taşıdıkları zihniyet ve maksatlara çok bağlı olanlar kendi kanaatlarını saklamakla kalmıyacaktılar, Halk Partisi içine girip düşüncelerini bu yoldan realize etmek isteyeceklerdir. Zira siyasi düşünceleri tahakkuk ettirme yolu Millet meclisi-iktidar-hükümet yoludur. Meclise girmek için ise son yıllara kadar Halk Partisinden başka kanal yoktu. Böylelikle Halk Partisinin içine zamanla zâhirde Halk Partili, aslında başka zihniyet ve maksatta insanlar girecekti (*Bizim Türkiye*, 1948; akt. Çınar, 2013: 251).

Milliyetçi muhafazakâr hareketin, CHP içinde kadrolaşma gibi bir yönetime girmeden önce ayrı bir örgütlenme oluşturma çabası sergilediği yönünde anlatımlar da vardır. *Millet* yazarlarından Samet Ağaoğlu⁷, 1930'ların sonunda, Atatürk'ün hastalığı sırasında Remzi Oğuz ve '43 seçimlerinde milletvekili olan Süreyya Anamur'un da içinde bulunduğu *Milli Cephe* isminde bir örgüt kurduklarını günlüklerinde yazmıştır. Ağaoğlu'nun anlatımına göre daha sonra bu örgüt hücreleşerek yayılmış, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun *Dönüm* dergisi ve *Millet*'te de yazmış olan Albay Seyfi Kurtbek'in başını çektiği bir albaylar grubuyla bağlantıya geçtiğini, *Çığır* ile *Millet*'in bu ekibin dergileri olduğunu yazar (Ağaoğlu, 1993, akt. Çınar, 2013: 248). Bahsedilen albay Seyfi Kurtbek, DP döneminde ordudan ayrılarak Ulaştırma Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. Ancak bu tür girişimlerin uzun erimli etkileri olmadığı, ciddi örgütsel yapılanmalara dönüşmediği söylenebilir. Milliyetçi

⁷ Cumhuriyet'in kuruluş döneminin önemli isimlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu olan Samet Ağaoğlu, 1931'de Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra eğitimine Strazburg'da devam etmiş, ancak tamamlamadan bir yıl kadar sonra Türkiye'ye dönmüştür. 1946'ya kadar çeşitli bakanlıklarda görev almıştır. Siyasete girmesi DP döneminde olmuştur. 27 Mayıs'tan sonra Yassıada yargılamalarında ömür boyu hapse mahkûm edilen Ağaoğlu, 1964'te afla haptiden çıkmış; 1982'deki ölümüne kadar siyasetle fazla ilgilenmemiştir.

muhafazakârlar maceracılığı reddeden ihtiyatlı siyasal eğilimleriyle meşru kanallardan siyasete müdahale etme yönünde bir tercih yapmışlardır. Ancak bu dönemlerde kurulan ilişkiler devam etmiş, CHP üyesi Anadolucular parti politikalarını dönüştürme yolunda toplanmayı sürdürmüşler, Nurettin Topçu'nun evinde Remzi Oğuz ve Mümtaz Turhan'ın da katıldığı toplantılar yapılmıştır (Kaplan, 1992; akt. Çınar, 2013: 249).

1940'lı yılların Anadolucu hareket için başarı yılları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu döneme kadar siyasi kadrolar üzerinde düşünsel bir nüfuz kurma, toplumdaki kültürel iklimi etkileme gibi soyut ve genel amaçlarla kendine şekil veren milliyetçi muhafazakâr hareket, savaş yıllarıyla beraber nüfuz siyaseti stratejisini bir kenara bırakmış, doğrudan siyasal aktör haline gelme amacıyla hareket etmeye başlamıştır. Ancak bu amacı kolektif bir siyasal örgüt oluşturarak değil, bireysel bazda önemli siyasal pozisyonlara gelerek ve bundan sonra beraber hareket ederek gerçekleştirmiştir. Çok partili rejim arayışları, milliyetçi muhafazakâr kadrolara istedikleri konumlara gelebilmeleri için önemli bir fırsat sunmuştur. 1943 seçimleriyle ülke yönetimine doğrudan dâhil olan milliyetçi muhafazakârlar, Anadolucu yönelimlerini vurgulayarak kendilerini ırkçı-Turancı siyasetten ayrı tuttukları için İkinci Dünya Savaşı sonrası da siyasetin içinde kalabilmiş ve çok partili rejimde Demokrat Parti'ye kadar gidecek bir muhalefetin temellerini oluşturmuşlardır. Onlara bu imkânı tanıyan Anadolucu yönelimin hem siyasal hem ideolojik açıdan işlevselleştirilmesinde ise *Millet* dergisi önemli bir rol oynamıştır.

1.3.3. Anadolu Yönelimin Milliyetçi Muhafazakârlara Sunduğu Olanaklar

Dönemin önde gelen fikir adamları ile yeni oluşmakta olan edebiyat ve düşünce çevrelerini buluşturan *Millet*, kendini bir “ilim, sanat ve fikir” dergisi olarak tanımlar. Ancak *Millet*, bir araya getirdiği kadro ve ürettiği ideolojik içeriğin hedefi açısından, benzer iddialarla çıkan diğer Anadolu dergilerden önemli bir fark sergiler. Bu farkı görebilmek için öncelikle Anadolu düşüncesinin siyasallaşma sürecine değinmek gerekiyor.

Anadoluculuk kendini kültürel bir hareket ve çevre olarak sunmasına rağmen, başlangıcından itibaren siyasal bir yönelim de göstermiştir. Hatta Anadoluçuluğun ilk dönemlerinin önde gelen ideologlarından Hilmi Ziya Ülken, Anadoluçuluğu kültürel ve ideolojik olmak üzere iki kanada ayırmıştır: kültürel Anadoluçuluk inşa edilen milli kültürün temeline Anadolu’nun konmasını savunmakla yetinirken, ideolojik Anadoluçuluk bu kültürel kuruluşu siyasal ve ideolojik bir yöne taşıma çabası da sergilemiştir (akt. Atabay, 2008: 516). Bu siyasal yönelimin farklı dönemlerde aldığı biçimleri, Anadoluçuların dönemsel olarak ilişkilendikleri ideolojiler belirlemiştir: başlangıcında Kemalist siyasetin içinde seyreden Anadoluçuluk, 1940’lar ve sonrasında milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcı görünümüleriyle ortaya çıkmıştır (Alver, 2004: 168). Siyasal bir hareket oluşturma nûveleri, Anadolu düşünce içinde baştan itibaren vardır: Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından beri Anadolu hareket, siyasi kadrolar üzerinde kültürel inşanın yönünü etkileyecek, vatan ve millet kavramlarının çerçevesini çizecek bir nüfuz kurmaya çalışmıştır. Ancak 1940’lara kadar böyle bir hareketin zemini oluşmamıştır. 1940’lar, hem milliyetçi hareketlerin canlanmasıyla, hem de savaşın kuruluş döneminin hedefleri ve yönelimleri sabit olan

siyasal çerçevesini sarsmasıyla, Anadoluçuluğun aradığı siyasal mecraya nihayet kavuşabileceği bir ortam oluşturmuştur. Bu yıllarda Anadolu dergilerin çoğalması da bu siyasal arayışı şekillendirme ve yönlendirme çabaları olarak görülebilir.

Bu arayış içinde *Millet*, diğer Anadolu dergi çevrelerine göre daha ayrıcalıklı ve avantajlı bir konumdadır. *Millet*'ten önce veya *Millet*'le aynı dönemde yayınlanan diğer dergiler, ya içeriklerinin odaklandığı konular, ya çevrelerine toplayabildikleri kadrolar, ya da CHP'nin resmi politikalarına uyum gösterme açısından sınırlılıklar sergilerler. Şevket Raşit'in *Dönüm*'ü, güçlü bir kadroyu etrafında toplamasına rağmen, Şevket Süreyya Aydemir'in *Kadro*'suna alternatif oluşturma isteği söylem alanını tarımsal politikalarla sınırlamıştır. *Dikmen*'in etrafındaki kadro tutarlı ve nitelikli bir söylem oluşturmada yetersiz kalmıştır; Topçu'nun *Hareket*'inin ise İslamiyet'e ve din-toplum ilişkisine yaptığı olumlu vurgu nedeniyle dönemin CHP ideolojisi içinde manevra alanı bulma imkânı henüz yoktur. Bu durumda *Millet*, milliyetçi muhafazakâr düşüncenin siyasal bir içerik kazanabileceği tek yayın organı ve siyasal kadroların yetiştirilip doktrine edilebileceği tek çevre olarak belirmiştir. *Millet* çevresindeki Anadoluçular tek parti döneminin ideolojik hassasiyetleri konusunda dikkatli davranmış, muhafazakârlıklarını rejimin koyduğu sınırlar içinde üretmişlerdir (İlkin ve Tekeli, 2014b: 327).

Millet'in tartışmaya açtığı başlıklar, yerlilik, köycülük, dini temel almayan bir kültürel süreklilik gibi CHP ideolojisinin fazla sorun yaşamadan içerebileceği konulardır. *Millet* dergisinde üretilen muhafazakârlığın temeli dine değil, toplumsal yapının içerdiği durağanlığın olumlanmasına dayanır. Bu olumlamanın en önemli göstergesi, Arık'ın başını çektiği köycülük savunusudur. Bu savunu, siyasi bir harekete dönüşen Anadoluçuluğun temel motivasyonu olarak bile değerlendirilmiştir

(Bayraktar, 2009: 75). Arık’a göre yıllarca geri kalmış ve sömürölmüş olmasına rağmen hâlâ bu toprakları vatana dönüŖebilmesinin nedeni, nüfusun büyük çoğunluğunun köylülerden oluşmasıdır (Arık, 1933; akt. Pakiş, 2013: 126). Köylölük, bu toprakların içerdğı sahici değeri koruyabilmiş olan müessesedir.

Anadolu motifi burada devreye girerek milliyetçi muhafazakârlığa dönemin Kemalist ideolojisi nezdinde meşruiyet kazandırır: Anadolu, üzerinde yaşayan halkın onunla bütünleşmiş olduğu, bu halkı millet haline getirmiş olan topraktır ve kitle toprağın, toprak da kitlenin adını almıştır (Bingöl ve Pakiş, 2015: 12). Dolayısıyla Anadolu, Türklerce sahiplenilmiş ve halk ile toprak arasında bir özdeşlik kurulmuş olduğu için “vatan” mertebesindedir. Bu yönüyle Anadoluculuk, 1920’lerden bu yana isyanlarla, katılımı ve yeni ideolojilerle sınırları tekrar tekrar tartışma konusu olan Cumhuriyet’in bu topraklardaki hâkimiyetini meşru kılıyor gibidir. Diğer taraftan, bu topraklardaki farklı etnik unsurların da Türk kimliğinin egemenliği altında erimesini salık vererek bir birlik de oluşturmaktadır: Arık’a göre, millet adı verilen kitleyi bir arada tutan öge yalnızca etnik ortaklık değil, ortak bir kültürün benimsenmiş olmasıdır. Ancak bu ortak kültür, farklı kökenden gelen toplulukların hâkim milli unsura eklemlenmesiyle olur (Arık, 1969; akt. Bingöl ve Pakiş, 2015: 17). Bütünleştirici gibi görünen bu bakış, kültüre atfedilen sınırlarla beraber düşünöldüğünde ayrıştırıcı hale gelir: tek parti rejimindeki siyasi bütönlüğe uyacak şekilde kültürün de tek parçadan müteşekkil hale gelmesi gerekmektedir. Yekpare bir kültürün önünde duran engel ise, “vatan-müstemleke” ayrımını hatırlatan, imparatorluktan miras kalmış bir “nüfus alacalığı”dır (Çınar, 2013: 168).

Anadolucu söylem, Türk kimliğine egemen milli unsur payesi biçerek ve etnik unsurlar arasında bir hiyerarşı yaratarak, Türkçü söylemin ana hatlarını ondan ayrı

görünen bir akımda yeniden üretmekte, kendi çerçevesi içinde yerleşik siyasi söyleme dâhil etmektedir. Bu durumda Anadoluçuluk ve Türkçülük arasındaki mesafe, pragmatik bir ayırmadan başka bir şey ifade etmemektedir: Mehmet Halit Bayrı, 1943'te *Orhun* dergisindeki bir yazısında Anadoluçuluğu ve Türkçülüğü, Türk milliyetçiliğinin farklı merhaleleri olarak konumlandırmaktan çekinmez (Bayrı, 1943; akt. Atabay, 2005: 213). Bu haliyle Anadoluçuluk adlandırmasının kendisi, milliyetçi muhafazakârlığın asıl yönelimlerinin arkasında gizlendiği ideolojik bir etiket haline gelmiş gibidir.

Türkçü ideolojilerle kurulmuş bu ideolojik ortaklığın ayrı siyasal projelere evrilmiş olması, *Millet* çevresinin 1944'teki Irkçılık Turancılık davasını en az hasarla atlatmasının nedenlerinden biridir. Soruşturmanın Anadoluçu kanada uzanan kısmının CHP dışında olan Remzi Oğuz Arık'ın evinin aranmasıyla sınırlı kalması, 3 Mayıs protestosuyla ilgili hazırlanan komisyon raporunda Mehmet Halit Bayrı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hüseyin Avni Göktürk ve Arık'ın isimlerinin de ırkçı-Turancı olarak geçmesine rağmen⁸ mahkeme sürecinin onlara uzanmaması kısmen Turancılardan ayrı bir hareket olarak görülmelerine, kısmen de Esental ve çevresindeki Anadoluçu CHP milletvekillerinin sağladıkları korumaya bağlıdır. Turancılardan görünürdeki ayrılıklarını güvenceye alan Anadoluçuluk payesi, milliyetçi muhafazakârların savaş sonrasında da siyasi kadrolarda kalmalarına ve elde ettikleri bürokratik konumları korumalarına yaramıştır.

Milliyetçi muhafazakârlığın Anadoluçuluk dolayısıyla gerçekleştirdiği ideolojik hamleler ikinci bölümde ayrıntılandırılacak ve uygulanan sembolik stratejiler ortaya konacaktır. Ancak öncesinde, bu siyasi projenin hayata geçmesine ve

⁸ Bkz. Hayri Yıldırım, (2015), 3 Mayıs 1944 Irkçılık Turancılık Davası.

devamlılık arz etmesine imkân tanıyan sınıfsal dinamiklere bakmak gerekir. Savaş döneminin sınıfsal dinamikleri, milliyetçi muhafazakârlığın içerdiği ideolojik öğelerin hangi sınıfsal ihtiyaçlar doğrultusunda inşa edildiğini ve milliyetçi muhafazakârlığın neden ancak savaş yıllarında siyasi bir proje halini aldığını açıklamanın zeminini oluşturacaktır.

1.4. Savaş Yıllarında Egemen Sınıfsal İttifaktaki Dönüşüm

1940'lı yılların başını, Cumhuriyet için kartların yeniden karıldığı bir değişim ve çalkantı dönemi olarak nitelemek yanlış olmaz. Bu yıllarda, II. Dünya Savaşı'nın gidişatı ve bu savaşta güç dağılımının, dolaylı olarak Türkiye'de toplumsal ilişkilerin yeniden kalıba dökülmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Savaş döneminin siyasi ve ekonomik süreçleri, Cumhuriyet'in ilk döneminde hâkim olan yönetici ittifakı oluşturan kesimlerde değişiklikler yaratmış; her kesim savaş sürecindeki yeni durum çerçevesinde kendine yeni siyasi yönelimler üretme arayışına girmiştir. Özellikle 1942 ve 1943 yılları, hem İkinci Dünya Savaşı'nda dengelerin değiştiği, hem de Türkiye'nin dünya ekonomisine eklemlenme biçiminin dönüştüğü yıllar olmaları nedeniyle, Türkiye'deki ideolojik yönelimler açısından ayrı bir önem taşırlar.

Savaş yılları, Türkiye'de 1920'lerden bu yana yürütülen ekonomik politikaların kısa süreli kesintilere ve daha uzun vadeli değişikliklere uğradığı bir dönem olmuştur. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nden 1930'lu yıllara kadar Türkiye'de kapitalist gelişmeyi sağlamak için uygulanan model, devlet desteğiyle zenginleşmesi sağlanan yeni burjuvazinin, yabancı sermayeyle girdiği ortaklıklar sonucu sanayileşmeydi. Bu devlet destekli zenginleşme, Müslüman-Türk kimlikli ticaret burjuvazisinin, siyasi kadroların ve bürokrasinin desteğiyle zenginleşmesini sağladı

(Boratav, 2007: 61). Ancak zenginleşen ve gittikçe daha çok kaynağın denetimini ele geçiren bu yeni burjuvazinin anlık çıkarları, istenen sanayileşme hedefleriyle uyuşmadı. Ticaret kökenli yeni burjuvazi, sermaye birikimini devletin sağladığı imkânlarla ticari ilişkilerini geliştirerek ve ithalata dönük faaliyetler üstlenerek gerçekleştirmeyi tercih etti.

1929 krizinden sonra ise, krizin olumsuz etkilerinin ülke içi ekonomiyi vurmasını engellemek için geçilen korumacı-devletçi sanayileşme sentezi, temelde tarım sektöründen aktarılan kaynak ve işgücüyle yürütülmüştür. Dolayısıyla, bu sanayileşme hamlesinin yükünü, köylüler ve köylülükten kopup yeni sanayileşme sürecinde proleterleşmeye başlamış işçiler üstlenmiştir. İthalatı sınırlandıran korumacı politikalar nedeniyle o zamana kadar devlet eliyle büyütülen ticaret burjuvazisinin de durumu kötüye gitmiştir. Buna karşılık, bürokratik kadrolar ve burjuvazinin devlet destekli sanayileşmeyle işbirliği yapan kesimleri, durumlarını düzeltmişler, bu ikinci kesim de sermaye birikimi sağlamaya başlamıştır (Boratav, 2007: 79). Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı'na kadar uygulanan ekonomik model, öncelikle o zamana kadar ayrıcalıklı bir konuma sahip olan ticaret burjuvazisini zora sokmuş; devlete bağlı burjuvazi ve bürokrasi kesimlerinin sağladığı faydayı kendi hayatlarında göremeyen köylü ve işçileşmeye başlamış kesimleri de yeterince tatmin edememiştir. Özellikle çiftçilerin, 1930'ların başında tarım ürünlerinin fiyatının krize bağlı olarak düşmesiyle devlete ve bankalara olan borçlarını ödemekte zorlanmalarının ve sonrasında tarım sektörüne binen yükün, köylü sınıflarda da hoşnutsuzluk yarattığı düşünülebilir.

Savaş yılları yalnızca savaş süresince ekonomiyi ayakta tutmaya yönelik ekonomik düzenlemelerin yapıldığı yıllar değil, aynı zamanda Türkiye'deki sınıfsal

güç dağılımı açısından yeni dengelerin oluştuğu yıllardır. 1940'lı yılların ilk yarısında Erken Cumhuriyet dönemi iktidarını oluşturan sınıfsal ittifak çözülmüş ve bu ittifakı oluşturan tüm gruplar, yeni bir toplumsal güç ve nüfuz arayışına girmişlerdir. Bu arayışların sonucu, Türkiye'nin savaş sonunda izleyeceği siyasi ve ekonomik izleği de belirlemiştir. Bu nedenle Korkut Boratav, savaş yıllarını "Türkiye'yi tamamen farklı bir gelişme doğrultusunda yöneltecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan bir *kuluçka dönemi* olarak tanımlar: Boratav'a göre, savaş yıllarının iktisadi politikaları, egemen sınıfsal ittifakın durumu ve savaşın halk sınıfları için yarattığı zorluklar, savaş sonrasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeleri biçimlendiren önemli etkenlerdir (Boratav, 2007: 82-83). Bu kısımda, bu etkenlerin 1940'lı yıllarda nasıl bir biçim aldığına bakılarak, egemen sınıfsal ittifakın nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorusuna cevap aranacaktır.

1.4.1. Savaş Ekonomisi ve Vurgunlar

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye ekonomisinin bütün alanları için ciddi bir daralma ve kriz anlamına gelir. Dönemin ekonomik modeli, özellikle tarımsal ürünlerin ihracatına ve devlet kontrolündeki sınırlı bir sanayileşmeye dayanmaktaydı. Bu devletçi sanayileşme modeli uyarınca, ithalat da dar bir kapsamda gerçekleşmekteydi. Savaş koşulları ve bu koşullarda uygulanan ekonomik önlemler, öncelikle tarımsal üretimin hacminde de bir daralmaya yol açtı.⁹ Üretim hacminin daraldığı, sanayileşme atılımının ise savunma kalemine ayrılan bütçe payının artmasıyla sekteye uğradığı bir dönemde sermaye birikimine en açık alan olarak geriye

⁹ Türkiye'nin ekonomik kaynağının en büyük kısmını oluşturan buğday üretiminde %50'ye yakın bir düşüş meydana geldi: 1939'da 4.200.000 ton olan buğday üretimi, 1945'te 2.200.000'a düşmüştü (Boratav, 2006: 288).

ticaret kalıyordu.¹⁰ Türkiye'nin ekonomisini savaş koşullarına uydurma çabaları, hâlihazırdaki ekonomik işleyişten memnuniyetsizlik duyan varlıklı kesimlere yeni bir birikim kapısı aralamıştı.

Ancak bu dönemde gerçekleşen sermaye birikiminin, tam anlamıyla yeni yatırımlara dönüşerek ekonomiyi ayakta tuttuğu söylenemez. Öncelikle, bu sermaye birikimi bir savaş ekonomisini devlet müdahalesinden bağımsız olarak ayakta tutmak için yeterli değildir. Bu dönemdeki net sermaye birikimi savaş öncesi yıllardaki %10'luk orandan %3'e düşmüştür. Boratav bu düşüşü, savunma harcamalarının yansırı, enflasyonist gelişmelerden ve spekülasyonlardan yararlanılarak elde edilen kazançların yatırım alışkanlığı ve eğilimi çok zayıf olan grupların elinde kalıp yatırım yerine tüketime harcanmasına bağlamaktadır (Boratav, 2007: 87). Boratav, bu dönemdeki gelişimi bir "ilkel birikim" olarak nitelendirerek, bu dönemdeki sermaye birikim biçiminin Türkiye'de kapitalizmin gelişme biçiminde stratejik bir rol oynadığını ve siyasi-iktisadi alandaki sonuçlarının 1946 sonrasında görüldüğünü söyler (Boratav, 2006: 288). Eğer böyleyse, 1940-45 dönemindeki iktisadi ve siyasal süreçlerde, 1946 sonrasında toplumsal ve siyasal hayata yön verecek dinamikleri gözlemlememiz mümkündür. Bu dinamikler nasıl şekillenmiştir ve hangi gruplar arasında nasıl bir ortaklık yaratmıştır? Bu soruyu cevaplamak için savaş yıllarının iktisadi politikalarını kısaca açmamız gerekir.

¹⁰ Ticaretin önem kazanmasında ve sermaye birikimine uygun bir alan haline gelmesinde, dönemin gittikçe azalan ithalat- ihracat oranlarının da rolü vardır. Yahya Tezel'in sunduğu verilere göre ihracat 1938-1944 arasında 724 milyon TL'den 277 milyon TL'ye düşmüş, ithalat ise 1938'de 850 milyon TL'den 1941'de 257 milyon TL civarına inmiştir (Tezel, 1994: 114, 118). Korkut Boratav ise aynı dönemde ithalatın 1938'de 120 milyon dolardan 1940-1941'de 50-55 milyon dolara gerilediğini söyler (Boratav, 2006: 287). Rakamlardaki farklılık, Tezel'in verilerinden hesaplamının 1948 fiyatlarıyla yapılmış olmasından kaynaklanır. Verilerdeki bu farkın kendisi, savaş yıllarında enflasyon artışının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Savaş yıllarının önemli bir ekonomik olgusu, önu alınamayan enflasyondur. Hükümetin savunma harcamaları ile ordunun ve kentlerin iâşesi için bütçe ayırma zorunluluğu, buralara aktarılacak kaynakları yaratan tarımsal üretim ve ithalatın daralmasıyla enflasyonist bir politikaya yol açtı. Artan enflasyonun yarattığı denetimsiz kazançlar, ticaret burjuvazisini kontrol altına almayı hedefleyen bir devlet müdahalesini getirdi. Bu müdahalelerin en iyi bilinen örnekleri, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. Bu örneklerden bahsederken, Türkiye'nin savaş koşullarıyla baş etme politikasının, 1942'de uğradığı değışikliğe de değinmek gerekir. Şevket Süreyya Aydemir, savaş yıllarında Türkiye'nin iktisat politikasının ilerleyebileceğı iki yön olduğunu söyler: ya ticaret denetimi ve fiyat kontrolleri yoluyla ordunun ve kentlerin temel ihtiyaçlarını güvence altına almak; ya da savaşın yarattığı "kıt kaynaklar" durumunun tarımsal ve sınai üretimi canlandıracağı beklentisiyle piyasa üzerinde kontrol ve müdahaleden kaçınarak enflasyon oranını kabullenmek (Aydemir, 1971; akt. Boratav, 2006: 292). Bu iki politika, işletilebilecek farklı ekonomik modellerin göstergesidir: ya savaş öncesindeki kontrollü müdahalecilik devam ettirilerek ekonominin devletçi çerçeveden sapmaması sağlanacaktır, ya da piyasa üzerindeki kontrol gevşetilerek üretime yatırım yapmak teşvik edilecek, yani iktisadi işleyiş bir piyasa ekonomisine doğru yönlendirilecektir.

Refik Saydam hükümeti 1940'tan 1942'ye kadar bu politikalardan ilkinii uygulamaya çalışmış; bu çabanın en önemli aracı da Milli Korunma Kanunu olmuştur. Milli Korunma Kanunu, hem ordunun hem de halkın temel ihtiyaçlarının ucuza karşılanabilmesi için sıkı bir fiyat kontrolü uygulamış ve dış ticarete kısıtlamalar getirmiştir. Ancak kanunun yükselen enflasyon koşullarında uygulanması ve tarımsal

ürünlerin ticaretine getirilen sınırlamalar, hedeflenenin aksi yönde bir etki yaratmıştır. Çiftçinin ürününü düşük fiyatla devlete vermeye mecbur kalması küçük üreticinin yaşam imkânlarını daha da daraltırken, büyük toprak sahiplerini ise ürününü saklayıp karaborsaya aktarmaya yöneltmiştir (Timur, 2008: 199). Karaborsa geliştikçe, ticaret burjuvazisi, toprak sahipleri ve bir kesim bürokrasi arasında da özel ilişki biçimleri oluşmuştur. Ürünü devletten saklayıp kayıtdışı piyasaya sürebilmek için, bürokrasinin işbirliğine ihtiyaç duyulmuş, bunun sonucunda Taner Timur'un "harp zenginleri" olarak nitelediği bir grup ortaya çıkmıştır: tüccarlardan, büyük çiftçilerden ve bu kazançlara ortak olabilmek için devlet mekanizmasını "en üst katlarına kadar suiistimale batıran" bürokrat bir kesimden oluşan bir grup (Boratav, 2006: 291).

Refik Saydam'ın Temmuz 1942'de ölümüyle hükümetin başına geçen Şükrü Saraçoğlu ise iktisat politikasını diğer yönde şekillendirmeye çabalamıştır. Bu şekilde karaborsanın önüne geçerek elde edilen kazançları vergiye tabi kılmak ve bu yolla ihtiyaçları karşılayabilecek bir gelir elde etmek hedeflenmiştir. Saraçoğlu hükümeti, buğday fiyatlarını yükselterek ürünün %25'inin üstünün satışını serbest bıraktı. Bu serbestî, ürünün büyük bir kısmının devlet yerine tüccara yönelmesine ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesine yol açtı. Tüccar ve çiftçilerin gelirlerinde yaşanan artış, kentli nüfusa hayat pahalılığı olarak yansdı ve Milli Korunma Kanunu'nun hedeflediği kentli nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması tehlikeye girdi. Fiyat kontrollerinin ve ticaret sınırlamalarının gevşetilmesi, özellikle piyasaya aracı olmadan ürün sunabilen büyük toprak sahiplerinin ve tarım ticareti yapanların elde ettiği yüksek gelirlerin meşrulaşması sonucunu doğurdu (Boratav, 2006: 296-97). Ancak bu meşrulaşma, önceki yıllarda oluşan tüccar-büyük çiftçi-bürokrat ortaklığını sarsmak yerine kuvvetlendirdi. Fiyatlarda devlet tarafından yapılacak artışların

bürokratlar tarafından tüccarlara sızdırılması, ticaret burjuvazisine stok biriktirerek kısa vadeli vurgunlar vurma ve bu yolla zenginleşme olanağı verdi (Boratav, 2006: 299). Saraçoğlu hükümeti, bu yolla yaratılan birikimlerden devletin vergi yoluyla pay alması yolunu seçmişti. Ancak 1942'deki Varlık Vergisi ve 1944'teki Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanma biçimleri, vergi yükünün bu süreçte zenginleşen veya kâr elde eden kesimlere eşit dağılmadığını düşündürmektedir.

Varlık Vergisi'nin uygulanmasında bir Türk-azınlık ayrımına gidildiği göze çarpmaktadır (Boratav, 2006: 341-42). Bu ayrım rahatlıkla dönemin iktidarının ırkçı eğilimleriyle ilişkilendirilebilir. Ancak bu ayrımı yalnızca ideolojik bir yönsemeyle açıklamak, verginin belirli bir sınıfsal ortaklığın şekillenmesi açısından doğurduğu sonuçları görünmez kılar. Varlık Vergisi'ni değerlendirirken dikkat edilmesi gereken nokta, Anadolu kökenli ticaret sermayesinin bürokratik kadrolarla kurduğu özel bağıdır. Gayrimüslim sermaye çevreleri, bu sermayedar kesimlerin siyasi iktidarla kurduğu özgül ilişkinin dışında bırakılmış veya böyle bir ilişki kurması mümkün olmamıştır. Sermaye sınıfının Anadolulu kanadı, siyasi iktidarın yürütücü kanadıyla arasındaki bu ortaklaşma yoluyla, o güne kadar dâhil olamadığı, ancak savaş yıllarında elde ettiği birikimle artık açılma ihtiyacını bastıramadığı alanlara da girme imkânı bulmuştur. Bu alanlardan savaş yıllarında en çok önem taşımış olanı dış ticarettir. Türkiye'nin dış ticaret sektörü, tarihsel olarak gayrimüslim sermayedarların denetimindeki bir alandı. Bu sermayedarlar, Batılı ülkelerdeki kapitalistlere aracılık yapma konusunda ayrıcalıklı konumdaydılar (Tezel, 1994: 460). Dış ticaret alanında gayrimüslimler yerine, devlet himayesindeki Türk sermaye çevrelerinin egemen olması 1920'lerin sonundan beri dile getirilen, ancak sonuç vermeyen bir istekti (Boratav, 2006: 230). Savaş yıllarıyla beraber Anadolu kökenli ticaret ve tarım

sermayesinin, iç ticaretin sunduğu olanaklarla güçlenmesi ve birikim sağlaması, dış ticaret alanında da hâkim olma girişimi için uygun koşulları yarattı. Yahya Tezel'e göre Varlık Vergisi, dış ticaret alanına yapılan en ciddi müdahalelerden biridir. Vergi, kentli gayrimüslim tüccarların dış ticaretteki hâkimiyetini tamamen kırmış ve Anadolu kökenli tüccarlara bu sektörde alan açılmasını sağlamıştır (Tezel, 1994: 262).¹¹ Korkut Boratav, Varlık Vergisi'nde uygulanan ayrımın sadece Türkler ve gayrimüslimler arasında değil, büyük çiftçi ve kent burjuvazisi, Anadolu tüccarı ve İstanbul tüccarı arasında da birinciler lehine işlediğine dikkat çeker (Boratav, 2006: 344).

Bu dönemde dış ticarete yaşanan gelişmeler, siyasal ve ideolojik açıdan çok tartışılmış bir yönelimi de sergiler. Türkiye, savaş öncesinde dış ticaret alanında Almanya'ya aşırı bir bağımlılık sergilemiştir. Tezel'e göre, Türkiye ve Almanya arasındaki ithalat ilişkisi, savaşın öncesine uzanır: Almanya, 1935'ten itibaren kliring anlaşmalarıyla ve ihraç ürünlerine piyasadan yüksek fiyat vererek Türkiye ticaretini kendine kanalize edebilmiştir¹² (Tezel, 1994: 177). Bu verilere göre, 1942-1944 yılları, Almanya'yla ticari ilişkilerin devam etmekle beraber, eskisi kadar güçlü seyretmediği yıllardır. Temelde savaşın gidişatıyla da bağlantılı olan bu durumun, Varlık Vergisi sonrasında dış ticarete pay sahibi olmaya çalışan ticari sermaye

¹¹ Kentli gayrimüslim tüccarların dış ticarete nasıl Anadolu kökenli ticaret burjuvazisine yer bırakmayacak kadar hâkim hale geldiği ve dönemin sermaye sınıfının bu iki kanadı arasında nasıl bir mücadele yaşandığı da ilginç bir inceleme konusudur. Burada ele almak mümkün olmadığı için, yalnızca bu mücadelenin sonucuna dair Tezel'in çalışmasında yer verilen bir veriyi sunuyorum: 1950 nüfus sayımlarında, gayrimüslim grupların sanayi ve ticaret istihdamındaki payında 1935'e kıyasla ciddi bir azalma olduğu görülmüştür (Tezel, 1994: 263).

¹² 1938-1939'da Almanya'yla ihracat oranı sırasıyla %47,6 ve %42; ithalat oranı %51,4 ve %53'tür. Kliring anlaşmalarıyla beraber 1938'de dış ticaret hacminin %83'ünün Almanya'ya bağlandığı görülmektedir (Timur, 2008: 189). Ancak savaşın başlaması ve 1939'da İngiltere ve Fransa'yla imzalanan dayanışma antlaşması, ticari ilişkilerin dondurulmasına yol açmış; Almanya ile ithalatın cari değerdeki payı %37'den %12'ye, ihracatın payı ise %37'den %9'a düşmüştür. 1941'de ise Türk-Alman saldırmazlık paktının imzalanması ilişkileri yeniden canlandırmış, bu durum Türkiye 1944'te Almanya'yla diplomatik ilişkilerini kesene kadar sürmüştür. 1942-1944 yılları, Almanya'yla 1930'ların sonu kadar büyük hacimli bir ticaret göstermez: bu dönemde Almanya'yla ithalat cari değerde %28 ile %38, ihracat ise %23 ile %25 arasında paya sahiptir (Tezel, 1994: 184).

sahiplerinin tercih edeceği siyasal stratejileri de etkilediği söylenebilir. Savaş yıllarında yükselen faşizmi doğrudan ticari bağlantılarla ilişkilendirmek dönemin siyasal konjonktürünü göz önüne almayan geniş ve kaba bir belirlenimcilik olur; ancak bu ilişkilerin gidişatının, savaşın sonuna doğru güçlenen ticaret burjuvazisi-toprak sahibi-bürokrasi ortaklığının oluşturacağı siyasi projenin yönüne ve tercihlerine rengini verdiği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu ilişkilerin, milliyetçi muhafazakârlığın siyasal projesindeki etkisi edilgen bir belirlenim olarak tanımlanabilir.¹³

1.4.2. Halk Sınıflarının Artan Memnuniyetsizliği

Burjuvazinin belirli kesimlerinin hızlı bir zenginleşme yaşadığı ve savaş sonrası dönemi şekillendirecek ittifakların temelini atıldığı bu dönemde, halk sınıflarının ise zorlu yaşam koşullarıyla baş etmeye çalıştıkları görülür. Hızlı sermaye birikiminin yükü aslen bu kesimlerin omzuna yüklenmiş, bu yükü hafifletmek için alındığı söylenen iktisadi önlemler ise halk kesimlerinden çok yeni sermayedarların işine yarayacak şekilde işlemiştir. Kurulan yeni sınıfsal ortaklığın bu yıllardaki en önemli ideolojik kazanımı, uygulanan politikaların tam göbeğinde yer almasına rağmen tek parti yönetiminden de faydalanarak kendisini söylemsel düzeyde sorumluluktan azade kılmasıdır. Bu sınıfsal ortaklık egemen hale gelirken bir taraftan da kendi politik tercihlerinin sorumluluğunu, tasfiye ettirdiği radikal/devrimci eğilimli kadrolara yüklemeyi başarmıştır.

Savaş yıllarında alınan önlemlerin büyük ölçüde işçiler ve küçük üretici köylüler tarafından üstlenildiği söylenebilir. Memur kesimi ise devletin kısmi koruması altında daha az ezilmiştir. 1942-43 yıllarında memurlara aynı yardımlar

¹³ Edilgen belirlenim için bkz. Cem Eroğul, (2014), *Birey Nedir?* İstanbul: Yordam Kitap.

yapılmış, maaş ikramiyeleri verilmiştir. Timur, savaş ekonomisinin bürokrasinin alt tabakalarını vurmasını engellemeye çalışan bu girişimlerin, halkla devlet arasında daha derin bir ayrıma neden olduğunu düşünür (Timur, 2008: 229).

Özellikle Milli Korunma Kanunu'nun (MKK) beraberinde getirdiği iş mükellefiyeti uygulamaları, işçiler arasında ciddi tepkilere neden olmuştur. MKK, tüm işyerlerinde ücretli iş yükümlülüğü getirmekte, gerektiği durumlarda tatillerin iptal edilebileceği ve çalışma süresinin üç saate kadar arttırılabileceği yönünde hükümler içermekteydi. Kanunların içerdiği koruyucu sosyal hükümler askıya alınırken çalışma mükellefiyetinin kapsamlı olarak uygulanması, MKK'nın sermaye çevrelerine yönelik hükümleri kısa sürede gevşetilirken iş mükellefiyetine savaş sonrasına değin dokunulmaması ve uygulamada özel girişimler ile işçi-köylü kesimler arasında ciddi bir eşitsizlik bulunması, kanunun halk kesimlerinde büyük bir rahatsızlık yaratmasına neden olmuş; çok partili rejime geçiş sürecinde halkın CHP'ye duyduğu tepkinin önemli bir ayağını oluşturmuştur (Makal, 2015: 208-211).

Savaş yıllarında devletin büyük kentlerin iâşesini sağlamak yolundaki girişimlerinin de iyi örgütlenemediği, devletin ancak dolaşım sürecinin ilk ayağı olan küçük çiftçiye ve son ayağı olan esnafa müdahale edebildiği, hatta küçük esnafın da belli ölçülerde fiyat kontrollerinin etrafından dolaşabildiği söylenebilir (Metinsoy, 2016: 143). Bu durum, hem tek parti rejiminin topluma nüfuz etmedeki kısıtlılığını, hem de halkın savaş koşullarında devlete duyması beklenen güvenin oluşmadığını gösterir. Uygulanan önlemlerin çevresinden dolaşmanın, bürokratik çevrelerle temasta olanlar için oldukça kolay olması, devlet mekanizmasının bu çevrelerin elinde yozlaştığı, yönetici merkezin ise aciz durumda kaldığı kanısını güçlendirmiş gibi gözükmektedir.

Benzer biçimde, küçük üretim yapan, sınırlı toprak sahibi çiftçiler de hem MKK'nın fiyat kontrolü getiren hükümlerinden hem de devletin ürüne düşük fiyatla el koymasını sağlayan hükümlerden olumsuz etkilenmişler, bu hükümler aracısız ticaret yapamayan çiftçinin tüccara daha çok tabi olması sonucunu doğurmuştur. Küçük köylülük ekonomi dışı zor aracılığıyla devlete pay vermeye mecbur kalırken, büyük toprak sahipleri bürokratik çevrelerle ilişkilerini kullanarak ürünlerini piyasaya çıkarabilmiş ve birikim sağlayabilmiştir. Devlet payını aldıktan sonra küçük üreticinin elinde kalan ürünle büyük toprak sahibinin elinde kalan ürün arasında, devlet kontrolünden kaçırılanları görmezden gelsek bile ciddi bir fark vardır. Ayrıca küçük üreticiler kalan ürünlerini büyük kentlerin piyasasına sevk etme olanağı bulamadıkları için, mahalli tüccarların verdikleri fiyatlara mahkûmdular (Metinsoy, 2016: 152). Bu sürecin köyün toplumsal dokusunda yarattığı eşitsizliğin ve devletin ürün toplamada gösterdiği baskıcı yüzünün, yoksul köylülüğün CHP'ye yönelik hoşnutsuzluğunu arttırdığı söylenebilir (Gürel, 2014: 320). Metinsoy'un dönemin gündelik hayatıyla ilgili çalışmasında yer verdiği, Pertev Naili Boratav Arşivi'nden derlenen bir örnek, bu hoşnutsuzluğu çok net dile getirdiği için ilginçtir: Satılmış adında bir köylü, zorunlu alımları belirleyecek komisyona üye seçilmiş, komisyonda kaymakamın zorunlu alıma tabi ürün miktarını yüksek tutmasına itiraz edince kaymakamdan bir tokat yemiştir. Satılmış da çaresiz, öfkesini şiire dökmüştür. Şiir devletin köylüde yarattığı hayal kırıklığını ve üretim koşullarının devlet görevlilerince az bilinmesine duyulan hayreti yansıtır:

Bir çift koşu bir ton ekin verir mi?

Kaymakam köylüye saman¹⁴ vurur mu?

İreysi Cümhur devridir kanun razı olur mu?

Aman efendim bu karar çoktur

Orduya veriyok zararı yoktur

(akt. Metinsoy, 2016: 196)

Kentli kültürel formlar ise toplumsal ilişkileri sorunsallaştırırken, devlet odaklı olmaktan çok, yeni zenginleşen Anadolu kökenli ticaret burjuvazisi gibi toplumsal kesimlerin eleştirisine yönelmiştir. Ramiz Gökçe'nin Hacı Ağa ve Cemal Nadir Güler'in Yeni Zengin karikatürleri, bu alandaki tipik örnekleri oluştururlar. "Hacıağa" tipinin ifade ettiği temel eleştiri, taşra değerlerinin kısa sürede elde edilen zenginlikler aracılığıyla doğrudan kente aktarılması, burjuvalaşarak kentli değerler oluşturan bir sermaye sınıfı yerine hâlihazırda sahip olduğu kültürel yapıyı şehre taşıyan bir zenginler kesiminin yerleşmiş olmasıdır. Mediha Berkes, 1943'teki bir yazısında bu kesimleri eğlendirmek için açılan gazinolarda köylü kıyafetindeki kadın oyuncuların kaşık havasıyla rumbayı karıştırarak oynadığını anlatmaktadır (Berkes, 1943; akt. Boratav, 2006: 303).

Savaş yılları, halk sınıflarının her tabakasında ciddi memnuniyetsizlikler yaratmış, ancak bu dönemde her kesim, kendi durumundaki kötüleşmenin sorumlusu olarak bir diğer tabakayı görmüştür. Kentli kitleler bir kesim köylünün zenginleşmesini, köylüler kendilerinden alınan kaynakların şehre aktarılmasını, işçiler memurlara verilen yardımları asli sorun olarak görmüşlerdir. Ancak bütün bu

¹⁴ Metinsoy'un çalışmasında belirtilmemiş, ama bu sözcüğün aslında *şamar* olabileceği, bir okuma hatasına kurban gittiği akla geliyor.

kesimlerin ortaklaştığı nokta, bu haksızlıkların devlet eliyle, devletin sorumlu gördükleri kesimle girdiği işbirliği aracılığıyla yapıldığı kanısı olmuştur. Dolayısıyla, yaşanan sınıfsal dönüşümün halk sınıflarına çektirdiği eziyetin siyasi sorumluluğu, halk nezdinde CHP'ye yüklenmiştir. Bu siyasi sorumluluğun farkına varılması, CHP'nin savaş sonuna doğru uygulamaya koyduğu yenilenme siyasetinin itici güçlerinden biri olmuş, bu halk kitleleriyle ilişki kurma ihtiyacı da söylemsel düzeyde onların temsiliyetine soyunan milliyetçi muhafazakârlığın siyasete dâhil olmasının yolunu açmıştır.

1.4.3. Yeni Sınıfsal Ortaklığın Siyasi Nüfuz Arayışı

Bu gelişmeler göz önüne alındığında, savaş yıllarının yarattığı iktisadi durumun, cumhuriyeti kuran tarihsel blokun konfigürasyonunda bir dönüşüme neden olduğunu söyleyebiliriz. Aktörler büyük ölçüde aynıymış gibi görünmekle beraber, hem bu bloka dâhil olan sınıfların kompozisyonunda, hem de aralarındaki güç dağılımında değişiklikler meydana gelmiştir. Ticaretin, savaş koşullarında sermaye birikiminin sürdürülebileceği öncelikli ekonomik alan olarak öne çıkması, bu alanda faaliyet gösteren toplumsal kesimleri, toplumsal güç ve nüfuz arayışında avantajlı konuma geçirmiştir. Peki, bu kesim neden elde ettiği ekonomik gücü sadece ekonomik alanda kullanmak yerine siyasal alana uzanmış ve siyasal alanda da güç sahibi olmasını sağlayacak arayışlara girmiştir? Bu arayış, İkinci Dünya Savaşı sırasında yürütülen müdahaleci politikalarla açıklanabilir. Özellikle Refik Saydam Hükümeti döneminde ticari vurgunların hedefe konulması, hem fiyat denetimleri hem de vergi politikalarıyla kontrol edilmeye çalışılması, ticaret burjuvazisinde devlet kadrolarına karşı güvensizlik yaratmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ona siyasal bir yönelim de kazandırmıştır. Saydam hükümeti ve Saraçoğlu hükümetinin uygulamaları arasındaki

farklar, ticaret burjuvazisine devlet gücünün sahip olunduğu ve kontrol edilebildiği takdirde kendilerine kazanım sağlayacağını, aksi takdirde ise devamlı mücadele etmelerine ve kayba uğramalarına neden olacak bir muarız haline de gelebileceğini göstermiştir. Dolayısıyla, ticaret burjuvazisinin tek partili rejimde cisimleşmiş sınıfsal ittifakın siyasal yönelimlerinden ayrıştığı, kendine has bir siyaset ve strateji üretmeye bu dönemde başladığı söylenebilir.

Bu yıllarda, ticaret burjuvazisiyle toprak sahipleri arasındaki ittifakın niteliği de değişmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu iki grup, birbirlerinin doğal müttefikidir, çünkü toprak sahiplerinin ihraç malı sağlama biçimleri, hedefi Batı kapitalizmine bağlanmak olan ticaret burjuvazisine yaramaktadır (Timur, 2008: 71). Ticaret burjuvazisinin tarımsal ilişkilerdeki eşitsizliklerden halkçı bir siyaset devşirme çabası zaten yoktur. Savaş yıllarında ise bu çıkar ortaklığı ve üreticilerin yaşam koşullarına karşı kayıtsızlık, iki grup arasında daha organik bir ilişkinin doğmasına yol açmıştır. 1940'larda artık ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri arasındaki ayırım çizgileri bulanıklaşmış, aracısız ticaret yapma imkânı bulunan toprak sahiplerinin kentlileşmesi ve ticaret burjuvazisinde hâkim bulunan gayrimüslim girişimcilerin azalmasıyla beraber bu iki sınıfsal kesim iç içe girmiştir. İki tarafın da yararına işleyen bu iç içeliği, bu sınıfsal ortaklığın bürokrasi kanadıyla da oluşturmak isteyen ticaret sermayesi, bunu belirli bir siyasi proje ortaya koyarak gerçekleştirmeye çalışmış; milliyetçi muhafazakârlık, bu momentte kullanışlı bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.

Milliyetçi muhafazakârlık, toprak sahipleri ve ticari burjuvazi ortaklığının güçlendiği, onlardan bağımsız hareket edebilecek bir bürokrat/aydın kesimin ise daralma yaşadığı bir sınıfsal bloğa iki açıdan avantaj sağlamaktadır: milliyetçi

muhafazakârlığın içerdği köycülük, yerlilik, Anadoluçuluk gibi ideolojik öğeler, Cumhuriyet rejiminin o zamana kadar zaten dönüştüremediği ve savaş yıllarında toprak sahiplerine ciddi kazanım sağlamış olan kırsaldaki toplumsal ilişkilerin olduğu gibi devamının amaçlandığını, bu ilişkileri dönüşüme uğratabilecek aydınlanmacı atılımların önünün kesileceğini gösterir. Dolayısıyla toprak sahipleri ve Anadolu ticari burjuvazi birlikteliği için milliyetçi muhafazakârlar, bu sınıfsal bloğun temel çıkarlarını CHP'ye zerk edebilecek siyasi aktörleri oluşturmuşlardır. Milliyetçi muhafazakârların dönemin yazarları tarafından sıklıkla vurgulanan toplumsal kökenini de göz ardı etmemek gerekir: bu yönelim içindeki pek çok isim yerel ilişkilerde hâkim konumda olan kesimlerden gelmektedir. Dolayısıyla yükselen sınıfsal blokla milliyetçi muhafazakâr kadrolar arasındaki ilişkinin organik bir nitelik taşıdığı da söylenebilir. İkinci bir avantaj ise, milliyetçi muhafazakârlığın halk kesimlerinin memnuniyetsizliğine karşı hedef saptırıcı bir rol oynayabilmesidir: milliyetçi muhafazakârlığın oluşturduğu ideolojik yapı, kır ve kent, Anadolu ve Batı, vatan ve müstemleke, devrim ve gelenek gibi ikili toplumsal çelişkiler kurgulama biçimiyle yaşanan toplumsal sorunların sorumluluğunu bu sınıfsal bloktan uzaklaştırmış ve tasfiye etmeye çalıştıkları kadrolara yüklemeye çalışmıştır. Ancak bu sorumluluk devrini, tek partili bir siyasal sistemin içinden yapmaları milliyetçi muhafazakâr projeyi de zor duruma sokmuş, bu kadroların siyasi akıbetleri bu sorumluluk dengesini nasıl kurduklarına göre değişiklik göstermiştir. Bu çalışmanın ikinci bölümü, milliyetçi muhafazakârların, yönetici kadroları oluşturdukları siyasi projenin gerekliliğine ikna etmek için kullandıkları ideolojik örüntülerin bir çözümlemesini yapmaya çalışacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET DERGİSİNDE KURGULANAN MİLLİYETÇİ MUHAFAZAKÂR İDEOLOJİ

2.1. *Millet*'in İdeoloji İnşasında Kültür ve Dinin Rolü

Millet dergisinin, Remzi Oğuz Arık'ın yönlendirmesiyle üretilmesine ve dolaşıma sokulmasına yardımcı olduğu ideoloji, *kültürel milliyetçilik* veya *Anadolucu milliyetçilik* gibi adlandırmalarla milliyetçiliğin bir türevi olarak anılmıştır (Bülbül, 2006, 2007; Avşar, 2014). Bu çalışma ise, Arık'ın ve *Millet* dergisinin ürettiği ideolojik öğeleri milliyetçi-muhafazakâr bir ideolojinin çerçevesi içinde değerlendirmektedir. Elbette, adı *Millet* olan bir dergideki milliyetçi öğelerin derginin analizinde geri plana atılabileceği düşünülemez. Ancak *Millet* dergisinde kurgulanan ideolojinin iki ögesi özellikle göze çarpar: sürdürmeye, devamlılık sağlamaya ve dönemin koşullarına göre tarif edilen bir geçmişten kopmamaya yapılan vurgu ile bu devamlılığın kültürel bir boyutta sürmesi. Bu iki temel öge, yani muhafaza etme vurgusu ile kültürel devamlılık, her türden milliyetçi öğelerle de desteklenmiştir; ancak bu milliyetçi öğeler, ana eksen oluşturduğu bir “kültürü muhafaza etme” çabasına eklemlenmiş gibi görünmektedir. Milliyetçi öğeler, daha çok savunulacak ve korunacak kültürün çerçevesini çizmekte işlev görmüştür. Bu nedenle *Millet* dergisinin ideolojik mücadelesinin merkezine Cumhuriyet'in hem siyasi hem toplumsal olarak muhafaza etmesi gereken bir kültür tanımlamayı koyduğunu, bu kültür tanımını baskın, bir anlamda hegemonik hale getirme mücadelesi verdiğini ve bu tanımlamayı inşa ederken milliyetçi öğelerden faydalandığını söylemek mümkündür.

Millet dergisi, muhafaza edilmesini istediği bu kültürün sınırlarını çizerken, spesifik bir şekilde tarif edilen bir halk kategorisinden, belirli bir toplum tahayyülünden ve toplumda varolduğu ve sorun yarattığı varsayılan belirli çelişkilerden faydalanır. Dolayısıyla *Millet*'e göre bu kültür, yalnızca bir grup aydının ürettiği bir semboller dizisi veya sonradan üretilip halka benimsetilecek yapay bir birikim değil, geri planda kalmış toplumsal bir gerçekliktir: halihazırda vardır, ancak yeniden keşfedilmeye muhtaçtır. *Millet*'in belki de en önemli ideolojik manevrası, çerçevesini kendisinin çizdiği ve kendisinin içeriklendirdiği bir kültür tanımını yerleşik hale getirme mücadelesini, bir geriye dönüş, geçmişi keşfetme hareketi olarak sunabilmiş olmasıdır. Ancak keşfedilen geçmiş, seçici bir şekilde içeriklendirilir: *Millet*'in 11. sayısındaki “Dünya Tarihinde Türklük” yazısında, Türklerin asıl kültürünün “atlı göçebe kültür” olduğu, bu atlı kültürün ise büyük medeniyetlerin kurucu ögesi, hatta “bir nevi medeniyetler ebesi” olduğu savunulur. Bu atlı kültüre ait birçok eser keşfedilmiş olmasına rağmen, bu kültüre yönelik ilgisizlik ve bilgisizlik nedeniyle incelenmemişler, böylece Türklerin bu kültürle kurdukları bağ zayıf kalmış, onun yerine Yunan ve Roma kültürleri ile ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Oysa bu kültürler yerine Sümer ve Hitit kültürlerine ilgi gösterilse, bu eserlerin Türk kimliğine yapacağı katkı daha iyi anlaşılacaktır (Kafesoğlu, 1943: 349). *Millet*'in tarif etmeye çalıştığı kültürün, bir parçalama stratejisiyle inşa edildiğini görebiliriz: karşıt olarak konumlandırılan Yunan ve Roma kültürleri (bu karşıtlığın nedeni inşa edilen çelişkiler incelenirken anlaşılacaktır) dışarıya itilirken, daha eski bir geçmişin parçası olan ve mevcut siyasi bir birlik tarafından sahiplenilmemiş olan, dolayısıyla somut bir rol oynamayan Sümer ve Hitit kültürleri benimsenebilecek kültürler konumuna getirilirler. Ancak bu geçmiş inşası, aynı zamanda birleştirici bir tarzda da işleyebilir:

aynı yazıda, Türklerin atlı kültürünün taşıdığı öğelerin “dünya tarihinin en üstün yaratıcısı olan [...] İndocermenliğin medeniyet unsurlarıyla” benzeştiği, iki medeniyetin de hayvan besleyici olduğu ve çok sıkı ilişkileri olduğu da iddia edilir. 1943 Martında yayınlanan bu yazı, böylece Türklerle Almanlar arasında geçmişe dayalı kültürel bir ortaklık icat eder. Bu örnek, faşizmi ve ırkçılığı, son sayılarda çıkan birkaç yazı haricinde açıktan savunmayan *Millet*’in, Alman faşizmine verdiği üstü örtülü desteğin örneklerinden biridir.

Bu üstü örtülü desteğin pek çok örneğine - özellikle de II. Dünya Savaşı’nın akıbetinin henüz belli olmadığı dönemlerde – dergide yer verilir. *Millet*, bu destekle, muhafazakâr alternatifleri olmaya soyunduğu *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* gibi dergilerin eleştirilerini de üstüne çeker. Özellikle 1944 sayılarında, yani Alman ordusunun yenilgiye doğru gittiği belli olduktan sonra, bu dergilerle yürütülen tartışmaların şiddetlendiğini görürüz. Tartışmanın başat konularından biri de kültür meselesinde *Millet*’in takındığı tavidir: daha önce Behice Boran’ın kısa bir yorumunda değindiğimiz gibi, DTCF’nin sosyalist çevresi, *Millet*’in de temsilcisi olduğu fikir akımının otarşik olduğunu, bu nedenle de faşizme eğilim gösterdiğini söylemektedir. *Millet*’in 23. sayısında Remzi Oğuz Arık, *Adımlar* dergisinde yayınlanmış, Arık’ın “Usta ve Çömezleri” başlıklı bir yazısına atıfta bulunan bir yazıya cevaben, sosyalistlerin hem kendisine hem de Batı’ya yönelttikleri eleştiriler üzerinden bu otarşi suçlamasına cevap verir: “Kendisi garp hayranlarını yerin dibine batırırken ilim yaptığına inanmaktadır; amma başkaları, garbı maymunlar gibi taklit eden, garbın yalnız hazırladığından tenbel tenbel faydalanıp yaratmak için ceht harcamayan çömezlere dil uzattı mı hemen ‘İrtica yapıyor, kültür otarşisi istiyor! Yakalayın faşisti!’ diye haykırmaktadırlar!” (Arık, 1944: 331). Bu kadar şiddetli bir

tepkiye yol açan şey, *Adımlar*'ın kültür otarşisiyle ırkçılık ve faşizm arasında, “Milletle insanlığı birbirine zıd ve düşman görenleri otarşi çıkmazına saplanmış bir ideolojiye hayran olanlar arasında aramak lazımdır” diyerek doğrudan bir ilişki kurmuş olmasıdır. Arık'ın adını vermediği bir yazara atıfla açıkladığına göre otarşi, “kendinden daha ileri yabancı milletlerin istilasına uğrayan daha geri memleketlerin başvurduğu bir çaredir” (Arık, 1944: 332). Kültür otarşisi ise, sosyalistlerin icat ettiği sahte bir görüştür; bunu kullanarak “icat eden kendileri olduğu halde bunun avukatını aramakta ve ortada olmayan bu hayali avukata ‘Faşist rejimlerin güttüğü davanın’ adamı” demektedirler. Arık, otarşizmi önce iktisadi ve siyasi açıdan kendine yeterlilik olarak tarif eder ve Lozan Antlaşması'nın da prensip olarak otarşik bir devlet yapısı oluşturduğunu savunur; böylece otarşiyi Cumhuriyet'in bir niteliği gibi göstererek meşrulaştırır. Diğer taraftan ise, dönemin sosyalistlerinin Batılı ülkelere yönelttiği emperyalizm eleştirisini ve bunun yanısıra aydınlanmayı savunmalarını bir tutarsızlık suçlaması şeklinde ifade eder: “İleri milletler dedikleri kitleleri, teknikçe ileri olan emperyalist garp milletleri diye damgalıyorlar. Sonra bizim de onlar arasında yer almamızı istiyorlar!” (Arık, 1944: 332). Bu bir kapsam değiştirme stratejisidir: sosyalistlerin emperyalizm eleştirisinin kapsamı genişletilerek, bu eleştiri bir sisteme yönelik olmaktan çok bütün bir kültürel ve siyasal yapıya yönelikmiş gibi sunulmakta, böylece sosyalistlerin eleştirisinin özünde ülkeler arasındaki eşitsiz ilişkiler olduğu gizlenmektedir. Bu şekilde, sosyalistleri ne istediklerini bilmeyen, tutarsız, kâh Batı hayranı olan, kâh Batı'ya karşı çıkan bir grup olarak kodlamak kolaylaşır: “Müdafaayı üzerlerine aldıkları başlıca mefhum garp medeniyetidir. O medeniyette seçilecek yerler, atılacak yerler bulunduğunu söylemek isteyenlere ikilik yapıyorsunuz diye şiddetle söyleniyorlar. [...] Öte yandan o tekniğe, o medeniyete türlü itirazları,

hakaretleri yapmaktan çekinmezler” (Arık, 1944a: 297). Bu tutarsız grubun karşısına ise, onların “koyu milliyetçi”, “mürteci” diye adlandırdığı “asıl Türk milliyetperveri” konur. Bu toprakları sahiplenmiş, bu halkın sevgisini kazanmış olanlar asıl bu milliyetçilerdir:

Koyu milliyetçi diye dünya efkarına bir nevi jurnal edilen, yokedilmeleri bir nevi program altına alınan bu vatanın çocukları; her zaman bu istiklali, bu cepheyi ayakta tutmak için varlarını yoklarını vermediler mi? Türkiye’nin büyük halk kitlesi eninde sonunda bu davada bu kahramanlardan ayrılmadı (Arık, 1944a: 302).

Millet’in inşa ettiği bu milliyetçi muhafazakâr ideolojide dikkat çeken diğer bir öge ise dindir. Din kategorisinin dikkat çekici olmasının nedeni, muhafazakâr ve kültüre vurgu yapan bir ideolojide tutması beklenen yeri, *Millet* dergisi çerçevesinde işgal etmemesidir. 19. yüzyılın İslamcılık siyasetine muhalif olarak şekillenmiş Anadoluculuk akımına dayanan *Millet* dini, kültürün oluşumunda önemli bir etmen olarak görmekte, ancak modern dünyada kitleleri etkileyebilecek, bir arada tutabilecek bir faktör olduğunu düşünmemektedir. Dinin birleştiriciliğine yönelik, aslında kurguladıkları geçmiş tarihin de yerleşikleşmesini kolaylaştıracak bir stratejiden kaçınmaları, kurguladıkları siyasi projenin içeriğiyle doğrudan ilgilidir: Cumhuriyet Halk Partisi’nin bürokratik ve siyasi kadrolarına dahil olmaya aday bir hareket, toplumun şekillendirilmesinde dini kullanmakla arasına mesafe koymak zorundadır. *Millet*’in din konusunda aldığı tutum, aslında daha çok çevresinde toplanabilecek kadrolara yönelik bir gerekçelendirme: dini değerleri reddetmeyen, ama aynı zamanda tarihsel momentin bir zorunluluğu olarak onları toplum düzeninin merkezine koymayan bir gerekçelendirme. Bu gerekçe, Arık’ın ideal ve ideoloji arasında yaptığı ayrım da berraklaşır: Arık, 19. ve 20. yüzyılın getirdiği yeniliklerle beraber, “bütün insanlığın malı olan, bütün insanlığa hitap eden, sesini de duyuran ideallerin” artık

bulunamadığını söyler. Bu çağ artık insanı ve dünyayı parçalı olarak açıklayan, ideal olanı herkes için aynı bir bütün olarak değil, farklı gruplar için farklı şekillerde kuran ideolojilerin çağıdır. “İdeolojilerin kuvveti [...] cennetlerinin ve cehennemlerinin bu dünyada görülebilir olmasından” gelmektedir. Dolayısıyla ideolojiler sınırlıdır, idealler gibi insanların bütün varoluş sorularına cevap vermez. Din de böyle kapsayıcı, insanlığı bir bütün halinde kurgulayan ve onlara hem bu dünyayı hem de öteki dünyayı açıklayan bir idealdir ve bu süreçte o da yok olmuştur. Modern çağlar, “insanlığının bütün suallerine bu dünyada cevap vermek iddiasıyla ortaya atılınca; hep öbür dünyanın ebediyetinde cevap arayanlar sarsılmıştır” (Arık, 1943: 354). Artık din gibi büyük birleştirici idealler hayaldir, hatta Arık, sosyalizmin de böyle bir ideal yaratmaya çalıştığını ima ederek “bütün insanlığa hitap eder görünen günümüzün en yeni beynelmileliyeti, buradaki geçimlerimizin zorluklarını bile yenemeyen bir iktisat görüşü ve bir sınıflar düşmanlığı sınırını aşamıyor” der (Arık, 1943: 354). Artık geçerliliği olan, din yerine, zamanın parçalılığını ifade eden milliyetçilik gibi ideolojilerdir.

Dinin birleştiriciliğine yönelik bu reddin arkasında, hem Anadoluculuğun çıkış noktasına hem de milliyetçi muhafazakârlığın siyasi hedeflerine uygun olarak Osmanlı geçmişiyle bir hesaplaşma da vardır. *Millet* dergisinde üretilen biçimiyle milliyetçi muhafazakârlık, Anadolu’yu merkeze alan geçmiş anlatısını hem Selçuklu dönemi, hem de Osmanlı dönemi üzerinden kurar. Selçuklu dönemi, daha ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere, milliyetçi muhafazakârlık için bir altın çağdır; Türk kimliğini başka kitlelere karışarak yokolup gitmekten kurtaran ve en parlak eserlerini vermesini sağlayan bir dönemdir. “Anadolu’ya yerleşmeden pek çok dine girip çıkan Türkler boyuna erimişlerdir. Ancak Müslümanlıkla birlikte [...] Türkmen kitlesi duruluyor.

Kendilerinin bu dine yaptığı milyonlarla hizmete karşı bu din de onların erimesini engellemiştir” (Arık, 1942e: 230). Böylece Anadolu ideolojiler için bir milat noktası olan Malazgirt Savaşı da, Anadolu’ya yerleşmenin başlangıcı olarak geçmiş kuran anlatıda yerini alır. İslam, Selçukluların Anadolu’yu sahiplenmesinin aracını oluşturduğu, onların hem İran uygarlıklarından, hem de Bizans-Roma devletlerinden bağımsız bir karakter ve bir siyasi varlık kazanmasına aracılık ettiği için önemlidir. Ancak Selçuklu geçmişinde böyle kurucu bir öneme sahip olan din, Osmanlı döneminde bu ayırıcı niteliğini yitirmiştir. *Millet* dergisinde Osmanlı geçmişi sık sık Müslüman Türk kitleyi ihmal etmekle, yöneticilik vasfını müstemlekelerden gelenlere vermekle suçlanır. Osmanlı döneminde İslam, aslında Selçuklu döneminde ve Osmanlı’nın kuruluş dönemlerinde oynadığı ayırıcı ve devlete kimlik kazandırıcı rolü devam ettirebilecekken, devlet tarafından yalnızca bir yönetsel aygıt olarak kullanılmış, Müslüman Türk kitlenin de gayrimüslim kitleler kadar yönetimden uzak kalmasında bir sorun görülmemiştir: “İslamlık, büyük ve hakim kitlelerimizi yerinden oynatan ideoloji olmakla beraber imparatorluğun müslüman olmayan kitlelerini vatan işlerinin dışında tutma zarureti taşıyordu. İmparatorluğun asıl yükünü taşıyan ana kitleyi sömürmekte müslümanlık en ufak bir çekinme aşılammamıştı” (Arık, 1944: 353). Bu çerçevede İslam, özsel olarak bu Müslüman Türk kitlenin yönetme erkini meşrulaştıran bir faktör olarak işe koşulmaz; sadece bu kitlenin arasındaki kültürel bağı oluşturan faktörlerden biri olarak kendine yer bulur.

2.2. *Millet*'in Özne Kurgusu

2.2.1. Somut Değerin Koruyucusu Olarak Halk

Millet dergisinde oluşturulan özne kurgusunun ilk ayağını *halk* kategorisi oluşturur. Halk kavramı, milliyetçi muhafazakârlığın yaslandığı en önemli payandalardan biridir: milliyetçi muhafazakârlık, bir düşünce akımından siyasi bir projeye dönüşme sürecinin meşruiyetini “halkın gerçek temsilcileri” oldukları iddiası üzerinden kurar. Halk kategorisinin *Millet* dergisinde aldığı biçimler de bu meşrulaştırma çabasını ifade eder. Ancak halk kategorisinin yalnızca ve özellikle milliyetçi muhafazakârlığı meşrulaştırması için, kavrama belirli bir içerik kazandırılması gerekir: 1940’larda halkı temsil etme iddiası, halkçılık hem anayasanın, hem de CHP’nin içsel bir ögesi iken, tek başına siyasi hat belirleyebilecek bir iddia olamaz. Halk kategorisinin milliyetçi muhafazakârlığı meşrulaştırıcı bir işlev görebilmesi için, öncelikle bu halkın ayırıcı niteliğinin ne olduğuna ve bu ayırıcı niteliğin neden mevcut olandan farklı bir siyasi temsil ihtiyacı duyduğuna dair bir gerekçelendirme yapılması gerekir. *Millet* dergisinde halk kategorisine karşı sergilenen ilk yaklaşım, bu kategoriye somut bir içerik kazandırarak onun ayırıcı niteliğini tanımlar.

Millet, halkı öncelikle bir koruyuculuk kaidesine yerleştirir: halk mevcut olanın, geçmişten süzülüp gelenin, tarihsel bilgi ve değer kırıntılarının asli koruyucusudur. Ancak bu koruyuculuk, halkın faal bir bilinçle üstlendiği toplumsal bir görev değildir; halkın yöneticiler tarafından devamlı ihmal edilmiş, sesine kulak verilmemiş, en nihayetinde temsil edilmemiş olmasından doğan bir bozulmamışlıktan kaynaklanır. Bu mesafe ve bu ihmal yüzünden, yöneticilerin halkı öz değerlerinden

uzaklaştırabilecek, koparabilecek kararları halka fazla sirayet etmemiş, halk yeni bir yönetimin temelini oluşturabilecek değerleri kendinde saklayabilmiştir: “Bütün zanlar, nazariyeler, kaideler, iddialar iflastadır. Ayakta duran en büyük kıymet: halktır; halkın an’anesi, halk san’atı, halk imanı...” (Çağlar, 1943: 329). *Millet*’in temel mücadelesi de bu değerlerin yozlaştırıcı etkilere karşı korunması ve hatta yönetimin temel yönelimlerindeki bir başkalaşmanın temel taşıını oluşturacak kadar güçlenmesidir. Böylece henüz kaybedilmemiş değerın koruyucusu olan halk, bu farklı yönetimi oluşturabilecek siyasi projenin temel meşrulaştırıcı ögesi görevini üstlenir.

Bu meşrulaştırma işlemi, belirli bir tarih anlatısı aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu tarih anlatısının kurucu ismi Remzi Oğuz Arık’tır: Arık, hem derginin yayın yönetmeni sıfatıyla, hem de Türkiye’nin yurtdışında eğitim almış ilk arkeologu olmasından ileri gelen otoritesiyle böyle bir tarih anlatısı kurma ehliyetini kendinde görmektedir. Arık’a göre, bu coğrafyada yaşananların otantik, gerçek öznesi ve dolayısıyla tarihin gerçek sahibi, Oğuz boylarından geldiğini vurguladığı Türkmenlerdir: “Tarihimiz kelimesi ile benim kastedtiğim Oğuz boylarının Önasya’da yarattığı zamandır, işlerdir” (Arık, 1942e: 225). Bu tarih Türkmenlerin Anadolu’ya egemen olduğu dönemi ifade eden Selçuklularla başlatılır: “Anadolu’yu adım adım ve büyük bir takip iradesi ile benimsiyerek onun tarihî kaderini sırasına göre yaratan, sırasına göre değiştiren insan kitlesi Türkmenler olmuştur” (Coğrafyadan Vatana, 1942: 35). Arık’a göre Selçuklular, İslamı birleştirici bir güç olarak kullanıp Orta Asya’dan Önasya’ya akmış Türk kültürünü bütünleştirmeyi başarmışlardır: “bu kültür cihanlarımızın bugün gelip boşaldığı hazne Anadolu ve onu vatan yapan Türkmen halkı oldu” (Arık, 1942: 70).

Bu tarih anlatısı iki açıdan işlevseldir: öncelikle soyut halk kategorisine “Türkmen kökenli Müslüman halk” şeklinde hem etnik hem dinsel somut bir içerik kazandırır. Artık halk, bu topraklarda veya bu devletin sınırları içinde yaşayan herhangi bir grup değil, belirli bir etnik kökene ve belirli bir dini bağlılığa sahip bir spesifik bir kitledir. Dolayısıyla halk, sadece yönetilen kesim olmaktan çıkarılarak somut bir içerikle donatılır ve korunan temel değerler bu somut içeriğe atfedilen değerlerle eş tutulur. *Millet* dergisi, bu somut içeriği “Oğuz boylarından gelen Türkmen Müslüman kütlesi” olarak kodlar: “Kendine mahsus bir kader, bir yaşama, bir düşünme, zevk alma şekli yaratan Türkmen kütlesi!” (Arık, 1943a: 30) Bu şekilde tarif edilen halk kategorisinin kapsamı değiştirilmiş olur: bu coğrafyada yaşayan halkın bir parçası olan Türkmen Müslüman nüfus, halkın bütün olarak konumlandırılır. Böylece milliyetçi muhafazakârlığın sırtını dayayacağı temel öznenin içeriği kurgulanır: halk kategorisi, artık bu somut içeriğe bağlı olarak başka ideolojik işleyiş tarzlarının temelinde kullanılabilecek; yerine göre ayrıştırıcı yerine göre birleştirici olabilecektir.

Bu anlatının ikinci işlevi ise bu öznenin Anadolu topraklarındaki siyasal hak iddiasını meşrulaştırmaktır. Bu meşrulaştırma, bu Müslüman ve Türkmen olarak tarif edilen kitleyi, bu topraklarda varolmuş siyasal bütünlüklerle özdeşleştiren bir anlatı aracılığıyla yapılır: “Türkmen [...] Önasya’daki tarihini yarattı ve yaşattı. Bu hakikat; Türkmen denen, Oğuz Boyları denen, Garp Türkleri denen, kah Selçuklular, Kah Osmanlılar heyetinde görülen eşsiz realitenin canlılığını gösteren ateşten oktur” (Arık, 1942e: 226). Bu kitle ayrıca bir “Rönesans” eğretilmesi aracılığıyla şekleleştirilir, Selçukluların tarihsel dönemine ait özellikler bu kitlenin özsel bir niteliğiymiş gibi anlatılır: “Türkmenlerin İslam dünyasında yerini almasıyla [...] kadim metinlerin

Arapçaya çevrilmesi, aklın nakde üstün görülmesi, vicdan serbestliğinin riayet görmesi onların karakteristiğini teşkil etmiştir. Şarkın ilk Rönesansı da bu sayede doğmuştu” (Arık, 1942e: 227). Arık’ın tarihe bakışına göre Selçuklu döneminde altın çağını yaşayan, Osmanlı döneminde ise bir taraftan İslamiyet’in diğer taraftan ise müstemlekelerden sızan yabancı kültürün etkisi ve baskısı altında kalan bu halk, yine de kendi öz kültürüne ait değerleri korumasını bilmiş, böylece de Anadolu’yu yeniden bir vatan haline getirebilmiştir:

En son Türkmen göçünü bağrında alıkoyan, siyasetin, devletin an’anesini en küçük beyliğinde bile saklıyan Anadolu, Türkmen halkının sayesinde dilimizin yarattığı ve Türk kültürünün meydana getirdiği her şeyin hem sığındığı hem arındığı pota oldu (Arık, 1942: 70).

Elbette, bu Müslüman Türkmen kitle milliyetçi muhafazakârların kendi aralarında da sorunsuzca tarif edilip yerleştirilememiştir. Osman Turan ve Kemal Güngör arasında *Millet*’in 8. 10. ve 11. sayılarında süren “Yürük” polemigi bu kitlenin yeknesak tarifinin içerdiği sorunların göstergesidir: Turan’ın Güngör’ün Yürüklere dair antropolojik çalışmasını sert bir şekilde eleştirmesiyle alevlenen tartışma, “Yürük” kelimesinin etimolojik kökenine dair dilsel bir tartışma gibi görünse de, ardında bu etnik kökene kimin dahil edilip kimin edilmeyeceğine dair kaygılar barındırır. Güngör’ün “Yürük” gruplarını isimdeki dilsel benzerlik nedeniyle “Yüreğir” soyuyla ilişkilendirmesinin asıl sakıncası, Türkmen nüfusa dahil edilen bir grubun, başka bir soyla ilişkilendirilebileceğine dair bir kaygıdır: böyle bir ilişkilendirmenin, göçebe Türkmenlerin Anadolu coğrafyasında milliyetçi muhafazakârlığın iddia ettiği gibi kalıcı bir yapı kurup kuramadığına dair sorgulamalar doğurabileceğinden endişe edilmektedir.

2.2.2. Siyasal Özne Olarak Halk

Somut değerin koruyucusu olarak kavramsallaştırılan halk kavramı aracılığıyla gerçekleştirilen bu meşrulaştırıcı işlem, milliyetçi muhafazakârlığa bir temsil yetkisi ve yönetme salahiyeti sunmakla beraber, bu halkın neden farklı bir yönetime ihtiyaç duyulduğunu tam olarak gösteremez. 1940'ların Cumhuriyet yönetimi de aynı iddiaya sahiptir ve üstelik iktidar sahibidir. Farklı bir yönetime ihtiyaç olduğunu gösterebilmek için ikinci bir ideolojik işleyiş tarzının ve sembolik inşa stratejisinin yürürlüğe sokulması gerekir. Halkın sahip olduğu ve koruduğu değerlerin hâlihazırdaki yönetimde tam olarak yansımaları bulamadığı savlanarak, parçalayıcı stratejiler harekete geçirilir: halkla yöneticinin bütünleşememesinin nedeni, yönetimin sadece halkın değerlerine değil, kökü dışarıda olan, bu halka ait olmayan başka değerler taşıyan öğelere, halkın aleyhinde olacak şekilde ödünler vermesidir. Böylece *Millet* dergisinin milliyetçi muhafazakârlığı, halkı siyasal bir varlık olarak kurgularken hem parçalayıcı hem de birleştirici bir şekilde işler: Halk ancak “Türkmen Müslüman kütle” şeklinde tarif edilen bu somut içeriğe atfedilen değerler toplumsallaştırıldığı zaman, yani toplumsal ve siyasal alanda hakim kılındığı zaman gerçek bir siyasal varlık olarak kendini göstermiş olacaktır. Dolayısıyla Cumhuriyet projesinin içerdiği halkçılık, milliyetçi muhafazakârlara göre eksik ve kusurludur: bu Türkmen Müslüman kütlenin taşıdığı değerlerle özdeşleşememiş, bunun yerine Batılılaşma hedefiyle dış etkilere karşı savunmasız kalmış, mübadele siyasetiyle de yabancı öğeleri kendine katmıştır. Halkın siyasal bir varlık olabilmesi için, bu öğelerden arındırılması gerekmektedir. Bu siyasal varlığın ideal görünüş biçimi de “millet” olacaktır.

Halkı siyasal bir varlık olarak kodlamanın dönemin siyasetinde aldığı hâkim görünüş biçimi halkçılık ilkesidir. Halk kategorisini temel özne olarak

konumlandırmanın verdiği siyasal meşruiyetten faydalanan *Millet*, halkçılığını da doğallaştırarak sabit bir kategori haline getirir: “Halkçılık fazileti cemiyetin esası sayması, şahsiyete yer vermesi dolayisiyle diğerlerine her cihetten üstün ve insan yaradılışına, tabiat şartlarına en uygun idare tarzıdır.” Bu sabitleme, bir örterek gizleme stratejisi de içerir: böylece *Millet*, CHP’nin temel siyaseti ve anayasanın da bir parçası olan halkçılığı aynen savunduğunu ifade etmekte, dergide kurgulanan halk kategorisinin somut içeriğini ise bu siyasetten ayrı tutuyor gibi görünmektedir. Ancak halkçılığın nasıl hayata geçirileceği konusunda ifade edilen görüşler, halk kategorisinin mevcut haliyle kabul edilmediğini, ona belirli bir biçim kazandıracak müdahalelerin gerekli görüldüğünü gösterir: “Fakat halkçılığın topluluğa tevdi ettiği vazifeleri yapmak, hakları kullanmak, mesuliyetleri yüklenmek söylendiği kadar kolay değildir. [Halkın] haklarını icap ettiği gibi kullanacak seviyeye ulaşmış olması [...] bir çıraklık devresi geçirmesi lüzumludur.” *Millet*’e göre halihazırdaki Cumhuriyet yönetimi bu çıraklık devresini yürütmüştür, ancak bu devrede biçimsel olarak yerleştirilen halkçılığın artık millete ait bir değer haline gelmesi gerekmektedir: “Fakat bu tecrübe devresinin lüzumundan fazla uzamaması, halkçılığın şekil halinden çıkıp ruhlara, gönüllere inmesi, kafalara sinmesi için şarttır. Aksi takdirde halkçılık, idare amirlerinin beğendiği kimselerin adı yazılı kağıatları kutulara atmaktan ibaret otomatik bir külfet mahiyetini alabilir.” (Kocaçay, 1942a: 195).

Kocaçay’ın yazısındaki talep, halkçılığın biçimsel bir ilke olmaktan çıkarılıp toplum tarafından içselleştirilmesi gibi görünür. Ancak, başka yazılarda demokrasi kavramına karşı alınan tavır göz önüne alındığında, bir demokratikleşme arzusu gibi kabul edilebilecek bu talebin içeriğinin farklı bir şekilde kurgulandığı anlaşılır. Derginin imtiyaz sahibi Hüseyin Avni Göktürk, 10. sayıdaki “Hukuk ve Halk”

yazısında “kanun kuruculuk yoluyla hukukun halkılaştırılması (=democratisation)” yani “hukuku halka doğru iletmek: onu hukukçu denilen birtakım insanların imtiyazı olmaktan çıkarmak ve ‘herkesin malı’, herkesin bilgisi yapmak” çağrısında bulunurken, kastettiği asıl sorunun “hukukun halka, halk ruhuna aykırı olması” olduğunu söyler. Bu “halk ruhunun” içeriğini de belirli ahlak ilkeleri vermektedir: “Halbuki [şu andaki] hukuk ahlak kaidesinin her istediğini tahakkuk ettirmekten çok uzaktır [...] Ahlakın tanıdığı bütün asli prensiplerin gerçekleşmesini temin etmedikçe de hukuk amme menfaatına en uygun müessese olmak rüşünü ispat etmekten uzaktır.” Dolayısıyla hukuku halka ait kılmanın, yasama ve karar verme süreçlerinin halk tarafından anlaşılması için, hukukun halk tarafından genel kabul gören ilkelere göre inşa edilmesi gerekmektedir: “devletle halk ve millet arasındaki sıkı birliği belirtmek, hukuk ve ahlak arasındaki girginliği canlandırmakta” yatar (Göktürk, 1943: 292). Göktürk’ün yazısı, hukuk ve ahlak kavramları arasında bir yer değiştirme stratejisi aracılığıyla, demokrasi kavramının kapsamını değiştirir: demokrasi, ancak belli bir ahlaki birlik içinde olan halkın iradesinin yönetime yansması biçimini alır.

Millet dergisinde demokrasi, ancak “halkın yönetimi” olarak şekilsel bir kabul görmektedir; bu halk yönetimini belli bir halk kavrayışıyla eş tutarak güçlendiren, ona bir temel kazandıran ideoloji ise milliyetçiliktir: “Demos=halk; demokrasinin olduğu kadar hatta ondan da önce, milletçinin de hedef aldığı baş realitedir. Diyebiliriz ki milletçiliğin asıl mystique’ini, mukaddes unsurunu halk meydana getirmektedir. Gene bu bakımdandır ki bizim ‘halkçılığımız’ı başka alemlerin demokrasisine üstün, daha realist, daha bizim buluyoruz” (Arık, 1943: 384). Dolayısıyla demokrasi, mevcut toplumun iradesinin ifadesi olarak değil, etnik ve dini olarak tarif edilmiş özgül bir halk kategorisine dayanan siyasal hakimiyeti ifade ettiği ölçüde değerlidir. Halkçılık

kavramının demokrasiye üstün tutulması da bundandır: “Demokrasiyi kayıtsız şartsız başköşeye geçirdiğimiz sanılsın. Tecanüsünü tam bulmamış cemiyetlerde demokrasi, ancak millet bütünlüğünü parçalayan, bu parçalamakta önyak olan azlıkları körükler. [...] Biz her zaman halkçı olma tabirini demokrat olma tabirine tercih ediyoruz” (Arık, 1943: 29). Demokrasiyle halkçılık arasında yapılan bu ayırım, sosyalistlere saldırılırken de ayrıştırıcı bir işlev görür: “demokrasinin ayırdığı kitlelerimizi, sizin koyu milliyetçi diye jurnal ettiğiniz insanlar ‘halkçılık’ diye ideolojilerinin başına geçirdiği yerli prensiple baştacı yapmış, millet birliğinin kalbine koymuştur” (Arık, 1944a: 303).

Arık’ın milliyetçiliği tarif ederken yaptığı statik ve dinamik öğeler ayrımı da bu halk yönetiminin neye dayalı olacağına dair ipuçları içerir. Bu statik ve dinamik unsurlar, milliyetçiliğin her toplumda aldığı farklı biçimleri açıklamakta da kullanılır: “Milletçiliğin her memleketteki zihniyete, ihtiyaçlara, o memleketin tarih misyonuna uymuş bulunmasının sebebi de bu istatik ve dinamik unsurlardır” (Arık, 1943: 384). Arık, milliyetçiliğin statik öğeleri olarak tarif ettiği olguları ebedileştirirken, dinamik öğeleri ise rasyonelleştirir. Statik öğeler, toprak, dil, tarih, soy gibi, millet biçimini almış bir bütünlüğe istikrar ve devamlılık kazandıran öğelerdir. Arık, bu öğeleri tarihsel bir süreç boyunca sabitleyerek, yani onlara Anadolu, Türklük, Selçuklu dönemi gibi içerikler kazandırarak, Türk milleti için de bu statik öğelerin varlığını göstermeye çalışır. Diğer taraftan, ortaklaşmış ve standartlaşmış bir Türk dili, siyasallaşmış milli birlik, iktisadi birlik ve duygusal bütünlük şeklinde tarif edilen dinamik unsurlar da “milletçiliğin tahakkuk ettirmek istediği birliklerden doğar” ve “milletçiliğin ilerleme imkânlarını temin eder”. Statik öğeler devamlılık içinde olan bir halkın özsel niteliklerini belirlerken, dinamik öğeler de o halkı hakim unsur kılmak

için sağlanması gereken özelliklere işaret eder. Bu dinamik ögeler aslında, ancak siyasal bir iradenin bu yönde tutum alması ve harekete geçmesiyle “tahakkuk ettirilebilecek” ögelerdir: *Millet*’in en çok yakındığı konulardan biri, siyasal alanda sağlanan birliğe rağmen dilde, duyguda, iktisatta böyle bir birliğin olmadığı yönündeki eleştirilerdir. 15. sayıda, felsefe profesörü Mehmet Ali Ayni’nin o dönem çıkan “Milliyetçilik” kitabında Dersim’in kültürel yapısını anlattığı ve Cumhuriyet’in burada da birlik sağlamasını temenni ettiği bölüm eleştirilirken “Bu satırları okuyanlar halen Türkler arasında fikir, duygu ve inanç bakımından hakiki bir birlik mevcut olmadığına ve Cumhuriyet idaresinin bunu temine çalışması lazım geldiğine ciddiyetle inanırlar. Türkler arasında hakikatte böyle bir anlaşmazlık var mıdır acaba?” denir (Bir kitaba dair, 1943: 92) Aradaki fark, *Millet*’in böyle bir birliğin sağlanamamış olmasını Cumhuriyet yönetimine değil, tanımladıkları halk kategorisine dahil olmayan ögelerin kendisine bağlamasıdır. Bu ögeler, Müslüman ve Türkmen kimliğinin dışında kalan yerli halk kadar, müstemlekelerden gelen ve farklı kültürel özellikleri Türkiye sınırlarına taşıyan halkı da içerir. Ayni’nin çalışmasında Arnavut kökenli nüfusa önemli bir rol biçilmiş olması *Millet*’te bir ifşa, bir itiraf gibi ele alınarak bu nüfusa yönelik teşhir çağrısında bulunulur, “bozgunculuk” suçlaması yapılır:

Devlet memuriyetlerinin yüksek makamlarını işgal eden, açtıkları fabrikalarla, topladıkları servetle Türkiye’deki iktisadi hareketlerin başında yer almış bulunan, kafalarında Türklük şuuru yerine hâlâ Arnavutluk idealini taşıyan bu şahıslar kim acaba? Profesör rütbesini verdiğimiz Mehmet Ali Ayni’den bu isimleri ifşa etmesini beklemek hakkımızdır. Yoksa bu iddialar; tam bir milli birlikle, bütün şüphelerden uzak, sulh ve sükun içinde yaşayan bir memleket münevverinin kafasına tereddütler sokmak, onun imanını zedelemek, onu tedirgin etmek, kendini çeviren muhitten ürkütmek, bir kelime ile bir fikir bozgunluğu anlamına gelebilir (Bir kitaba dair, 1943: 94).

Bu suçlamanın vurguladığı diğer bir nokta, aydın kesimin arzulanan kültürel birliğin sağlanmasında oynayacağı roldür: Ayni'nin çalışması, sadece halk kategorisine farklı kültürel gruplar da dahil edildiği için değil, böyle bir yaklaşımın Türk aydınının milli bilinci üzerinde yapacağı aşındırıcı etki nedeniyle de eleştirilmektedir. Halk için arzulanan bütünlük, aslında aydın kesim için de istenmektedir: ancak toplumla organik bir ilişki içinde olan, kendini halktan kopuk, onun ilerisinde veya ondan bağımsız görmeyen aydın, halkın temsilciliğini üstlenebilir. Bu da bizi, kendi siyasal projesini halkın özneliği üzerinden meşrulaştıran milliyetçi muhafazakârlığın aydınlara nasıl bir öznelik atfettiği sorusuna getiriyor.

2.2.3. İdeolojinin Gizli Öznesi: Aydınlar

Halk kategorisi, *Millet*'in destek verdiği bürokratlaşma projesinin en önemli payandasını oluştursa da, derginin faaliyete çağırdığı asıl özne değildir. *Millet* halkı herhangi bir harekete davet etmekten çok onun durağanlığını över, şu ana kadar yaptığı gibi tevekkül içinde bir direngenlik sergilemesini teşvik eder. Halkın, siyasal görünümü olan “millet” biçimini kazanmasında en büyük rolü oynayacak ve bu milletin temsilini üstlenecek olan kesim aydınlardır. Halk mevcut durumda henüz ideal varlığını gerçekleştirememiştir, bünyesinde de millet haline gelmesini engelleyecek unsurlar barındırmaktadır. Dolayısıyla halkın milletleşebilmesi için halkı yönlendirerek milli kültürün arınmasını sağlayacak bir aktöre ihtiyaç vardır. Dolayısıyla belli bir aydın kesimi – millete ait olan kültürün değerlerine aşına olan, bu değerlerin içinden gelen bir kesim – bu görevin doğal taşıyıcısı haline gelir: kurtuluş umudunun, “entelektüel-politik bir müdahaleyle kültürü yerli-milli bir içeriğe kavuşturabilecek”, millete ait kılabilcek aydın kesimlerin elinde olduğu ifade edilir (Taşkın, 2014: 412). Millet haline gelme sürecinin temel mecrası olarak özellikle

kültüre vurgu yapılması, bu aktörle kültürel sermayeye sahip aydınlar arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını sağlar. Böylece *Millet*, milliyetçi muhafazakârlığın siyasi projesinin asıl faal öznesi olan aydınların bürokratlaşmasını meşrulaştırmış olur.

Aydınların bürokratlaşması hedefi, milliyetçi muhafazakârların “yasayapıcı entellektüeller” olarak adlandırılabilcek bir grupta yer edinme çabasının bir parçasıdır. Yasayapıcı entelektüel, sahip olduğu kültürel sermayeye dayanarak, halkın barındırdığı işlenmemiş birikimden yararlanarak milli kültürü tasarlama ve topluma buna uygun bir düzen verme vasfını kendinde görür (Taşkın, 2013:42). Böylece kültürel sermayesini siyasi sermayeye dönüştürmeyi, entelektüel seçkinler safından siyasal seçkinler safına katılmayı hedefler. Milliyetçi muhafazakâr aydınların, Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının elinde gördükleri bu yasayapıcı entelektüel konumuna karşı çıkmadıkları, tam tersine Batı yanlısı, hümanist, aydınlanmacı kadrolara kaptırmadan kendileri elde etmeye çalıştıkları söylenebilir (Taşkın, 2014: 411). Dolayısıyla *Millet*, halka yabancı ve uzak olan, onu yeterince anlayamayan ve yeterince sevmeyen bir aydın figürünü sık sık işlemiş ve eleştirmiştir. *Millet*’in imtiyaz sahibi Hüseyin Avni Göktürk, “Bu Vatanı Herşeyile Seveceğiz!” başlıklı yazısında, Anadolu’yu dolaşan kentli aydınların devamlı olarak köylerin halinden yakınmasını, Anadolu insanını pis, hasta, gayretsiz, tedbirsiz bulmasını, onlar yerine İstanbul’u, Avrupa’yı ve buraların insanlarını övmesini eleştirir: “Yurdun herhangi bir semti hakkında [...] aydınlarımızın, yazarlarımızın ve hatta idare adamlarımızın yukarki nevilerden mütalaalarına, iddialarına başka vesilelerle ve başka şekillerde de rastlanabilir. [...] Memleketin bir mıntıkası veya bir mıntıkasının insanları çeşit çeşit itham ve tezyif edilir. Kiminin fazla tasarruf severliği ve tacirlik kabiliyeti çekiştirilir, kiminin zekâ ve çalışkanlığı hilekârlık gibi tasvir olunur” (Göktürk, 1942: 163). Bu

dönem, Berkes'in anılarından öğrendiğimize göre DTCF akademisyenlerinin köylere tanıma ve araştırma gezileri düzenlediği bir dönemdir. Aynı zamanda, *Yurt ve Dünya*'da taşra kökenli girişimcilerin savaş koşullarında edindiği servetler de eleştirilmeye başlanmıştır. Bu durumda, Göktürk'ün aydın kesimin halka yönelik eleştirilerinden yakınması masumane bir sitem olarak görülemez: Göktürk'ün aydın kesimin halkın çalışkanlığını ve ticari kabiliyetini anlayamadığını söylemesi, *Millet*'in kendi konumuna karşı gördüğü aydınları halka da karşı bir pozisyona koyarak milliyetçi muhafazakârlardan ayırıştırır. Benzer şekilde Arık da, milliyetçi muhafazakârların aydınlanmacı politikaların altını oyma çabasını eleştiren sosyalistleri neredeyse dini bir taassup içinde olmakla suçlayarak, bu tavrın onları “memleket aydını” olmaktan uzaklaştırdığını savunur. Halkın “sahici” temsilcisi olamayacak bu aydınların, milliyetçi muhafazakârların talip olduğu bürokratik kadrolardan uzak tutlması gerekmektedir:

[...] hümanizm dinine kem gözle bakanları [...] bir nevi Türk cezvitleri cemiyetini kuran tehlikeli mürteciler gibi ateşe yakacak sertlikte ve tecavüzdendir. Hele ahlak bahsinde; ne kadar demokrasi, ne kadar sosyalizm ayeti varsa hepsini sıralayacak taassuptadır. [...] Halbuki siz onları sahiden alim, sahiden memleket adamı, sahiden feragat örneği zannetmiş idiniz! (Arık, 1943: 127).

Benzer bir itham Cumhuriyet'in bürokratik kadrolarına da yönelilir; bu kadrolar da halkı tam olarak anlayamamış ve ona tam anlamıyla nüfuz edememiştir. Ahmet Ağaoğlu'nun “Gönülsüz Olmaz” adlı kitabıyla ilgili yapılan bir incelemede, kitaptan bir alıntıya onaylanarak yer verilir: “Memur zümresi milleti hiç bir zaman anlayamadı, millete sonuna kadar yabancı kaldı ve onu çok kere hakir gördü. Memurlar köylüyü sevmediler, onun ruhundaki eşsiz cevheri keşfedip işleyemediler. Bu sebeple arada korkunç bir uçurum açıldı. İdare edenle idare edilen iki ayrı âlem oldu” (Ağaoğlu, akt. Özden, 1943: 381). Böylece, devletin halkın en çok karşı karşıya

kaldığı yüzü olan memur zümresi, bir yerine geçirme stratejisiyle devlet kadrolarının bütününe temsil eden bir biçime sokulur; halkın yaşadığı sorunların sorumlusu da memurların, dolayısıyla da devletin halktan kopukluğu olarak gösterilir.

Milliyetçi muhafazakârlara göre bu halktan kopukluğun çaresi, devlet kadrolarının halka ve halkın değerlerine bağlı, vatan sevgisiyle dolu, önceliği her zaman halka verecek olan bir seçkinler grubunun, bu “sevgisiz” bürokrat kesimin yerini almasıdır. Bu anlamda *Millet*’te ifade edilen halkçılık, seçkincilik karşıtı bir halkçılık değildir. Tahsin Tola¹⁵, halkın gerçek mahiyetini siyasal alana yansıtarak yabancı öğelerin etkisini ortadan kaldıracak seçkinlere yönelik büyük bir özlem duyulduğunu ifade eder:

Devlet teşkilatı, şahsiyet sahibi bir ‘seçkinler zümresini’ özlüyor. [...] Biz bu anlamda bir devletçiliğin hiçbir tenakuza düşmeden şahsiyetçiliğe dayanan bir seçkinler zümresine ihtiyacı olduğuna inanıyoruz. Yoksa, Batıdan içimize sokularak tüylerimizi ürperten yabancı ruh ve cıvık ahlakın tahriplerinden nasıl kurtulabiliriz? (Tola, 1943: 99).

Bu seçkinlerin ayırıcı niteliği olması gereken “şahsiyet”, *Millet* dergisinin sık sık işlediği temalardan biridir. Birey ve toplum arasındaki ikilik ve ayrışma, “şahsiyet” kavramıyla ortadan kaldırılmaya çalışılır. “Şahsiyet” haline gelebilmiş bir birey, Mümtaz Turhan’ın¹⁶ “Şahsiyet Üzerine Düşünceler” yazısında şöyle tarif edilir:

Şahsiyet artık kararlama alınmış bir fert değildir. Ferdin bütün [...] medeni haklarına sahip olduktan başka kendi özünün taşıdığı değerlerin bir dışa vurması demek olan hususiliklere de sahiptir. [...] İnsanın şahsiyet olabilmesi [...] dünya ve cemiyet

¹⁵ İstanbul Tıp Fakültesi mezunu olan Tahsin Tola, 1950 ve 1954’teki seçimlerde Demokrat Parti’den Isparta milletvekili seçilmiştir. Said-i Nursi’yle yakın olan akrabası Ali İhsan Tola, Tahsin Tola’yla ikisini tanıştırmış, Tahsin Tola, hem Demokrat Parti’yle Said-i Nursi arasındaki bağlantıyı sağlamış, hem de Risale-i Nur ve diğer Nurcu yayınların yaygınlaşması, hatta Diyanet İşleri Başkanlığı’nca basılması için gayret göstermiştir.

¹⁶ Erzurum doğumlu olan Mümtaz Turhan, yüksek öğrenimini Almanya’da yapmış, İstanbul Üniversitesi’nde Psikoloji Kürsüsü’nü kurmuştur. Mümtaz Turhan’ın eğitim hayatına yönelik, özellikle de Batı’dan alınan teknik bilginin milli ve dini bilgilerle birleştirilerek verilmesi gerektiği yönündeki görüşlerinin imam hatip liselerinin müfredatının oluşturulmasına kaynaklık ettiği sık sık söylenir.

karşısında müstakil bir vaziyet alabilmesine, bütün bu [ahlaki] kıymetlerle beraber ahenkli bir bütün olabilmesine bağlıdır ki onu yarı aydından ayıran nokta da budur (Turhan, 1942: 6).

Halkı yönetme vasfına ve hakkına sahip olabilecek seçkinler zümresi, böylelikle yine halkla ortak ahlaki değerlere sahip olan aydınlar üzerinden tanımlanır. Seçkincilik kuramlarını ele alan bir yazıda, seçkinler grubunun başat özellikleri arasında “ahlaki üstünlük” de sayılır: seçkinlik yalnızca siyasi veya iktisadi bir bilgiye veya vasma sahip olmakla sınırlı değildir. Seçkinin kitleye olan üstünlüğü, kitlede örtük olarak bulunan ahlaki değerleri berrak bir şekilde ifade edip taşıyabilmesinde yatar (Aytuğ, 1943: 10). Seçkin grup, toplum üzerinde bir iktidara sahip olmasa da bu ahlaki değerlerini koruyabilmelidir; ancak kitleye olan üstünlüğü de onun üzerinde otorite sahibi olmasını zorunlu kılar:

İlk merhalede seçkin gurubun mensupları kendi kendilerini hazırlamaya, sonra kitleye dönmeye, onun üzerinde müessir olmaya çalışmalıdır. Seçkin ile kitle mensupları arasında meşguliyet, düşünüş, anlayış itibariyle de bir fark vardır. Münevver, âlem hakkında bir fikre, istikbâl hakkında bir görüşe sahiptir. Münevver demek kendinden fazla bir varlığı olmak demektir. Kitlenin ferdi kendini geçen gayeye, arzulara sahip değildir. Kitle kendini idare edenlerin dediklerine inanır, onları bir nas gibi kabul eder. [...] Bu seçkin, cemiyette içtimai bir vazife gören, idare eden grubu meydana getirecektir. Bu hakiki veya farazi üstünlük, prestijin esas şartı olup otoriteyi zaruri kılar (Aytuğ, 1943: 11).

Bu zorunluluk, milliyetçi muhafazakâr aydınların bürokratlaşma mücadelesini meşrulaştırır. Cumhuriyet bu aydınları, gerek yurtdışında eğitim almalarını sağlayarak, gerek kendi kurumlarında eğiterek ve bu kurumlarda onlara görevler vererek kitleyi idare etmeye hazırlamıştır. Öyleyse artık “onlardan [halktan] gelmiş, onların arasında yaşayacak ve onlar için ölecek” olan (Arık, 1943d: 2) milliyetçi muhafazakâr seçkinlerin bir sonraki aşamaya geçmesi, onlara tevdi edilen görevi

üstlenmesi, hem halkın çağrısına hem de devletin ihtiyacına cevap vermesi gerekmektedir. Ancak, kendileriyle aynı şekilde eğitim almış, aynı kurumlara dahil edilmiş aydınlanmacı ve sosyalist entelektüeller, bu aşamada rakip olarak görülürler; bu nedenle de dışsallaştırılarak safdışı bırakılmaları gerekmektedir. Dolayısıyla milliyetçi muhafazakârlar, “milletin hakiki aydını” olarak konumlandırılırken sosyalist entelektüeller, gittikleri ülkelerde aldıkları eğitimle asıl kimliklerini kaybetmiş, bu nedenle de Batı uygarlığı karşısında aşağılık duygusuna kapılmış kişiler olarak resmedilirler:

Bunlar [...] Türk milletini iyice tanımayan, [...] ona hakkiyle benzeşememiş yarı aydınlardır. [...] Türkün hakiki aydınında [...] aşağılık duygusu yoktur. [...] Hakiki Türk evladı gittikleri memleketlerin yeni şartları içerisinde kaybolmamışlar, onlara benzeşmeyerek kendi milli benliklerini hem korumuşlar, hem de milli gayret ve şuurları kutlanmıştır. (Göktürk, 1943a: 198)

Milliyetçi muhafazakâr aydınların yurtdışı hikayeleri ile sosyalist aydınların yurtdışı hikayeleri arasındaki fark, böyle bir anlatı kurmayı kolaylaştırır: Arık’ın yurtdışında örgütlediği öğrenci toplantılarının örneklediği gibi, milliyetçi muhafazakârlar için yurtdışında geçirilen eğitim süresi, kendi ağlarını oluşturmaya ve bu ağ içinde yalıtık bir milli bilinç kurgulamaya olanak tanımıştır.

Bu entelektüellerin savunduğu veya yakın durduğu Marksist görüş de bu yolda araçsallaştırılır: sosyalist aydınların ancak inceleme konusu olabilecek “içtimai bir mezhebin” “sinsi sinsi siyasetini yaptıkları” söylenir. Cumhuriyet’in geleceğini milliyetçi muhafazakârların hedeflediğinin dışında bir yönde şekillendirecek bu aydınlar, böylece dışlanarak açıkça düşman ilan edilirler: “memleketimizin, milletimizin istiklâlini elinden alacak kuvvet, isterse en yeni, en zorlu mezhebe dayansın, bizim için tek şeydir: Düşman!” (Arık, 1944a: 306). Arık’a göre sosyalist

aydınlar, milliyetçi bir devletin sunduğu olanaklardan yararlanarak mevki elde etmelerine rağmen hakiki milliyetçilere, “memleket çocuklarına” düşmanlık beslemekte, onları haksız yere itham etmektedirler:

Milliyetçi bir devletin şu veya bu şekilde mümessilleri olduğunu, o devletin bütçesinden milliyetçi rejim adına para alıp, ünvan kazanıp, mevki edinip fikirlere yol açmaya salahiyyetli olduklarını söyleyenlerin, fikirleriyle inanlarının bir olmasını istemek hakkımızdır. [...] Vatanın selametinden, yüceliğinden başka kaygıları bulunmayan memleket düşünürlerine kâh geri fikirli, kâh mürteci, kâh faşist, kâh beşinci kol, kâh kültür otarşisi aşığı, kâh emperyalist diye hücumlar yapılmasını hayretle, endişe ve nefretle karşılıyoruz. Asıl milliyetçi olan zaten ne sol, ne sağ totaliterci olamaz. Amma siz, solun totalitercisi iken, sağın totalitercisine ne demeye hakkınız vardır? (Arık, 1944a: 305)

Adımlar ile *Yurt ve Dünya*’ya karşı milliyetçi isimlerin savunulduğu bu furya, aslında 1943 Temmuzunda yayınlanan ve ırkçılığı Türkiye’ye yönelen en önemli tehdit olarak ifade eden “En Büyük Tehlike” broşürüyle başlamıştır. *Millet*’in “çetrefil bir ses” olarak tanımladığı bu broşür, milliyetçi muhafazakârlara göre “içimizdeki ve dışımızdaki ‘kızılçık’ ve ‘solak’ların bu memleketin, devletine, milletine bir meydan okumasıdır” ve “Türkiye’nin derin hayretiyle, tiksintisiyle karşılanmıştır” (En Büyük Tehlike, 1943: 124). Millet, bu broşüre karşı savunusunu, CHP programına atıfla yapar:

Türküz bir, Türkçüyüz iki, Türkiyeciyiz üç! [...] Bu esastan ayrılmak içerde milli birliği bozmak ve dışarda yirmi küsur yıllık politikamızın samimilik ve dürüstlük geleneğini zedelemek demektir. (En Büyük Tehlike, 1943: 126)

Arık’ın, *Millet*’in yayın hayatı boyunca üstü örtülü olarak yaptığı sosyalist aydınlara yönelik eleştiriler ve ithamlar, 1944 Şubatında, derginin son sayılarından birinde yayınlanan bu yazıda açıktan ve son derece sert bir saldırı biçimini almıştır. Bunda 1944’te artık Türkçü-Turancı akımlara eski müsamahanın gösterilmemesinin, ırkçılık karşıtlığının gittikçe resmi bir politika ve genel bir kabul biçimine

bürünmesinin de etkisi vardır. Milliyetçi muhafazakârlarda bu dönemde, bürokratlaşma mücadelelerinin darbe aldığı, hümanist/aydınlanmacı kadrolara karşı yenilgiye uğradıkları hissini hâkim olmuş olması mümkündür. Sosyalist aydınlar açıktan yapılan ithamların çoğalmasa, hatta derginin en yetkili kalemi olan Arık'ın elinden çıkması, bu kaybetme hissini, elde edilen pozisyonların tehlikeye girdiği düşüncesinin bir sonucu olabilir.

2.2.4. Devlet, Yöneticiler ve Siyasi Kararlar

Cumhuriyet'in yönetici kadrolarına talip olan milliyetçi muhafazakârlar, bu taleplerini İnönü hükümetinin hatalı bir siyaset göttüğünü veya toplumu olumsuz etkileyen kararlar aldığını savunarak meşrulaştırma yolunu seçmezler. Tek parti döneminin gereğince milliyetçi muhafazakârlar, politik açıdan değerli ve kullanışlı olduklarını kanıtlama çabalarını halka değil, yönetici kesime yöneltirler. İfade etmeye çalıştıkları en önemli husus, CHP'yi siyasi bir muarız olarak görmedikleri, genel politikalarla gayet uyumlu oldukları, yapacakları siyasi müdahalelerin bu politikaları daha ileriye taşımayı hedeflediğidir. Ayrıca, özellikle 1942 Temmuzunda göreve gelen Şükrü Saraçoğlu hükümetinin fiyat denetimini gevşeten ve tarım ürünlerinin fiyatlarını yükselten politikaları, milliyetçi muhafazakârların savundukları toplumsal işbölümü düzeninin muhafazası için gereken koşulları zaten sağlamaktadır. Dolayısıyla *Millet* dergisinde hem Saraçoğlu hükümetine, hem de İnönü yönetimine karşı eleştiriden kat kat fazla övgüyle karşılaşıyoruz. Kentler için yapılan iaşe düzenlemeleri, hükümetin de halkın refahı için “son derece içten ve yakından çalıştığına” yorulur: “Bir taraftan büyük şehirlerde açılan aşevleri yoksul bulunanlara yemek dağıtıyor, öte yandan hükümet elindeki bütün imkanları halkımızın geçimini düzenlendirmeye harcıyor” (Geliri az olanlara yardım, 1943: 316). İnönü'ye yönelik

övgüler ise genellikle onun Milli Mücadele dönemindeki kahramanlıklarına ve savaş sırasındaki diplomatik çabalarına atıfta bulunur: “Bu memleketi korkunç fırtınalar arasında, her türlü kayalar içinden geçirip götürmeğe çalışan; bu hususta yalnız kaç kerre, kaç kerre cephelerde ölümle karşılaşmış canını değil, bütün bir ömrün tarihini, manasını tehlikelere atmaktan çekinmeyen Devlet Reisimizin yolundan yürümüş oluyoruz” (Arık, 1943d: 2).

1940’ların en önemli yasal müdahalelerini oluşturan Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi, *Millet* dergisince ciddi ölçüde desteklenmiştir. İlk sayılarda fiyat denetiminin toplumsal düzeni bozmayacak şekilde işletilmesi gerektiğine yönelik yapılan uyarılar, Saraçoğlu hükümetinin denetimi gevşetmesiyle beraber yerini kanunun daha ateşli savunularına bırakmıştır. Fiyat denetiminin gevşetilmesinin kentlerdeki işeyi tehlikeye sokması, pahalılığın artması milliyetçi muhafazakârlar tarafından bu dönemde iktisat politikalarına bağlanmamış, doğallaştırıcı bir stratejiyle ne yapılsa engellenemeyecek bir süreç olarak sunulmuştur. 16. sayıda “Hayat Pahalılığı Karşısında” başlığıyla yayınlanan yazı, Bacon’dan alınan “Tabiata hükmedebilmek için önce tabiata itaat etmek gerekir” epigrafiyle başlar. Yazı, *Millet*’in Milli Korunma Kanunu yürürlüğe girdiğinden beri bütüncül bir fiyat denetimini savunduğunu ifade ederek, böyle bir denetimin bile ekonominin kendine has yasalarını değiştiremeyeceğini, fiyat denetimi politkasının “mutlak” değil, “nisbi” bir başarı elde ettiğini savunur:

Her türlü şiddet tedbirleriyle bir arada külli ve sistemli fiat mürakabe siyasetinin insafsızca tatbik edildiği yerlerde bile fiat artışlarının önlenememekte olduğunu söyleyenlere rastlanıyor. Bu gibi sözlerin bir nevi iktisadi gaflet mahsülü olduğuna şüphe etmemek icabeder. Fiatların kendi aralarındaki zaruri münasebetlere göre seyretmelerini kökünden önlemek bizlerin elinde değildir. İnsandaki ruhi bir vakıya

dayanan, insanla ilgili iktisat vakıaları muayyen kanunlara uyarak akıp gitmek zorundadır (Çelikbaş, 1943: 103).

Benzer biçimde Varlık Vergisi de, savaş koşullarında halkın yapması gereken fedakârlığın bir parçası olarak doğallaştırılır. Vergiden bahsederken kullanılan edilgenleştirme stratejisiyle, vergiye karar veren mercinin hükümet olduğu gözden gizlenerek, verginin milletin “millet hakkını” “millete karşı” servet edinenlerden geri alma biçimi olduğu iddia edilir: “bu kanun, Türk milletinin kendisini korumak için darlık, zorluk anlarında iradesinin ve kendini koruma insiyakının nasıl şahlandığının bir misalidir. [...] İlk defa olarak bir kanunla milli düşünüşe, oluşa, korunmaya, milli varlığa aykırı usul ve zihniyetlerle servet toplıyanlara karşı harekete geçilmiş, bunlardan ‘millet hakkı’ istenmek imkânı bulunmuştur” (Varlık vergisi, 1942: 250). Bu durumda Varlık Vergisi’ne yönelik eleştiriler de doğrudan milletin hakkını almasını engelleyen, vergisini ödeyen halkın zihnini bulandıran bir propaganda konumuna gelmiş olur: “Varlık vergisinin iktisadi takati azalttığı, içtimai muvazeneyi bozduğu gibi umumi, şu veya bu sınıf halktan daha fazla alındığı gibi hususi, yahut ölçünün bazı yerlerde yüksek tutulduğuna ait mevzii mütalaalar söylenmiştir. Vergide tadilat yapılacağı şayiasıyla umumi efkar bulandırılmak istenmiştir” (Varlık vergisi, 1943: 316).

Varlık Vergisi’ne dair söylenenler, ek olarak ayrıştırıcı bir strateji de kullanır. Milli Korunma Kanunu’nun ve Varlık Vergisi’nin mükelleflerinin vergiye yönelik tavrının karşılaştırıldığı “İki Mükellef” yazısı bu açıdan çok dikkat çekicidir: yazı, tamamen Milli Korunma Kanunu’nun mükelleflerini oluşturan çiftçi ve toprak sahiplerinden yana bir tavır alıp onların fedakârlığını överken, ağırlıklı olarak gayrimüslim iş sahiplerinden oluşan Varlık Vergisi mükelleflerine karşı ise suçlayıcı ve dışlayıcı bir dil kullanır. “Milletimizin büyük kısmını teşkil eden çiftçi

müstahsiller” “canı, saadeti, yuvası pahasına ve gerçekten eşine az rastlanır disiplin anlayışına, devlet sevgisine dayanarak” vergiyi ödemiş, hatta vergiyi ödemek için “evinde bir gram unu, bulguru, buğdayı bulunmadığı halde vatan borcudur, devlet buyruğudur diyerek şehirlere gelerek hamallık etmiştir” (Çumralı, 1943: 351). Oysa Varlık Vergisi mükellefleri, “bu toprağı benimsiyen vatan çocukları” haricinde, vergiden kaçmak için elinden geleni yapmıştır: “Bu toprakta, Türkün toprağında rahat rahat oturan, işportacılıktan muazzam ticaret evlerine, müesseselere türkün canı ve kanı pahasına yükselip sahip olmuş bulunan, ticaret ve memleket ahlâkını bozan bir kısım mükellef bu vergiden kaçındı. Bu yetmezmiş gibi, bu kanunun teşkilatı esasiye kanununa mugayir, vergi prensiplerine muhalif olduğunu da yaymaya teşebbüs etti” (Çumralı, 1943: 352).

Özellikle ticaret hayatında etkin olan bu gayrimüslim nüfus konusunda ne yapılacağı, milliyetçi muhafazakârların temel siyasi sorunlarından biridir. *Millet*’e göre devletin uygulayacağı tüm politikalar, bu nüfusun etkinliğinin kırılmasına, ticaret hayatında ellerinde bulundurdukları güce dayanarak toplumsal hayatta daha etkin olmalarının engellenmesine yönelmek zorundadır. Özellikle Arık, devletçilik ilkesini de bu çerçevede yorumlayarak, gayrimüslim nüfusun iktisadi ve toplumsal faaliyetinin devletin asıl kitlesini oluşturan Müslüman Türkmen nüfusun önüne geçmemesi gerektiğini, devletin bu konuda kesin bir tutum alması gerektiğini söyler:

Bu esas demografi, bu asıl nüfus manzarası bütün devlet çalışmalarının hedefini çizer. Bu çalışmaların kimin için, kimin adına, kimin müsaadesiyle yapılması gerektiğini, mümkün olduğunu görürüz. Türkmen kütlesi yanında Türkiye’nin imparatorluktan miras aldığı bir nüfus alacalığı bulunmaktadır. Devletin esas kütleye olan münasebetinden birşeyi değiştirmek şöyle dursun, bu nüfus alacalığı, devlet çalışmalarının keskin, aksamaz bir şiddetle, bir temerküzle işlemlerini emreder. Biz devletçiliği de bu ana düşüncelerle millet hayatımıza malettik (Arık, 1943a: 30).

Böyle kavranan bir devletçilik ilkesi, bir yerine geçirme stratejisine tabi tutulmuştur: devletin iktisadi faaliyete müdahale etmesi ve iktisadi faaliyetin bazı biçimlerini doğrudan üstlenmesini kapsayan devletçilik, milliyetçi muhafazakârlara göre devletin temsilcisi olduğu halkın iktisadi faaliyetini desteklemesi şeklinde içeriklendirilmiştir. Devletin ekonomik alandaki sorumluluğu böylece geri plana atılmış, böyle kavranan devletçiliğin de sonraki yıllarda savunusuna girişilecek ekonomik liberalizmle örtüşmesi kolaylaştırılmıştır. Bu durumda, sosyalistlerin savunucusu olduğu devletçilik anlayışı yine hedef tahtasına oturtulmuştur:

Bizim devletçiliğimiz ve bunu anlayışımız sosyalistlerin bunu benimseyiş ve anlayışından tamamen ayrıdır. Bizim miliyetçi nizamımızın iktisat sisteminde yalnız ferdlerin menfaatleri değil, ammenin menfaatleriyle fertlerinkiler de birbirleriyle barışık olmak gerektir. [...] Zıt menfaatleri telif eden, aynı zamanda ferdiyetçi bir iktisadi yaşayışa mazhar kılan bir devletçilik politikasına dayanmak gerektir (Devletçilik ve devletçiliğimiz, 1943: 126).

2.3. *Millet*'te Yer Verilen Toplum Tahayyülü

2.3.1. Köklerden Yapraklara: Organik Toplum Savunusu

Millet, özellikle Remzi Oğuz Arık'ın ideal olana dair kavrayışının da etkisiyle, varolan toplumsal ilişkileri idealize edilen bir toplum tahayyülüne tahvil etme amacı güder. Ancak *Millet*'te tahayyül edilen biçimiyle toplum, birlikte yaşayan insanların kendi iradeleriyle toplumsal ilişkilerin dönüştürerek hayata geçirebileceği herhangi bir örgütleniş biçimi değildir. Her toplumun kendine ait, kolay kolay değişmeyecek olan ve hatta değiştirilmesi toplumsal hayata zarar verecek olan, dolayısıyla bir anlamda ebedi olması beklenen doğal bir düzeni vardır. Bu tahayyül, muhafazakâr ideolojinin ana temalarından biri olan organik toplum kavrayışına denk düşer. Organik toplum

kavrayışının temel öğeleri, her toplumu kendine has bir düzen içinde görmesi, dolayısıyla farklı toplumların gelişme süreçlerinin farklı olacağını ve bir toplumun gelişiminin diğer bir topluma uyarlanamayacağını varsayması ve toplumu parçaları önceden belirlenmiş işlevler ve yükümlülükler üstlenmiş bir bütün olarak görmesi, dolayısıyla da ani değişimlerin toplum için yıkıcılığına vurgu yapması olarak özetlenebilir (Birler, 2012: 290). *Millet*'te ifade bulan toplum tahayyülü de, Cumhuriyet'in oluşturduğu toplum projesini kendi öngördüğü biçimiyle Türk toplumunun kendine özgü organik düzenini yeniden tesis edecek bir yöne kanalizetmeyi hedefler. Bu durumda Batıcılık gibi siyaset tarzları, herşeyden önce Müslüman ve Anadolu bir topluma ona uymayan bir toplumsal yapıyı dayattığı için arzulanan bir siyaset olmaktan bir bütün olarak çıkar. Organik toplum kavrayışının getirdiği parça-bütün ilişkisi ise Batılı toplumlardan alınan öğelerin rahatlıkla Cumhuriyet toplumuna entegre edilemeyeceği, böyle parça parça eklenen öğelerin toplumsal işleyişi zedeleyeceği iddiasını yaratır.

Millet'in organik toplum tahayyülü, Remzi Oğuz Arık'ın yazılarında özellikle öne çıkan temalardan biridir. Arık, *Millet*'in ilk sayısının başyazısında, Türk milletinin tarihsel olarak sahibi olduğu siyaset ve askerlik kurumlarını överken, bu kurumlara o dönemde yapılan eklemelerin “zamanın katmaya zorladığı gelişme unsurları” olduğunu söyler: bu unsurlar, bu kurumlar çerçevesinde Türk milletinin esaslarına zarar verememişler, bunun yerine ona katılmışlar, onun bir parçası olmuşlardır. Oysa kültür ve maneviyat alanında bu türden bir bütünleşme sağlanamamıştır: bu alanlarda “kökü kesilen bir ağacın aşısı ile tomurcuklandırılmaya çalışılmasına benzer” bir halde, “hep kısır, hep bodur, hep muvakkat meyveler” verilmiştir (Bu Mecmua, Mayıs 1942: 2). Toplumun köksüz kalmış bir ağaca benzetilmesi ve toplumsal girişimlerden verim

alınamamasının da bu köksüzlük nedeniyle meyve verememek olarak yorumlanması, burada muhafazakâr ideolojinin iki şekilde işletildiğini gösterir. Bu benzetme öncelikle toplumu şeyleştirir: toplumu değişken, dinamik bir bütünlük olarak değil de durağan bir varlık olarak sunar. Toplum tasavvurunun böylece şeyleştirilmesi, doğallaştırma stratejisiyle gerçekleştirilir: toplum iradi eylemlerle yaratılan ilişkiler bütün değil, doğal bir yaşam süren bir varlık gibi ifade edilir. Böylece toplumsal süreçler doğal süreçlere tahvil edilmiş olur; kültürel alandaki verimsizlik toplumsal değil doğal bir sonuç gibi gösterilir. Dolayısıyla farklı toplumsal yapılardan “aşılınmaya” çalışılan öğelerin bu kültürde tutmaması, olumsal tercihlere bağlanamaz, bu başarısızlık doğal bir zorunluluktur ve bu aşılama yönteminin olumlu bir sonuç vermesi imkânsızdır. Ayrıca bu doğallaştırma stratejisi, kültürel alanda gözlemlenen bu verimsizliğin gerçek nedenlerini gizleyecek bir şekilde de işler. “Köksüz, aşısı tutmamış ağaç” ve toplum arasında kurulan eğretilme, kültür alanında halihazırda varolan sorunların asıl nedenini ve olası çözümleri gizleme işlevi de görür. *Millet*’in çıkmaya başladığı dönemin, Hasan Âli Yücel’in öncülüğünde eğitim ve kültür atılımı gerçekleştirilen bir dönem olduğunu hatırlamak, bu şeyleştirme ve gizleme çabasını bir bağlama oturtmamızı sağlar: *Millet* bu stratejileri kullanarak, bu türden girişimlerin bu toplumun organik dokusuna uygun olmadığı, dolayısıyla da bu toplumda uzun ömürlü olamayacağı kanısını yerleşik hale getirmeye çalışmaktadır. Bu türden dışarıdan alınan politikaların başarısızlığının canlı örneği olarak da Osmanlı Devleti’nin çöküşü, aynı organik anlatım aracılığıyla gösterilmektedir:

Osmanlı İmparatorluğunun sosyal bünyesi dallı budaklı, heybetli; fakat meyve vermiyen, içi kof bir ağaca benzedi. Birçok parazit kurtlar, böcekler ağacı delik deşik ettiler, özünü kuruttular. Artık ağacın dallarına hayat sunan usare yürümez oldu. Bu hayat suyunun terkibi: merhamet, şefkat, insaf, sevgi, af, fedakârlık gibi manevi değerler, fazilet duygularından ibarettir (Ağaoğlu, akt. Özden, 1943: 381).

2.3.2. Romantizm

Nurdan Gürbilek, Türkiye’deki düşün hayatında romantizmin edebi ve politik hareketlerin içinde varlığını hep hissettirdiğini, ancak kendi kimliğini yitirmek, topluma yabancılaşmak gibi kaygılardan ötürü bu varlığın bireyci veya özerklik taraftarı bir vurgu içermediğini, tersine “uygarlığa” karşı “kültürü” savunan bir biçim aldığını söyler. Ruhsuz ve topluma dışsal bir medeniyete karşı otantik ve içsel kültürü savunan bu romantizm anlayışı, “kendi yabanıllığını, kendi çocukluğunu, kendi gecikmişliğini, bir bakıma kendi yetersizliğini, kendi aczini sevme gayreti olarak” görünür (Gürbilek, akt. Bora, 2004: 80). *Millet* dergisi de bu türden bir romantizmi siyasal açıdan bir meşrulaştırma ve gizleme aracı olarak kullanarak kendi ideolojik örüntüsüne ekler. Anadolu toplumu ve Anadolu kültürü, bir taraftan eksik, yetersiz, mazlumdur; ama diğer taraftan tam da bu nitelikleri nedeniyle sevilesi ve sahiplenilesidir. Ayrıca bu kültür sevilip sahiplenildikçe gelişecek, şu andaki “kısır” ve “bodur” halinden çıkıp köklülüğünü ispat edecek, gerçek bir kültürel hakimiyet inşa edebilecektir. Dolayısıyla *Millet* dergisinin romantizmi, başat olarak Anadolu coğrafyasına ve o coğrafyada yaşayan halka dair bir güzelleme barındırır. Bu coğrafya ve bu halk, tüm eksikliğine, yoksulluğuna, acizliğine rağmen yine de en yüce değerlerin, güzelliklerin, ahlakın vs. toplandığı bir mecra olarak görülür. Özellikle coğrafya için yapılan bu güzelleme, *Millet*’in içerdiği vatan vurgusunda ve köyün kente üstünlüğü iddiasında önemli bir rol oynar: vatana dönüştürülecek olan Anadolu coğrafyası, ulaşılacak bir ideal olarak, bir hasret duygusuyla tarif edilir, yozlaşmış ve öz kültürden uzaklaşmış kentin tam zıttı olan otantik bir cennet olarak düşünülür (Aksakal, 2015: 150).

Millet dergisindeki bu romantik bakışın en fazla ortaya çıktığı yerler yayınlanan şiirler, öyküler ve halk edebiyatı eserlerini öven yazılardır. Turgut Evren tarafından hemen hemen her sayıya yazılan öykülerin ana karakterleri, Anadolu insanına atfedilen dayanıklılık, saflık, tokgözlülük, kadirbilirlik, teslimiyet gibi duyguları kişileştirirler. Örneğin, Evren'in *Emine'nin Alın Yazısı* başlıklı öyküsünde Emine, kendisini aldatan kocasının huzur içinde ölebilmesi için, öldürmek dahi istediği kadını adamın ölüm döşeğinin başında bırakıp gider ve bu hareketi nedeniyle köylülerin kendisini kınamasını da tevekkül içinde kabullenir (Evren, 1942a). Diğer bir öyküde, kentli bir ailenin yanına yerleştirilen bir köylü kız, uyum sağlamış görünmesine rağmen, ona sunulan tüm imkânları reddedererek köyüne, ailesinin yanına dönmeyi tercih eder (Evren, 1942b). Bu öykülerdeki her karakter, toplumun iyiliği için sürüp gitmesinde fayda olan bir ruh halini, duyguyu veya kültürel niteliği ifade ederler. Bu karakterlerin bireysel olarak çektikleri cefaya ve eziyete rağmen kişileştirmiş oldukları bu nitelikten vazgeçmemeleri, bu niteliğin toplumun ideal biçiminin kurucu unsurlarından biri olduğu kanısına meşruiyet kazandırır. “Emine” öyküsünde aldatılan kadının öfkesine rağmen gösterdiği tevekkül, ölmekte olan günahkâr kocasına özenle bakması övgüyle anlatılır. Böylece bu nitelikler, toplumun ortak değerleri statüsüne yükseltilerek bir ölçüde evrenselleştirilirler.

Evrenselleştirme aracılığıyla yapılan bu meşrulaştırma, diğer bir işleyiş tarzıyla da desteklenir: bu öyküler aynı zamanda, *Millet* yazarlarının toplumda sorun olarak tespit ettikleri noktaların mecaz bir anlatımla ifade edildiği ve böylece bu sorunların asıl nedenlerinin gizlendiği bir stratejiyi hayata geçirirler. Bu strateji, Thompson'ın terimiyle ad aktarması (*metonymy*) diye ifade edilebilir: bu öykülerde kişiselleştirilen nitelikler, halkın bütününde mevcut olan niteliklermiş gibi anlatılır. Böylece ana

karakterin yaşadığı sıkıntı veya sorun, yani öyküdeki esas çatışmayı oluşturan öge de simgesel bir anlam kazanır: sadece karakterin yaşadığı bir sorun olmaktan çıkarak, toplumun bütününe zarar veren bir hale bürünür. Örneğin “Teselli ve Umud” öyküsünde pehlivan Çakır Hasan’ın nefretini kazanan bakkal Abid, dışardan gelip köydeki temiz ahlakı bozan “soyu sopu belirsiz” biridir: “Buraya nasıl ve nerden geldiğini kimse bilmiyordu bu herifin. Çabucak yerleşmiş, mal mülk sahibi olmuştu. Çok geçmeden de köye sandık sandık rakı taşımış, evinde kumar oynatmış ve bir teviye kesesini doldurmuştu.” (Evren, 1942c: 215). Bakkal Abid karakteri, köyün, yani yerli kültüre özgü olanın saflığını bozan etkileri cisimleştirerek “yabancı olma”, “kökeni belirsiz olma” haliyle ahlaki bozukluk arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını sağlar.

Bu ahlâki bozukluğun kökeni, Avrupa’ya özentiyile edinilen adetlere ve alışkanlıklara da bağlanır. Oysa Avrupa, büyük bir manevi çöküntü içindedir. Arık’ın sosyalist yazarlarca eleştirilmesine neden olan “Usta ve Çömezleri” yazısı, bu manevi çöküntüyü, yirminci yüzyılın getirdiği rasyonelleşmeye, “dünyanın büyüünün bozulmasına” bağlar. Avrupa’nın maneviyat dünyası artık iflas halindedir:

Bütün manevi kıymetler mekanik neticeler haline girmiştir. Doğruluk hesap makinesinin doğruluğudur: şeref ancak hesabın kabul ettirdiği bir muameledir ve yine hesaplama o muameleden vazgeçilebilir. Adalet, hak; ancak kuvvet barometresinin ibresiyle meydana çıkan bir fizik meselesidir. [...] Ne kadar morale (=ahlâki) ve spiritüel (=ruhî) ölçü varsa hepsi ustanın elinde bir hesap, bir fizik işi kalıbına girmiştir (Arık, 1943e: 320).

Arık’ın “çömezler” diye nitelediği, kendine Avrupa’nın bilimsel açıdan gelişmişliğini ölçüt alan sosyalistler ise Arık’a göre “ideallerin ortadan kalktığı, ideolojilerin ortalığı ele aldığı şu yüzyıllarda” bilimi yeni bir ideoloji seviyesine çıkarmakta, ona bir mutlaklık atfetmektedir. Oysa bilimin, toplumdaki bireyler

arasında bir bağ oluşturabilecek, toplumu birarada tutabilecek “bir ideal, hatta bir ideoloji” olması mümkün değildir, çünkü bilim toplumda kabul edilen her değer, her ilkenin araştırılması gerektiğini ileri sürer. Oysa toplumu birarada tutan bağlar araştırılarak rasyonelleştirilmeye gelmez, bu araştırma çabası milletin birliğini tehdit edebilir:

Cemiyet içindeki tecanüsü, yardımı, tesanüdü, ahlak örneklerini alim tabakasının yaratmadığını, en büyük karakteri onların vermediğini hatırlamak mecburiyetindeyiz. [...] Milletlerin birliğini bu zemine dayamak, o birlik için bir tehlikedir. [...] İlimden kendi başına cemiyetleri sürükleyen bir ideoloji olmasını istemek; ona bir din payesini vermek, yani ilimcilik yapmak galiba bugün her zamandan çok bir gaflettir (Arık, 1943f: 323).

Bu rasyonelleşme, herşeyin bir hesap ve fizik işi haline girmesi yalnızca Türk milleti gibi birliğini yeni tesis etmiş, kültürel bütünlüğünü kurmaya çalışan milletlerin karşılaştığı bir sorun değildir. Benzer süreçlerden geçen Avrupalı milletler arasında, bu rasyonelleşmeyle, gelenekten kopuşla başedebilen, buna karşı kendine has bir çözüm üretebilen tek millet Almanya’dır. Zaten milliyetçi muhafazakârlar için, özellikle de 1942 ve 1943 yıllarında, Almanya örnek gösterilebilecek tek Batılı millettir. Ekrem Akurgal’ın Alman mimarisini konu alan yazısına göre, Avrupa’da yaşanan sınai gelişmeler, Almanya’da da “betonun, demirin, camın” temel malzeme olduğu, “gelenekten ve eskiye bağlılıktan kopuk” yeni bir stil yaratmış, “bu mimaride eski yapıların cana yakınlığı, sıcaklığı kaybolmuş”, “gelenek inkâr edilmiş, hiçbir örf ve adete hürmet edilmemiştir”. Oysa “Almanların romantik ruhu, sembole, maneviyata çok yer ayıran karakteri bu mimari ile taban tabana zıt” durmaktadır. Benzer stiller Avrupa’dan Türkiye’ye de sıçramış, “sembolü, maneviyatı, ruhu inkâr eden” bir mimari moda halini almıştır. Ancak Almanya, 1933’ten sonra yapılan binalarda bu niteliklerden kurtulmuş, “kalkınma ve kendine gelme şeklinde tecelli

eden duygunun ‘baş kaldırma’ şeklindeki ifadesini” yeni binalarda hayata geçirmiştir: “İçtimai, siyasi bir ihtiyaçtan doğan” bu yeni mimari, “rejimin, Devletin daha doğrusu Alman Führer’inin eseridir” (Akurgal, 1943: 339). Böylelikle *Millet*, ilk haliyle naif bir yerlilik gibi gözüken romantizmini, bir faşizm güzellemesine de kolaylıkla tahvil eder.

Millet’in romantizmi, dergide materyalizme yöneltilen eleştiriler açısından da oldukça kullanışlıdır. Materyalizm, devrim halindeki hayatın, değişkenliğini, uçuculuğunu ve dinamizmini belirli kalıplara sığdırmaya çalışan bir fikir akımı olarak lanse edilir. Derginin 16. sayısından itibaren maddeci tarih görüşünü yanlışlamayı hedefleyen bir dizi yazı yazan Haşim Nahit Erbil, diyalektik yöntemi basit mantıkla eş tutarak, diyalektiğin idealistlerin mantığı olduğunu söyler. Erbil’e göre diyalektik demek matematik demektir ve Marx’ın diyalektiği idealist biçiminden çıkarma iddiası, “diyalektiğin adama göre değişen bir zihin oyunu olup mistik unsurlarla da dolu olduğunun” kanıtıdır. Erbil, Marx ve Engels’i hareket halindeki hayatı böyle basit bir mantık aracılığıyla açıklamaya çalıştıkları için eleştirir:

“Diyalektik Yunanca bir kelimedir, lügat manası da metodla düşünmek sanatıdır ve şu bildiğimiz mantığın isim değiştirmiş bir şeklinden başka bir şey değildir. [...] Madem ki ideeyi yani maneviyatı hiçe sayıyorsunuz, nasıl oluyor da idealizm yapıyorsunuz? Hem de idealistlerin mantığıyla! [...] Marks’ın dünya görüşünün realiteye uymaması burada açıkça meydana çıkıyor: Rakam ve çizgi katılmış, durgun bir takım suni şekillerdir, insan ve cemiyet hayatı ise dinamik bir şeydir; değişen, değişmeye sığmaz.” (Erbil, 1943: 162)

Erbil’in yazısı, standartlaştırıcı bir stratejiyle bir ad aktarması stratejisini birarada uygular. Diyalektiğin Yunanca kökenini ve klasik Yunan felsefesinde taşıdığı anlamı, kavramın içinden geçtiği bütün tarihsel süreci gözardı ederek genelleştirir ve diyalektiğin standart anlamı buymuş gibi davranır. Ayrıca, diyalektik yöntemin

idealist felsefede kullanılmış olmasını da bu yöntemin özsel bir niteliği olarak tanımlar ve tam da hareket halinde olanı, dönüşeni ve değişeni açıklamak için geliştirilen bu yöntemin toplum hayatının dinamikliğini açıklayamayacağı iddiasında bulunur.

Ancak, materyalist görüşe yönelik çarpıtmaya varan bu düşmanlık, yalnızca romantik akımın dergi kadroları üzerindeki etkisiyle açıklanamaz. Materyalizmin ve bilimselliğin böyle şiddetle eleştirilmesindeki asıl saik, tarihsel materyalizmin savunucularının bilimsel yöntemlere dayanarak Türkiye’deki toplumsal ilişkilerle ilgili yaptıkları gözlemler ve vardıkları sonuçlardır. Asıl yanlışlanmak istenen, maddeci yaklaşımla yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar ve bilimsel ölçütlere göre bu sonuçların işaret ettiği politikalar. Milliyetçi muhafazakârlar ve aydınlanmacı/sosyalist entelektüeller arasındaki bu politik ayrışmanın en şiddetli yaşandığı mesele, kırsal kesimdeki toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilerin işaret ettiği işbölümü biçimidir.

2.3.3. Toplumsal İşbölümü ve Köycülük

Millet dergisinin köycülüğe dair temel yaklaşımı yine Remzi Oğuz Arık’ın görüşlerinden beslenir. Aslında Arık, köy ve köycülük politikaları hakkındaki asıl görüşlerini ağırlıklı olarak *Millet*’teki yazılarında değil, Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1930’larda çıkardığı *Dönüm* dergisindeki yazılarında ifade etmiştir. Bu yazılarda Arık, Cumhuriyet’in siyasal bütünlük içinde bir vatan kurabilmiş olmasını Anadolu’nun yüzde yetmiş beşinin köylü olmasına, böylece “muhafazakârlığın timsali” olan, “değişmesi, karışması zor” olan köylünün “vatanın kurulduğu devirlere inen köklerini” korumasına bağlar (Arık, 1933, akt. Çınar, 2013: 152). Bu köklülük nedeniyle köy, “içtimai, iktisadi olduğu kadar tarihi” bir olgu olarak da değerlendirilir.

Köy ve köylü arasındaki bağ, geçimlik faaliyetin örgütlenme biçimini aşan bir bağdır: “Köylü köyüne yalnız havası, toprağı, yolu, pazariyle değil; hayatı ve tarihi ile bağlıdır. Türk köylüsünde bu bağlılık; varlığının temelini teşkil edecek derecede kuvvetlidir” (Tekeli, 1943: 67). Arık’ın derdi ise, ülkenin bundan sonraki gelişiminde de köylünün bu bozulmamışlığının, bu köklülüğünün korunmasıdır.

Millet’te yer verilen köycülük savunusu, daha çok bu bozulmamışlığa eğilir: asıl sorun, köyün ve köylünün mevcut durumunu tahlil edip iyileştirmek değil, modernleşme adına yapılan bu iyileştirmelerin, değişimlerin köyün ruhuna zarar vermesini engellemektir. Dolayısıyla *Millet* dergisinin takındığı köycü tutumun, hem dönemin sol eğilimli aydınlarının köydeki toplumsal ilişkilerin analizine yönelik ilgisinden, hem de CHP’nin bu ilişkileri yeniden düzenlemek amacıyla yapmaya çalıştığı, Köy Enstitülerince örneklenen atılımlardan ayrıştığına dikkat etmek gerekir. *Millet*’te Köy Enstitülerine yönelik açık bir karşıtlık bulunmamasına rağmen, enstitülerin köyde yapması gereken değişikliklerin teknik bilgi aktarımıyla sınırlı olması gerektiğine dair tekrarlanan bir vurgu vardır: “Köy Enstitüleri [...] köylü çocuklarını, kendisine göre iş içerisinde okutarak bunları köylerde açılacak mekteplere hoca olarak göndermeği ve böylece teknik bilgiyi arttırmayı esas almıştır”. Ancak enstitülerin, bu dönemdeki işleyişinin uzun vadede devam etmesine dair çekinceler de belirgindir. Köy Enstitüleri, milliyetçi muhafazakârların gözünde “köyde teknik bilgiyi yerleştirecek bir sistem değil, bu yerleştirmeye öncülük edecek bir müessesedir”; çünkü “ziraatte iş bilgisi mektep ve rahle ile yayılamaz”. Enstitülerin kısa vadede içerdiği toplumsal ve kültürel yeniden yapılandırma çabasını bir tarafa bırakarak sadece teknik ziraat eğitimi veren okullara dönüşmesi asıl hedeftir: “Okur yazar köylü çocuklarını iş içerisinde teknik bilgiyle yetiştirecek, köylerimizde iş ocağı

haline gelecek teknik ziraat mekteplerinin açılması lazımdır” (Tekeli, 1943: 67). Böylece, köydeki eşitsiz toplumsal ilişkileri sorgulayabilecek ve dönüştürebilecek bireyleri köyün içinden yetiştirme potansiyeli olan enstitülerin bu niteliği gizlenir; enstitüler sadece tarımsal üretimi arttıracak tekniklerin öğretildiği kurumlara indirgenirler.

Köydeki toplumsal ilişkileri dönüştürecek diğer bir önemli girişim olan toprak kanununa da, bu dönemde henüz gündemde olmasa da ara ara değinilir. Toprak kanunu, niyetlenilen ancak henüz içeriği tam belli olmayan bir değişiklik olduğu için, *Millet* dergisi bu kanuna destek vermeye daha açıktır. Ancak bu kanun, dergide sıklıkla değinilen tarımsal üretimi artırma sorununa bir çözüm olarak ele alınır. *Millet* dergisine tarımla ilgili yazan pek çok isim, tarımsal üretimin yeterli düzeyde olmadığından şikayet ederek, bunun tarımsal üretime ayrılan kredilerin yetersiz olmasından ve tarımda gelişmiş üretim aletleri kullanılamamasından kaynaklandığını söylerler: “Köylüye yardım eden makina toprağın genişliğiyle kıyas edilince bir hiç gibi kalıyor. Zirai istihsalimiz nüfus başına hesap edilince dünyadaki benzerlerinden ne kadar aşağıda görünüyor!” (Gedik, 1944: 379). Tarımsal üretimin artması için öngörülen çözüm ise, daha fazla arazinin tarıma açılmasıdır: “Bugün toprak ya çok küçük ya çok büyük parçalar halindedir ve mevcudun en çok üçte biri köylünün elindedir. Hazinenin sahip bulunduğu çok geniş sahalar bile köylüye verilememiştir” (Köksal, 1943: 208). Dolayısıyla toprak kanunu, işlenen mevcut arazilerin adil bir şekilde topraksız çiftçiye dağıtılması açısından değil, işlenemeyen toprakların da tarımsal faaliyete dahil edilmesi açısından desteklenir. Asıl önemli olan, toprağı büyük ölçüde verim elde edebilecek şekilde işleyebilecek çiftçinin toprak sahibi olmasıdır:

Toprak mülkiyeti ve toprak yeterliği bakımından memleketimiz ziraati hakikaten tezatlar içindedir. Bir taraftan bol ve işlenmeyen sahipli, sahipsiz arazi vardır; diğer tarafta toprak sıkıntısı içinde ve hatta felaketinde yaşayan çiftçilerimiz bulunmaktadır. [...] Yalnız toprağa sahip kılmak değil, toprağın sahibi yapmak lazımdır. Bu da çiftçinin elindeki toprağı veya kendisine verilecek araziye işleme kudreti ve imkânlarıyla husul bulur (Tekeli, 1943: 67).

Bu talep, bir köylüyü topraklandırma isteğinden çok, “en çok verimi elde edebilecek olanın toprağın sahibi olması” yönündeki klasik liberal ilkeyi çağrıştırmaktadır. Toprak mülkiyetinin düzenlenmesinin, köydeki mülkiyet ilişkilerini yeniden düzenlemeye değil, elindeki topraktan maksimum verimi sağlayan büyük çiftçiye sermayesini yatırılabileceği daha fazla tarım alanı açmaya yarayacağı düşünülmektedir.

Milliyetçi muhafazakârlar, köyün yapısını ve köye özgü ilişkileri yeniden yapılandıracak girişimlere ve köyün durağan hayatını yozlaştırdığını, doğal düzenini bozduğunu düşündükleri toplumsal süreçlere karşıdır. CHP’nin köye yönelik atılımları kadar, köyden kente göç, şehre çalışmaya gitme gibi olgular da endişe vericidir. Dolayısıyla *Millet*’in köycü tutumunun, arada kalmışlıkla karakterize olduğu söylenebilir: kontrol edilemeyen toplumsal süreçlere karşı köyü olduğu gibi korumak için atılacak adımların, köyü daha çok bozacağı, köyün organik yapısına uygun olmayan öğeleri güçlendireceği kaygısı içindedirler. Bu nedenle köycü tutumlarını, organik toplum tahayyülünün de desteklediği toplumsal işbölümü biçimine dayanarak şekillendirirler. *Millet*’in köycülüğü, tahayyül ettiği organik toplum düzeni içinde köyün üstlendiği hem tarıma dayalı toplumsal üretimi, hem de yerli toplumsal değerleri besleme, koruma, sürdürme işlevinin bozulmamasına yöneliktir. Bu nedenle de kırsal kesimlerdeki toplumsal ilişkilere yönelik eleştirel tavırlar hoş karşılanmaz. *Millet* dergisinde tahayyül edilen biçimiyle köyde zaten

eşitsiz ilişkiler bulunmamaktadır: “zengin yok, fakir de yok... Ağa yok, esir de yoktur” (Yund, 1943: 35). Tahsin Tola’ya göre “çiftçilerimiz köylülerden ibarettir” ve dolayısıyla “halkçılığı köycülük gibi alma bir devlet ve millet meselesidir” (Tola, 1943: 97). Dolayısıyla *Millet* dergisi köylü nüfusu birleştirici bir tarzda tanımlamaktadır: tarımsal üretimden sermaye birikimi sağlayanlar, tarım arazisini geçimlik faaliyeti için kullananlar ve kendi toprağı olmayıp başkasının toprağında çalışarak hayatını kazananlar arasında bir fark gözetilmemekte, sınıfsal açıdan farklı değerlendirilebilecek bütün bu “çiftçi” ve “köylü” adlandırmalarıyla bütünleştirilmektedir. Hatta bu köylü nüfus arasında toprak sahipliğine ve topraktan elde edilen gelire dayalı olarak ayrılık yaratmak, yine sosyalistlerin giriştiğı bir “bozgunculuk” girişimi olarak nitelenir. Arık, *Adımlar* dergisinde yayınlanan, Polatlı’daki tarımsal üretim meselesine eğilen bir yazıyı “hiçbir sebep yokken, burada birisi geri birisi ileri iki köylü zümresi tesbitine uğraşmakla” suçlar. Üstelik “geri zümrenin an’aneyle bağlı yerlilerden, ileri zümrenin daha ileri Avrupa mntıkalarından gelmiş muhacirlerden” oluştuğı iddia edilmektedir. Arık’a göre köylüler arasında bir “tabakalaşma” olduğunu, köylülerin bir kesiminin “burjuvallaştığını” öne süren bu yaklaşım, asıl kitlemizin bütünlüğünü yıkmaya, asıl bünyede ayrılıklar meydana getirmeye çalışmaktadır (Arık, 1944a: 300).

Kendi tanımlarınca “çiftçi-köylü” sayılan bir kesimin gittikçe zenginleştiğini ve buna bağlı olarak tüketim kalıplarının da değiştiğini, kentlileştiğini görmezden gelemeyen milliyetçi muhafazakârlar, bu değişimi “köylünün hakettiğı refah seviyesine ulaşması” şeklinde yorumlayarak meşrulaştırırlar. Bu zenginleşmenin

temelinde, Saraçoğlu¹⁷ hükümetinin fiyat denetimini gevşeten politikası olduğu özellikle vurgulanır: “Saraçoğlu hükümetiyle [...] memleketimizin yüzde seksenbeşini teşkil eyleyen köylü sınıfının mahsülü kıymetlendi. Köylümüz asırlardan beri ilk defa olarak emeğinin hakiki mukabilini almaya imkan buldu” (Yeni tedbirler ve köylümüz, 1942: 251). Saraçoğlu hükümeti, “küçük sanatları korumak, toprak, hayvan mahsullerini yani köylünün elemeğini, alın terini değerlendirmek” yoluyla milleti ve devleti yaşanabilecek yeni bir buhrana karşı korumuştur” (Tola, 1943a: 137). Bu zenginleşmeye eleştiri yöneltmeler, “köylü aleyhine edebiyat yapmakla” suçlanır, “köylü mahsulünün değerlenmesini hazmedemeyen şehirli münevverler” olarak yaftalanır. “Yeni Tedbirler ve Köylümüz” yazısı, zenginleşenlerin ağalar ve büyük toprak sahipleri olduğunu, köylünü zenginleşmediğini, tarımsal üretimden elde edilen kazancın da sermaye birikimine ve kalkınmaya tahvil edilmediğini söyleyen Şevket Süreyya Aydemir’e itiraz ederek, refaha kavuşan köylünün haksız yere “sefahat yapmakla itham ve istihza edildiğini”, “kazancının gasp sayıldığını” savunmaktadır: “Asırlardan beri muntazaman içki içen [...] yemekli vagonda sefa ile karnını doyurarak eğlenen şehirli ve münevverin köylü hakkında böyle insafsızca hüküm vermesine şaşır kalıyoruz. Vagon restoranda yemek yemesini ona neden çok görüyoruz?” (1943: 251). Kalkınmak için ziraatin teknik yönden geliştirilmesini öngören, bunun göstergesinin de ekim alanlarından alınan verim olduğunu savunan *Millet*, dönemin ziraat politikalarının destekçisidir: kendisi de 1930’larda Anadolu’da bir dergi çıkarmış olan ve *Millet* kadrosuyla da yakın ilişki içinde olan Şevket Raşit Hatipoğlu, bu dönemde Ziraat Vekilidir: “Memleketin ziraati, bu işten en iyi anlayan, en iyi şekilde

¹⁷ Şükrü Saraçoğlu, Refik Saydam’ın 1942’deki ölümünden sonra başbakanlık yapmış, ilk meclis konuşmasında Türkçü olduklarını vurgulamıştır.

yürütebilecek bütün vasıfları taşıyan bir evladına tevdi edilmiştir” (Kocaçay, 1942:178).

Millet, tarım sektörünü Türkiye ekonomisinin ayrırcı niteliği olarak görür ve kalkınma planlarının bunu gözönüne alarak yapılması gerektiğini savunur: “Türkiye iktisadının hakim vasfı ziraattir [...] kalkınmada temel ve hareket noktası teşkil etmelidir” (Kocaçay, 1942b: 208). Sanayileşmeye yönelik atılımlar, hem köyün kent lehine ihmal edilmesine neden olduğu için, hem de genişleyen kentte üretilen kültürün köye sirayet etmesine, köyden kente doğru nüfus hareketliliğine sebep olduğu için desteklenmez. 24. sayıda yayınlanan “Ziraatimizde ve Sanayimizde Nüfus Meselesi” yazısında, işgücünün sanayi ve ziraat arasında istikrarlı bir şekilde dağılmadığına dikkat çekilerek “fabrikada kazandığını tarlaya vererek mal, mülk sahibi olmak isteyen topraksız köylülerin” köyüne döndüğü söylenir: dolayısıyla köylüler, tam anlamıyla topraktan kopup işçileşmemektedirler. Bu olgudan, işçileşme sürecini tersine çevirecek şekilde faydalanılması önerilir: “fabrika civarında muntazam, konforlu oturacak yerler yapıp işçi ücretini bir kaç misli arttırarak köylüyü fabrikaya bağlamanın, daha doğrusu sanayii ziraata rakip yapmanın yollarını aradığımız takdirde köyleri boşaltmış, ziraati yükselişten alıkoymuş olmaz mıyız?” (Gedik, 1944: 380). Asıl istenen, tarım toplumunun teknik açıdan güçlenmiş biçimde yeniden inşasıdır. Böylece kentlileşmenin ve onun beraberinde gelen modernleşmenin önüne geçilebileceği varsayılmaktadır.

Böyle bir toplum yapısında sanayiye ayrılan öncelikli yer küçük ölçekli üretimdir. Özellikle Samet Ağaoğlu’nun, küçük ölçekli sanayinin “memleketin iktisadi bünye bütünlüğü” ile daha iyi uyuşacağına dair yazılarına sıklıkla yer verilmiştir. Küçük ölçekli sanayi üretimi ile büyük ve makineli sanayi arasındaki

ayrılık ise, Tanzimat’a dayandırılmakta, Tanzimat’a kadar her türlü malzemeyi işleme yeterliğine sahip olan sanayinin, Avrupa’dan ithal edilen ürünler ve yapılan sınai yatırımlar ile “büyük bir sarsıntıya uğradığı, şehirleri bırakarak kasabalara, köylere, türkmen çadırlarına sığındığı ve buralarda kapalı bir âlem içerisinde kendi hayatını yaşamaya başladığı” söylenir; o zamandan bu yana devlet tarafından desteklenen büyük ölçekli, makineleşmiş sanayi de bu küçük sanayi âlemini yerel ölçekle ve iç piyasayla sınırlı tutmaktadır (Tekeli, 1943a: 293). Devletin “yerli malzeme ile işleyenleri ihmal eden” “tarafli politikası”, “bu iki grup sanayi arasında bir menfaat ayrılığı yaratmış, büyük sanayi kendi varlığı için yerli ve küçük sanayii rakip görmeye başlamıştır” (Tekeli, 1943a: 295). *Millet*, bu ayrışmada küçük sanayinin desteklenmesi, sanayileşmenin geniş bir ölçeğe yayılmasının önüne geçilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak küçük sanayinin desteklenmesi yönündeki bu tercih, Türkiye’nin savaş sonrası düzende alacağı konumdan bağımsız değildir: bunun farkında olan sosyalistlerin, emperyalist devletlerin çıkarlarının savunulduğu yönünde yaptıkları eleştirilere Ağaoğlu, onları Bolşeviklikle itham ederek cevap verir:

Küçük sanayi ve sanatların memleketimize faydalı olacağına ait bir tez, filan veya falan devletin ve memleketin isteğine uygun diye vasıflandırılarak, bu tez sahibi ve bu istek arasında münasebet kurmaya çalışmak çirkin bir zihniyetin ifadesidir. Eğer ben de aynı şekilde münasebetler kurmaya kalkarsam, Türkiye’de büyük sanayi kurmak arzusunda olanları, Bolşevizm’in isteğine pek uygun bir arzu taşımakla itham etmek zorunda kalırım (Ağaoğlu, 1944: 311).

Ağaoğlu, Türkiye’de mesleki örgütlenmelerin nasıl olması gerektiğine dair bir dizi yazısında da, bir taraftan serbest rekabeti savunan, ama diğer taraftan serbest bir sendika rejimine karşı çıkan bir tutum takınır. Sendika biçimindeki mesleki örgütlenmelerin serbest bırakılması “anarşiden başka bir şey” doğurmaz: “Serbest sendika rejimi [...] sınıf zihniyetinin, sınıf mücadelesinin bir aletidir. Böyle bir rejimde

işçi ve patron karşı karşıya gelmiş iki düşmandır. Muhtelif patron veya işçi sendikaları kendi aralarında da mücadeleye girişerek ekonomik refahı tehlikeye düşürmektedirler” (Ağaoğlu, 1943: 15). Ağaoğlu’na göre, ekonomik refahı tehlikeye sokan başka bir sorun da rekabet serbestliğinin olmamasıdır: “Bütün iktisadi faaliyetin esasını serbest rekabet teşkil etmektedir. [...] Serbest rejim aleyhinde başlamış olan cereyan bilhassa sosyalist nazariyeciler tarafından gittikçe kuvvetlendirilmektedir” (Ağaoğlu, 1943: 16).

Hem mülkiyet sahipliği açısından farklı konumlarda bulunan kırsal üretici sınıflar arasındaki somut çelişkileri, hem de sanayileşen bir toplumda baş göstermeye başlayan emek-sermaye çelişkisini düzleme ve üstünü örtme gayreti içinde olan *Millet*, toplumsal çelişkileri başka yönlerle kanallandırmaya çalışarak, milliyetçi muhafazakâr çerçevede çözümlenebilecek ikilikler üretme yoluna gider.

2.4. *Millet*’te Toplumsal Çelişkilerin Kurgulanışı

2.4.1. Anadolu/Batı

Millet dergisinde tahayyül edilen toplum modelinin hayata geçmesini engelleyen şey, bu toplum tahayyülünün değerlerine ters değer ve süreçlerin yaygın ve hakim hale gelmesidir. Toplumun bu ideal tahayyüle doğru ilerleyememesinin, siyasal öznenin hayata geçirilemesinin nedeni bu aykırı değer ve süreçlerin topluma zerkedilmeye çalışmasının yarattığı toplumsal çelişkilerdir. Milliyetçi muhafazakârlık, toplumsal çelişki anlayışını karşıt ikilikler biçiminde kurgulayarak bu çelişkilerin taraflarını standartlaştırır: çelişkinin bir tarafına atfedilen değer ve ilkelerin reddi, doğrudan diğer tarafa geçmekle veya diğer tarafa hizmet etmekle ilişkilendirilir. Bu strateji, ötekenden arındırma stratejisinin de bu çelişkiler bağlamında hayata

geçirilmesini kolaylaştırır: milliyetçi muhafazakârlığın kendisine ait kılmaya çalıştığı değerlere riayet etmeyenler, Türk halkının millet haline gelme sürecine tehdit gibi konumlandırılarak dışlanırlar.

Millet'te kurgulanan bu çelişkilerden ilki, Anadolu ve Batı arasındadır. Muhafazakârlığın Türkiye'deki genel çerçevesinin Doğu ve Batı arasında kurguladığı çelişkinin bir türevi olan Anadolu/Batı çelişkisi, Batı kültürü, uygarlığı, siyaseti karşısında müdafaa edeceği hattı yalnızca kültürel bir bütünlük olarak kurulan Doğu'yla değil, hem kültürel, hem etnik, hem de coğrafi bir bütünlük olarak kurulan, böylelikle soyut bir Doğu kategorisinden çok daha sağlam bir temele oturduğu düşünülen Anadolu kavramıyla belirler. Böylece Batı'nın yabancılığı, bu topluma uyumsuzluğu ve hatta bu topraklara yönelik kadim kötü niyeti çok daha kolaylıkla tescillenebilir: iki dünya arasındaki kültürel yarıklık, etnik bir yabancılık ve bozmaya, yıpratmaya, kendisine benzeterek yozlaştırmaya yönelik bir niyet tarifi aracılığıyla daha da derinleştirilir ve özellikle etnik kökene yapılan vurguyla doğallaştırılır. Bu doğallaştırma Anadolu ve Batı arasındaki yarıklık sabitler ve şeyleştirir: yalnızca dönemin toplumsal krizlerinin değil, bütün bir Türk tarihinin üzerinde şekillendiği bu yarığın kültürel bir sentez yoluyla kapanması da böylece imkânsızlaştırılır.

Milliyetçi muhafazakârlara göre, bu kapanamayacak kültürel yarığın görünür hale gelmesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın kültürel hayatıyla ve toplumsal düzeniyle ilişkilerini sıkılaştırma çabası verdiği Tanzimat döneminde başlamıştır. Örneğin, Tanzimat döneminde sanayinin yerli üreticiyi ihya edecek biçimde geliştirilememesinin nedeni, "Tanzimatı kuranların memleketi tanımamalarıdır. Avrupa'ya hayranlığın psikolojisi ile de beslenen bu cehalet onları kayıtsız şartsız olarak Avrupa'da gördüklerini, işittiklerini, anlamadan, memleket şartlarından büyük

bir gaflet içerisinde, bütün işlerde bir taklide götürmüştür” (Tekeli, 1943a: 295). Arık’ın “çömezlik” olarak andığı şey bu taklitçiliktir:

Usta Avrupa’dır. Üç yüz yıldır insanlığa yol göstermeyi, insanları idare etmeyi kendi imtiyazı bilen Avrupa! Zekasının, parasının, makinesinin arkasında bir zaptedilmez hisar, bir yontulmaz kaya gururu ile, hissizliği ile, pervasızlığı ile duran Avrupa ve onun azmanı Amerika. Bu kayanın, bu hisarın dibinde bir putperest iptidailiği ile diz çöken bütün küteller, Avrupa’nın veya Amerika’nın çömezler kafiləsi içindedir (Arık, 1943e: 319).

Millet’in oluşturduğu anlatıya göre Avrupa, mevcut gücünü, bütünlüğünü ve ileri kültürünü, tarih içinde Türklerle olan etkileşimine borçludur. Avrupa’da Ortaçağ’ın statükosu, Türklerin “nizam kurmak ve idare etmek” amaçlı yaptığı seferlerle aşındırılmış; böylece “hristiyan bütünlüğünün parçalanması” Avrupa uygarlığının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Sarmat, 1943: 182). Rönesans’ın doğuşunda da “İngilizlere ve Avrupalılara hocalık eden” “Türk soyundan gelen İslam âlimlerinin” etkili olduğunu iddia etmişlerdir (Erbil, 1944: 322). Ancak Avrupa, bu tarihsel katkıyı asla kabul etmemiş, tam tersine Türk kültüründe iyi ve güzel olanı daima çarpıtmıştır. Malik Aksel’in, başlığı “Sanatta Kadın” olan, ama kadın sanatçılardan değil, resme konu edinilen kadın figürlerinden bahseden yazıda, minyatürle figüratif resim arasındaki fark gözardı edilerek, Türk minyatürlerinde kadının hep “genç, güzel, ay yüzlü”, “selvi gibi ince uzun; elif gibi kıvrak ve endamlı” tasvir edildiği, buna rağmen Avrupalıların tablolarında Türk kadınının hep şişman resmedildiği söylenir (Aksel, 1943: 23). Türk kültürü de Avrupa’ya karşı aynı seçiciliği sergilemek zorundadır: Avrupa kaynaklı her kültürel ürünün tartışmasız daha iyi olmadığı, bazıları benimsenirken bazılarının kenara ayrılması gerkitiği sıklıkla vurgulanır: Kerim Yund, sinemalarda gösterilen iki yabancı filmi karşılaştırarak, “garba Mavi Kuşlardan ötürü kucığımızı açmak, Miyami’de Mehtaplardan dolayı

dişimizi göstermek şartıyla ulaşacağımızı” umarken, vasat ve kültürel açıdan yoz bulduğu Miami’de Mehtap filminin daha uzun süre gösterimde kalması karşısında hayal kırıklığına uğradığını anlatır (Yund, 1943a: 26). Dolayısıyla Anadolu/Batı çelişkisinin ifade ettiği kültürel yarık, üstü örtülmek, birleştirilmek şöyle dursun, Avrupa kültürünün kendisine de sirayet ettirilmektedir.

Bu kültürel yarığın en önemli kurucu ögesi Müslümanlık/Hristiyanlık karşıtlığıdır. Milliyetçi muhafazakârlığın bu momentteki biçiminin tarih anlatısını kurarken merkezi bir yer tutmasından özellikle sakınılan din, Anadolu/Batı çelişkisini inşa ederken ise Avrupa’ya kimliğini kazandıran ve böylece Türk kültürüyle arasındaki aşılmaz yarığın temelini oluşturan esas faktör biçimine girer. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’na¹⁸ göre hümanizm, “hristiyanlık hadisesini adeta yokmuş gibi ortadan kaldırıp, Eski Çağ ile Yeni Çağı birbirine bağlamak mefkuresini gütmüştür”. Oysa hristiyanlığın Ortaçağ’ı yanında müslümanlığın da parlak Ortaçağ’ı vardır ve birini yok saymak, diğerini de yok saymak sonucunu doğurmaktadır. Ancak hümanizmin kaynak aldığı “greko latin” topraklarında Türklerin hüküm sürdüğü hatırlanırsa “Türk milletine karşı Avrupalının kalbinde mevcut kinin sebebi anlaşılabilir” (Fındıkoğlu, 1943: 33). Türk ve Avrupalı arasında böylece ebedileştirilen düşmanlık, Hristiyanlığın Avrupa’da yerleşme sürecinin de doğallaştırılmasıyla pekiştirilir. Arabistan kökenli bir din olan Hristiyanlığın Avrupa’da yerleşik hale gelmesi, “bir yanağına tokat indirilen insanın diğer yanağını çevirmesini isteyen bu dinin” “çöllerde mızrağını oynatan Arabın karakterine”

¹⁸ 1901 Erzurum doğumlu olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun çocukluğu, babasının kadılık görevi nedeniyle Doğu Anadolu illerinde dolaşarak geçer. 1924’te Edebiyat Fakültesi’nde tamamladığı eğitiminin ardından bir süre öğretmenlik yapar, sonrasında Fransa’ya doktora yapmaya gönderilir. Dönüşünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve İktisat Fakültelerinde görev yapar. Fındıkoğlu, milliyetçi muhafazakâr düşüncüyü en katı biçimiyle savunmuş isimlerden biri olarak bilinir.

uymamış olmasına, “kölelerin efendilerden sayıca üstün olduğu” Avrupa’da ise “kölelerin dayak yeme alışkanlığına” uygun gelmesine bağlanır (Erbil, 1944a: 367). Böylece hristiyanlık, hem doğallaştırılır; hem de bir efendi/köle eğretilmesi aracılığıyla hiyerarşik bir kültürel düzenin alt basamaklarına yerleştirilir.

Avrupa kültürü özsel olarak Türk kültüründen aşağı bir noktaya yerleştirilmesine rağmen, halen hem kültürel hem de gündelik hayatta Avrupalı alışkanlıkların taklit edilmesi ise, *Millet* yazarları için kabul edilemezdir. Avrupa kültürünün herhangi bir alanda gösterdiği etki, bozucu, yozlaştırıcı olarak kodlanıp dışlanır. Yerli edebiyatın “en azılı düşmanı hristiyan Firenk edasıdır”, “şiiirimizin berraklığını bu edadan bir damla bulunması bile bozabilir”, bu damla “kabrine bir çelenk örmeğe geldim” dizesindeki “çelenk” sözcüğü kadar küçük de olsa (Uşaklı, 1943). Kentlileşmeyle beraber temizlik alışkanlıklarının değişmesi bile, müslümanların ve hristiyanların temizlik alışkanlıklarındaki tarihsel bir farka yorulur: “Hristiyanlığın çıkması ile [yılanma düşüncesi] kökünden sarsıldı, vücûda itina günah sayıldı. [...] Halbuki hristiyanlığı kabul etmemiş olan Türkler, vücûda verilen değeri muhafaza ettikleri gibi müslümanlık dini de Türklerin bu itiyadını kuvvetlendirerek temizliğe, yıkanmağa ve dolayısıyla sıhhate olan itinalarını arttırmıştı” (Dirisu, 1943: 37). Böylece tarihsel olarak değişime uğramış bir gündelik alışkanlık, hristiyanlığa dair özsel bir nitelik şeklinde doğallaştırılır. Ancak Batılılaşma, Batı uygarlığına dahil olma çabaları, Avrupa’ninkilerden üstün olan geleneklerin ve alışkanlıkların da bir kenara atılmasına yol açmıştır: “Temizliği nispeten yeni öğrenmiş olan garplıların bu yoldaki yanlış zihniyetlerini de medeniyet sayıp halka aşılamağa çalıştık. [...] akar sulu en sıhhi Türk hamamını, geri ve pis bir adet sayarak banyo denilen su yalaklarına rağbet yolunu tuttuk” (Dirisu, 1943: 38).

Millet dergisinde daha çok kültürel bir ayrım biçiminde ifade edilen Anadolu/Batı çelişkisi, ilginç bir şekilde Batılı devletlerin doğrudan müdahalesinden çekinilen siyasi bir biçim almaz. Siyaseten asıl ağırlık taşıyan çelişki, tarihsel bir miras olarak da tanımlanan vatan/müstemleke çelişkisidir.

2.4.2. Vatan/Müstemleke

Millet'te kurgulanan ikinci başat çelişki, vatan toprakları ve müstemleke toprakları arasında yapılan ayrım ve bu ayrımın hem tarihi yeniden yorumlamak, hem de Cumhuriyet döneminde halkın içeriklenme biçimin karşı çıkarak yeni bir siyaseti meşrulaştırmak için kullanılmasıdır. Vatan ve müstemleke ayrımı, Arık'ın yaşam öyküsünü hatırladığımız zaman ayrı bir anlam kazanır: Arık, çocuk yaşta Adana'dan Balkanlar'a göçmüş, Balkan Savaşı'nı orada yaşadıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve bu sefer de I. Dünya Savaşı'nın ortasında kalmıştır. Balkan Savaşları'nın yarattığı yıkımı ve kaybı çok yakından deneyimleyen biri olarak Arık'ın, bu yıkımın sorumluluğunu Osmanlı Devleti'nin "müstemlekeci" olarak tanımladığı siyasetine yıktığını görürüz: "Osmanlı'nın Anadolu'yu yalnız Balkanlar'dan değil hatta bütün müstemlekelerinden ayırt edemeyecek bir duruma sokmuş bulunmasını bu imparatorluğun en feci karakteristiği, onu en sonunda mahveden en korkunç ve menfi vasıf olarak tanıyoruz" (Arık, 1942a: 87). Osmanlı yönetiminin en büyük kusuru ve kalıcı bir devlet olamamasının en önemli sebebi, aslında iktidarının özünü oluşturduğu savunulan Türkmen nüfusa sırtını dönmesi, devletin temelini oluşturmuş bu nüfusun çıkarlarına göre hareket etmek yerine müstemlekelerden toplanılan yöneticiler eliyle onları ihmal etmesidir: "Anadolu'daki Türk köylüsü – bütün yoksulluğuna rağmen – Ermenilerin bol bulunduğu yerlerdeki köylüden %35 nisbetinde, Rumeli vilayetlerindeki köylüden %50-60 nisbetinde daha fazla vergi vermiştir. [...] Cumhuriyetten önce anavatan

köylüsü bir müstemleke muamelesi görmüştür!” (Tola, 1943: 97). Bu ihmal, neredeyse anavatana hainlik anlamına gelir: “Anavatani müstemlekeleri yoluna, inanılmaz bir gafletle –yahut başında müstemleke çocukları, dönmeler hüküm sürdüğü zaman, şuur parçalayıcı bir hıyanetle- harcamak; bizim imparatorluğu başka imparatorluklardan ayıran en mel’un vasıf olmuştur” (Arık, 1943a: 29).

Millet’in başka yazarlarına göre Cumhuriyet yönetimi de benzer bir tehlike içindedir ve önlem alması gerekmektedir. Bu tehlikenin kaynağı, Cumhuriyet’in ilk yıllarından bu yana eski Osmanlı, yani müstemleke topraklarından Türkiye’ye göçenlerdir. Bu göçmenler, Anadolu coğrafyasındaki Türkmen mirasıyla bütünleştirilmesi gereken Türk kültüründe ayrılık yaratmakta, bu kültürün kendine özgü bir şekil almasını engellemektedirler. *Millet*’in hukuk fakültesi kökenli yazarlarından Sedat Çumralı¹⁹, taşraya gidecek genç kaymakamlara tavsiyeler niteliğinde yazdığı yazısında, “yetmiş yıldan beri gelişigüzel bir iskân siyaseti” güdüldüğünü, pek çok göçmen getirildiğini ancak bu göçmenlerin memleketle bütünleşemediğini, “hâlâ çerkezim, boşnağım, arnavudum, arabım” dediğini ve bu dilleri konuştuğunu, köylerdeki asayiş sorunlarının da “bu dil, dilek, kan ayrılığından” kaynaklandığını söyler ve bundan esef duyar (Çumralı, 1942). Benzer biçimde, 13. sayıda Ömer Barkan’ın verdiği bir konferansa yöneltilen eleştiri, Barkan’ın “sistemli sürgünler, metodlu kolonizasyonlar sayesinde Rumeli ve Anadolu’nun birbirine çok karıştığı”, “ancak Rumeli muhacirlerinin son dönemlerde tefrik edildiği” yönündeki iddiasına itiraz eder. Yazıya göre ayrımcılığın asıl nedeni, göçmenlerin anavatanın kendi nüfusuyla bütünleşmeyi reddetmesidir: “Gelen muhacirlerden bir kısmında hala

¹⁹ Konya doğumlu olan Sedat Çumralı, Ankara Hukuk Fakültesi’nden mezun olduktan sonra İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı’nda ve Adalet Bakanlığı’nda görev yaptı. 1944’te CHP Konya milletvekilliğine seçildi, bu görevini 1946’daki iki partili ilk mecliste de sürdürdü. 1963-1964 arasında Adalet Bakanlığı görevini yürüttü.

arnavutça, boşnakça, bulgarca, rumca konuşmak ihtiyacı bir illet halinde devam etmekte, ana vatanla, onun ana kütlesiyle bir tefrik yapılmak istenmektedir. Bizim de iztirapla görüp bildiğimiz bu türlü bir tefrik üzerinde mi durmak istiyor?” (Prof. Ömer Barkan’ın Konferansı, 1943: 25). Bu yazılarda çok bariz bir örtmece stratejisi, parçalamaya yönelik bir ayrıştırma stratejisiyle birlikte kullanılır: kırsal kesimde yıllardan beri orada yaşayan ancak farklı kimlikler taşıyan veya farklı diller konuşan, farklı bir kültürel miras taşıyan halk, halkın organik bir parçası olarak değil, tam tersine vatanın bütünlüğünü, ortaklığını zedeleyen dışardan gelme ögeler olarak görülerek ayrıştırılır. Aynı zamanda, çok farklı nedenleri olabilecek köy sorunları da iskân siyasetine bağlanarak üstleri örtülür, gizemleştirilir ve ötelenir; eğer köylük yerdeki sorunların nedeni iskân siyasetiyse, bunları kısa vadeli müdahalelerle çözmek mümkün değildir, bütüncül ve merkezi bir siyaset değişikliğine ihtiyaç vardır.

2.4.3. Kır/Kent

Millet dergisinde organik toplum tahayyülünü ve köycü tutumu destekleyecek bir şekilde içeriklendirilen bir çelişki de kır ve kent arasındaki çelişkidir. Kapitalist gelişmede belirli bir hat tuturmaya çalışan bir toplumda normal olarak açığa çıkan bu çelişki, *Millet* tarafından kapsamı değiştirilerek, toplumsal bir gelişme ve kalkınma hattı tercihi olmaktan çıkarılır; daha önce de bahsettiğimiz kültürel yarığa tahvil edilir. Kırsal – *Millet* için kırsal kesimi “köy” kavramı tamamen kapsamaktadır – ve kenti ayrı iki kültürel bütünlük, iki ayrı yaşayış biçimi olarak konumlandıran dergi, milletin hakiki değerlerini barındıran köyü, her türlü dış etkinin kolayca nüfuz edip kök salabildiği kentten mutlak olarak üstün tutar. Bu asla değişmeyecek bir hiyerarşidir: köy ve kent ilişkisinin ideal biçimi, kentin hareketliliğin, yenilenme ve değişme arzusunun devamlı sıkı bir denetim altında tutulduğu, köyden filizlenen değerlerin ise

devamlı kent yaşamına zerkedildiği bir biçimdir. Bu ideal biçimin yapaylığı, dönüşen toplumsal ilişkiler zarfında sürdürülebilir olmaması milliyetçi muhafazakârlar tarafından tamamen gözardı edilir. Kırsal nüfusun işçileşme süreci, köylünün kazandığı parayı tekrar toprağa yatırmayı hedeflemesi ile açıklanır; şehirde kalmayı tercih eden köylüler ise ayıplanır; kentlileşmenin yaygınlaşması toplum düzenini, özellikle de muhafazakârlığın temelini oluşturan aile yapısını bozacak ciddi bir sorun olarak tarif edilir:

Fabrikaya gelen köylünün bir kısmı şehirde yerleşip kalmaktadır. Ocak an'anesi gevşemiş bazı mıntikalardan gelen köylülerin şehir şatafatına uyduğu, adi ve hastalıklı kadınlarla yaşayarak köyünü, köylüsünü unuttuğu çok görülmüştür. Ana, baba, kendilerinden hayır, haber gelmiyen evlatlarından, karılar kocalarından çocuklar babalarından soğumaz mı? Bunun ise cemiyet bünyemiz için tehlikesini kim görmez? (Gedik, 1944: 379).

Halihazırda süregiden bu dönüşümün göstergesi olan zenginleşen çiftçi kesimi ise, köylüyle bütünleştirilemediği noktada artık şehirlileştirilerek gerçek köylüden ayrıştırılır: “Köyden ziyade şehirde oturan şehirli köylü veya köy tüccarı [...] ekseriya büyük şehirler civarındaki köylerde tesadüf edilen bu gibilerin hakiki türk köylüsünün esas kısmıyla alakası ne?” (Aktaş, 1942: 288). Bu şehirlileşmiş köylülerin karşısında ise, şehre aldanmayan, kent hayatının sunduğu çeşitliliğe ve ilginçliğe rağmen sade, yalın köy hayatını üstün tutan “köy çocukları” vardır. “Yolların Tükettiği Adam” öyküsünde Mustafa’nın şehrin çekiciliğine kapılmayıp ölümcül bir yolculuğu göze alarak köye dönmek istemesi takdirle ifade edilir: “o bunları [köyü] bütün kalabalığına, ışığına, hareketine rağmen şehre değişmemiştir. Şehre güzel demiş, cennet telakki etmemiştir” (Evren, 1942: 23). Mustafa’nın öyküsü özellikle ilginçtir, çünkü bu kente uyum sağlayamama, kentlileşememe durumu, bir taraftan takdirle karşılanırken diğer taraftan ise Mustafa’nın ölümüne sebep olan faktör olarak karşımıza çıkar: köyüne geri

dönme arzusu, Mustafa'yı yollara sürükler, yolun çetinliğine dayanamayan Mustafa, durdurup binmek istediği bir trenin altında kalarak can verir. Evren'in diğer bir hikayesinde ise, Mustafa'nın tam tersi olan bir karakter işlenir: Hasan, bir merak duygusuyla geldiği şehirde, “kıızıl saçlı, kıızıl dudaklı” bir kadının sevgilisi olmuş, ancak kadın onu terkettiğinde, köyde sahip olduklarının kıymetini hatırlayabilmiştir:

Köyden niçin ayrılmıştı? Nesi eksikti? Şuursuz, maksatsız bir halde rüzgar önüne katılmış kuru bir yaprak gibi şehre düşmüştü. Halbuki köyde hudutsuz ufuklar, kayıtsız şartsız bir efendilik, tamamıyla kendisinin olan bir yavuklu bırakmıştı. “Ben onları niçin azınsadım?” diye bir daha dövündü (Evren, 1943: 308).

Öyküde, Hasan'ı baştan çıkaran kadın ve şehir bütünleştirilir: Hasan'ın kadına duyduğu tutkunun nitelikleri, şehirle kurduğu ilişkiye aktarılır. Şehir, aynı sevgilisi gibi, Hasan'ı geçici bir süre büyüler; bu büyüden bir türlü sıyrılamamak, Hasan'ı hem katil eder, hem de ölümüne sebep olur.

Evren'in *Millet*'te yayınlanan pek çok hikayesinde kır ve kent arasında kurulan bu çelişki, gerçek bir açmaz halini alır: kentlileşmek veya kentli alışkanlıkların köyü etkilemesi, önüne geçilemeyecek bir süreç olarak işlenir. Bu süreci durdurmak, kesintiye uğratmak veya dışında kalmak isteyenler bile hayatlarının alt üst olmasını engelleyemezler. Dolayısıyla bu şekilde kurulan kır/kent çelişkisinin işaret ettiği nokta yalnızca retorik bir köy güzelleme değildir; köyün ifade ettiği değerler silsilesini basitçe muhafaza etmek yetmez. Kentin yozlaştırıcı etkisinin yayılması engellenecekse, bunu yapabilecek olanlar kentte bir hayat kurabilmiş, yükselebilmiş ama kırsal kökenlerini unutmamış, köylüye ve köy hayatına yabancılaşmamış kişilerdir. *Millet* çevresinde toplanan milliyetçi muhafazakârlar, kendilerini bu role yerleştirirler; yapılması gereken yalnızca halkla, halkın üretimiyle daha sıkı bağlar

kurmaktır. Bu yüzden özellikle halkın diline ve halkın sanatına sahip çıkılır, onun şehirde üretilen dile ve sanata üstünlüğünün tesis edilmesine uğraşılır: “Biz münevverler çoğumuz Anadolu çocuklarıyız. Fakat kendi aramızda daha yüksek, daha kibar bir dil konuştuğumuza inanırız. [...] Halkın kullandığı hiç bir dil kaba değildir. Halk dilinin her kelimesini yazıda kullanmak hakkımızdır” (Banguoğlu, 1943: 255). Banguoğlu, İstanbul ağzını temel alan yazı dilinin “imtiyazlı” konumunu reddedererek, “kelime bakımından yabancılaşmış, ifade bakımından daralmış ve gelişme kabiliyetini bir dereceye kadar kaybetmiş” bir dil olduğunu söyler. Oysa Anadolu’da konuşulan dil, “öz Türkçe veya Türkçeleşmiş ve ifade bakımından çok daha zengin ve renkli”, “daha canlı, daha zengin ve daha saftır” (Banguoğlu, 1943: 256). Ömer Bedrettin Uşaklı ile Behçet Kemal Çağlar arasındaki şiir polemiği de kent hayatının süzgecinden geçmiş kültür ile Anadolu kültürü arasında yapılan ayrımın ifadesidir: Uşaklı, halk edebiyatının değerli bir kaynak olarak alınması gerektiğini, bu “sanat külçesinin” aydın ve kültürlü sanatkâr” tarafından işlenmeye ihtiyacı olduğunu savunurken (Uşaklı, 1943: 297), Behçet Kemal, halk şiirinin şehir şiirine mutlak olarak üstün olduğunu söyler: “şehir şiiri, halk şiirinin özlülüğüne, yerliliğine, halis şiiriyetine biraz ulaşırsa ne mutlu ona!” (Çağlar, 1943: 329). Bu tartışma, *Millet*’in halk değerlerinin toplum düzenine kaynaklık etmesi ile halkın inanç ve fikirlerinin, başka bir süzgeçten geçmeden doğrudan sahiplenilmesi ve onlara uygun bir toplum düzeni kurulması arasındaki önemli farkı da bir örtmece stratejisiyle gizlediğini gösterir: “halkın değerinin” neyi içerdiğine bakılmaksızın sahiplenilmesi, eşitsiz ilişkileri gizleyen yaygın görüş ve inanışları meşrulaştırır.

2.4.4. Devrim/Gelenek

Millet'in, toplumun çok hızlı bir dönüşüm yaşadığı, yerleşik kurumların, yaşam biçiminin, hayat tarzının yerini yeni biçimlerin aldığı bir dönemin hemen sonrasında yayınlanmış olması, bu değişim sürecini milliyetçi muhafazakârlığın içinden çıkması gereken bir sorun haline getirir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarının içerdiği dönüşüme tanıklık etmiş olan *Millet* kadroları, siyasal projelerini bu dönüşümün sonucu olan Cumhuriyet'i sahiplenmek üzerine kurmuşlardır; ancak bu dönüşüm biçimini de sahiplenmeye aynı düzeyde niyetli oldukları söylenemez. Değişimler sözkonusu olduğunda *Millet*, toplumsal dönüşümü toplumun maruz kaldığı, içinden geçmek ve başatmak zorunluluğunda olduğu bir süreç şeklinde kodlayarak, hızlı ve kökten dönüşümü savunan devrimci bir hattın karşısında, gelenekten beslenen, yeni olanı geleneğin sunduğu çerçeveyeyle birleştirerek yerleşik hale getiren, yavaş tempolu ve makul bir değişim sürecini savunur. Bu gelenekçi yönelim, Arık'ın geliştirdiği tarih anlatısının “altın çağ” vurgusuyla birleşerek, geçmişten süzülen kültürel öğelerin bozulmadan muhafaza edilmesine, yeni olanın da bu temel üzerine inşa edilmesine dayalı bir değişim anlayışı sunar:

Ortaçağımızın verdiği herşeye düşman gibiyiz vesselam! Onları sevmiyor, anlamıyor, anlamıya da çalışmıyoruz. Onlardan utanıyor, onlardan korkuyor gibiyiz. [...] Halbuki bugünün büyük milletleri ile kültür yarışı yaparken öne sürebileceğimiz, vatan anlayışı ve vatanın ezeldenberi sahipliği bahsi geçince üzerinde övünerek durabileceğimiz ne varsa işte bu ortaçağımızdır (Arık, 1942a: 8).

Ancak *Millet*'in teşhisine göre “altın çağ” ile Cumhuriyet'in giriştiği yeni düzenlemeler arasındaki bağ gittikçe zayıflamaktadır. Bu bağın kopması, milletin içermesi gereken devamlılığı ve bütünlüğü sekteye uğratacak, böylece yarışmaya çalışılan Batılı kültürlerin Türk milletine üstünlük sağlamasına neden olacaktır:

“Dünümüzle bugünümüz arasındaki - tehlikesini katiyen anlamaz göründüğümüz - korkunç uçurum bu yolda da derinleşmiştir. (...) [Garp milletlerini] büyüten, dimdik tutan millet hayatlarındaki bu devam, piçleşmemiş, toptan kopyalar, taklitlerle benliğini yitirmemiş bu yekparelik değil mi?” (Arık, 1942: 9).

Batılı kültürlerin gücüne yetişebilmek, farklı bir bağlamda da olsa “muasır medeniyetler seviyesine erişebilmek” amacıyla Cumhuriyet’in yönelebileceği düşünülen devrimci, aydınlanmacı hat, milliyetçi muhafazakârlara göre yalnızca tehlikeli ve yozlaştırıcı değil, aynı zamanda faydasızdır da. Yönetici bir kadronun görevlendirdiği uzmanlar tarafından önerilen çözümler ve alınan kararlar, milletin gönlüne oturmamak üzere zaten yerleşmeyecektir. Hızlı çözümler üretilip ani biçimlerde uygulamaya koymak hiç bir yerde uygulanan bir yöntem değildir: “Dünyada bilgi dilini el kaldırıp indirerek meydana getiren başka bir millet var mıdır? [...] bu işde düşünmeye vakit ve imkân bırakmak, teklif etmek davanın kurtulması için şarttır. [...] bu bahiste mantık, akıl, irade, hepsi uydurma, zorlanmış şeylerdir. [...] Millet binlerce neslin malı olan Türk diline ait olanı her zaman bu gönülle duyacak, bu fikirle düşünecek, bu gözle görecektir” (Arık, 1942b: 19). Bu gerekçelendirme biçimi, hem evrenselleştirerek hem de rasyonelleştirerek meşrulaştırma stratejilerini tersinden kullanır: böyle bir dönüştürme biçimi başka hiç bir yerde uygulanmıyormuş gibi ifade edilir ve asıl rasyonel olanın, topluma uygulanacak değişimlerde akıl ve mantık yerine toplumun ruh halini gözönüne almak olduğu savunulur.

Cumhuriyet’in yönetici seçkinleri arasına katılmaya talip isimlerden oluşan *Millet* kadrosu, anayasal bir ilke olan inkılâpçılığa da milliyetçi muhafazakâr görüş içinde bir yer bulmak zorundadır. Bu içerme hedefi, ancak halkçılık ilkesinde yapıldığı gibi, inkılâpçılığa da yeni bir içerik kazandırarak ve bu içeriği hakim kılmaya

mücadelesi vererek gerçekleşebilir. Ancak toplumsal değişimin gerekliliğini belirten bir ilke olan inkılapçılığı muhafazakâr bir açıdan yorumlamak, sadece halkın içeriğinin tanımlanmasını gerektiren halkçılık ilkesinin yorumlanmasından daha zor olacaktır. Milliyetçi muhafazakârlığın tanımladığı biçimiyle inkılapçılık geçmişi bugünden ayıran, eskiyle yeni arasına bir çizgi çeken bir hareket ilkesi değildir; tersine, geçmişten bu yana devamlılığını sağlayan biçimlere, ilkelere, kurumlara sahip çıkıldığını ifade eder: “İnkılap [...] eskiyen, yeni hayat temayüllerine nazaran ifade kudretini, yeni ihtiyaçları karşılama kudretini yitiren, müesseselerin yıkılarak yerlerine zinde hayat cereyanlarıyla dinamizm kaynağına kavuşan müesseselerin kurulmasıdır” (Erginer, 1944: 327). İnkılabın yıkıcı değil yapıcı olması gerektiği sıklıkla vurgulanır; ilk aşamaları geçmişi reddetmek üzerine kurulu olan inkılap kurumsallaştıkça durulacaktır:

İnkılapçılık, hiç bir vakit herşeyi tahrip ederek her nevi mesullük ve mükelleflikten kurtulmak demek değildir. Bilakis hakiki inkılapçı; [...] bazı müessese ve kıymetlerde değişiklik yapmakla, bazı kıymetleri atmak, bazı müesseseleri, ananeleri yıkmakla geri kalanları muhafaza etmek istiyor demektir (Turhan, 1943: 258).

İnkılabın, geçmişi bütünüyle reddeden ilk aşamasını takip eden “mutedil ve makul” aşamada ise “ilk hamlede inkar edilmiş olan iman ve teşkiller yalnız geçmişin kuvvetli yanları ile” halkın vicdanında yeniden uyanacak ve ona yaşama gücünü verecektir. Türk inkılabı, geçmişin reddedildiği aşamayı atlatmıştır, şimdi geçmişten miras alınan “kıymetleri, hazineleri, milli varlığımızın orijinal yapısını” yeni kurumlarda yeniden yaratmak gerekmektedir. Böylece bu kurumlar, “ana vasıflarını kaybetmemiş”, “kuvvetli bağlarla maziye bağlı”, “yalnız o millete mahsus olan orijinal vasıfları, yeni bir üslup vasıtasıyla istikbalde de” sürdürecektir olan “Türk ferdini” yaratabilecektir (Erginer, 1944: 328).

Böylelikle inkılabın hedefi, varolan toplum yapısını değiştirmek olmaktan çıkıp, tam tersine, bu toplum yapısına uygun bireyler yetiştirmeye döner. Şimdi asıl mesele, “milletin orijinal vasıflarının” yeni kurumlarca benimsenmesini engelleyen “yanlış inkılapçılık anlayışını” ortadan kaldırmaktır. Bu yanlış anlayış, inkılabı “bütün bir maziye, tarihi, ananeyi ittiham [itham] etmek” olarak görür; “Türkiye Cumhuriyetinin milliyetçilik, halkçılık gibi diğer umdelerini unutarak inkılapçılık üzerinde ısrar eder, bunu diğer umdelerin aleyhinde kullanır”. Oysa en koyu inkılapçı bile önce “cemiyetin selametini” düşünmelidir (Turhan, 1943: 258). Türk inkılabı, toplumsal değişimin sonraki kuşaklarda da ilerlemesi gereken yönü önceden belirlememiş olduğu için, “inkılap bu suretle hemen hemen birbirine zıt birbirini yıkan nazari görüş ve şahsi anlayışların elinde dar milliyetçilikten geniş beynelmilelciliğe, liberalizmden sosyalizme kadar” farklı yönlere gidebilir hale gelmiştir (Ağaoğlu, 1944a: 323). Eski kurumların ortadan kalkmış, ama yerine yenileri tam anlamıyla kurulamamış, dolayısıyla “bir anarşi, bir nizamsızlık belirmiştir” (Okurer, 1943: 192). Milliyetçi muhafazakârları ürküten işte bu belirsizlik, bu açıklıktır. Geleneğin çizdiği bir hatta bağlanmadan girişilen her inkılap, önceden görülemeyen sonuçlar doğuracaktır: Fransız Devrimi bile, korporasyonları kaldırdığı zaman, “zaif ferdin kuvvetli ferde karşı tek silahı olan birleşmek hürriyetini de elinden almış”, böylece aslında savunduğu bireysel özgürlüklere zarar vermiştir (Ağaoğlu, 1943: 234). Cumhuriyet’in getirdiği dönüşümün enternasyonalist veya sosyalist bir biçim alma potansiyelinin ortadan kaldırılması için, inkılabın gidebileceği makul yön bir an önce belirlenmelidir. Bu yönü belirleyecek olan da aydınlar ve fikir adamlarının müdahalesidir: daha önce zayıflık ve feragat eksikliği nedeniyle kontrolü elden

kaçırılan inkılap süreci, artık milliyetçi muhafazakârların denetimine girmek zorundadır.

2.4.5. Yerlilik/Modernlik

Millet dergisine göre Türk milletinin maruz bırakıldığı ani değişimlerin başka bir olumsuz sonucu da sindirilememiş ve özgün kültürle bütünleşmemiş, giydirilmiş bir modernlik biçiminin toplumda yerleşmiş olmasıdır. Özellikle tavırlarda, konuşmalarda, gündelik alışkanlıklar ve faaliyetlerde biçimsel olarak görünür hale gelen bu modern yaşam merakı, yerli kültürün özüne de nüfuz etme ve onu da kendine benzetme eğilimi göstermektedir. *Millet*, bu modernlik merakına güçlü bir tepki duyar ve karşısına modern hayatın tuzaklarından korunmayı sağlayacak yerli değerleri çıkartır. Turgut Evren’in “Teselli ve Umut” öyküsünde, eski bir pehlivan olan Hasan, köyün gençlerinin artık güreşte galip gelememesini, modern hayatın alışkanlıklarına kapılmalarıyla ilişkilendirir. Yerli değerlerini kaybetmemiş pehlivanlar karşısında ayakta kalamamalarının nedeni, kendi yaşam biçimlerine yabancı, yozlaştırıcı alışkanlıklar edinmiş olmalarıdır:

Gençlerin eski saygısı, güveni ve mertliği yoktu. Her türlü kötü akışın önüne katılıyorlar; soyun ve toprağın verdiği kuvveti tükenmez sanıyorlardı. Haylaz, avara; kumara ve avrada düşkün pehlivanın, ağzına cigara koymamış, süt ve ayrandan başka içkiden tiksinen ve yürek pekliğini yitirmemiş gençler karşısında nasıl bocalayıp tükendiklerini işte bir kaç yıldır hep görüp duruyorlardı (Evren, 1942c: 228).

Milliyetçi muhafazakârlara göre, genç kuşağın modern alışkanlıklardan etkilenmesi, gündelik hayatın yerliliğini kaybetmesindeki en önemli etkenlerden biridir. Modern alışkanlıklar gençler tarafından sahiplenildikçe geleneğin kuşaktan kuşağa aktarımı kesintiye uğramakta, Batı’ya özenmenin toplumsal hayata dahil ettiği

nitelikler geleneksel olanın yerini almaktadır. Arık da gençlerde gözlemlediği bu türden eğilimlere karşı hayret ve düşkünlüğü içindedir:

Geceyarısını geçmiş iken uyanık, demek ‘modern’ olan ses sahiplerine bakarsınız. Hepsi de genç adamdır. Briyantini olduğunu parlamasından anladığımız saçlar, İspanyol mevzulu filmlerin kahramanlarına yakışan şakak zülüfleriyle karakterlenmiştir. [...] Türkçeleri bozuk, kıyafetleri bozuk, hangi diyara özendiklerini bilmediğiniz bu garip ve beleş mızıkacı bozuntuları karşısında hayretle, tiksinti ile kendi kendinize sorarsınız: Bunlar kim? (Arık, 1942d: 222).

Yerlilik ile modernlik arasında kurulan bu karşıtlık ve modern hayata atfedilen öğelerin ciddi bir öfke ve antipatiyle ifade edilmesi, bu modernlik anlatısının bir mecaz işlevi gördüğünü, ad aktarması stratejisiyle modernlikle eşleştirilen çok sınırlı bazı öğelerin modern hayatın bütününe atfedildiğini gösterir.

Yerli olan ve modern olan arasında kurgulanan çelişkinin diğer başat karakteri ise kadınlardır. Bu çelişkiyi kurgulamakta kullanılan pek çok örnekte kadın, ya modern hayatın çekiciliğine karşı koyamamış, ona kapılıp kendi değerlerini unutmuştur, ya da bu toprağın erkeğine kendi öz değerlerini unutturacak bir aracı görevindedir. Evren’in “Emine” öyküsündeki metres Emine’nin kocası Ali’yi yoldan çıkartıp ölümüne sebep olan bir saplantı biçimiyle ikinci işlevi örnekler. İlk işlevin bir örneği ise, “Ayn Gidişi” başlıklı bölümde kumar ve içkinin kötülüğü anlatılırken yer bulur: “kumarın da içki gibi, ipek çorap gibi, sosyal bünyemizi kemiren ve yıkan bir beliyeye olduğuna şüphe yoktur. (...) ipek çorap giymekte ayak direyen bir kadın nasıl iffetini satılığa çıkarırsa, kumar düşkünü bir kadın da annelik, zevcelik duyguları gibi en kudsi hisleri ayak altına alabilir.” Yazının devamında hasta çocuğunun yanına gitmek için bile kumar masasından kalmayan bir kadından bahsedilerek, bu iddianın somut kanıtı da sunulur (Kumar ve içki meselesi, 1942: 188). Milliyetçi muhafazakârlar, hukuki düzenin kadına tanıdığı hakların, aile düzenini

değiştirmediyiğini, erkeğin hâlâ aile reisi olduğunu, kadının ise aile içinde erkeğe yardımcı olan ve özen gösteren taraf olduğunu savunurlar: “Medeni kanunumuz feminist esaslara kıymet vermekle beraber, evlenmenin umumi hükümleri arasında erkeğe üstün bir salâhiyet tanımaktadır” (Türk kadını ve moda, 1943: 318). Devlet eliyle yapılan hukuki düzenlemelerin, ailenin kadını erkeğe tabi kılan geleneksel düzenini zedelemeyecek bir noktada durması, toplumsal düzenin muhafaza edimesi için de mecburidir.

Yerlilik ve modernlik arasında kurulan çelişkinin hem kültürel, hem etnik, hem de coğrafi boyutlarını bir arada gözler önüne seren çok ilginç bir örnek, derginin ikinci sayısının “Neşriyat Karşısında” başlıklı bölümünde karşımıza çıkar. O ay yayınlanan diğer dergi ve gazetelerde çıkan haber ve yazıların konu edildiği bölümde, *Tan* gazetesinde yayınlanan bir habere yer verilir. Bedriye isimindeki bir kız Dimitri isminde bir oğlanı zorla öpmüş, Dimitri’nin Bedriye’den şikayetçi olması üzerine de Bedriye’ye bir ay hapis cezası verilmiştir (Bir ibret numunesi, 1942: 60). *Millet* bir kızın uluorta bir erkeği öpmesini “içtimai sapkınlığın en çirkinlerinden biri” olarak niteler ve “çürümüş Avrupa cemiyetlerinde görüp tiksindikleri” bu tür olayların artık kendi toplumlarında da yaşanmasını kınar. Ayrıca, kızın adının Bedriye olmasından, öptüğü erkeğin de hristiyan olmasından üstü kapalı birtakım çıkarımlar yapılarak, bu kızın bir “Türk kızı” olamayacağı, ama yine de “cinsiyeti şahlanan bu azgın dişinin” toplum için bir “yüzkarası” olduğu sonucuna varılır. Bu örnek, hem modernliğin, hem hristiyanlığın ve Batı özentisinin, hem gelenekten uzaklaşmanın toplum için tehlikesini bir arada ifade eden, bütün bu çelişkileri standartlaştırarak bütünleştiren bir örnektir. Bu çelişkiler arasında kolayca kurulabilecek olan ilişkiler – Batılı olmanın, modern olmanın, kentli olmanın aynı kefeyle konması – bu örnek aracılığıyla açıkça

ifade edilmiş olur. Bu standartlaştırma stratejisi, Batıcılık, modernlik, kentlilik ve hatta belli biçimleriyle inkılapçılık arasındaki ayrımları görünmez kılarak, bu kavramlardan herhangi birine yönelik bir savununun doğrudan milliyetçi muhafazakârlığın karşıt kutbuna yerleştirilmesini sağlar. Bu hamle, kendini siyasi bir grup olarak tesis etmeye çalışan bir fikir hareketinin iç bütünlüğünü kurmasına da yarayacak bir hamledir.

Modernliğe yönelik eleştirinin benzer şekilde birleştirici bir rol oynayan başat hedeflerinden biri de “yılbaşı” meselesidir. Yılbaşını kutlamak doğrudan eleştirilmese de, özellikle taşrada devlet kurumları tarafından düzenlenen kutlamalar eleştiriye tabi tutulur. Burada da bir edilgenleştirme stratejisiyle halk ve yönetici kesim ayrımı öne çıkartılır: eleştirilen kutlamaları kimin düzenlediği söylenmez, böylece devlet öznesi doğrudan ön planan çıkarılmaz. Ancak bu kutlamaların karşısına, halkın mütevazı, aileyi bir araya getiren, çocukları sevindiren kutlamaları konarak, ilk türden kutlamaların yerli kültüre yapılan bir saldırı niteliği taşıdığı vurgulanır:

Bu iki türlü yılbaşı da aynı sınırlar içinde, aynı insanlar arasındadır. Fakat birisinin tersyüz edilmiş elbiseleri üstümüzden kayar, yaptırılması bir aile kavgasına mal olan tuvaletlerinde sadakatsizlik, balolarında uçurum, sönen ışıklarında günahkârlık, çamlarında, mumlarında soysuzluk, Noel babalarında soytarılık vardır. [...] Dikilen çamlar hakikatta harsımız, kültürümüz zararına bilmiyerek devirdiğimiz çamlar, diktiğimiz mumlar adetlerimizin ocağına diktiğimiz mumlardır (“Doğu”, 1943: 385).

Böyle bir saldırının faili ise, yine batılılaşma siyaseti güden, bu siyasetin Türk toplumunun değerlerine vereceği zararı hesaba katmadan “koyu bir kilise masalının kahramanı olan Noel Babayı ve onun Çam ağacını Türk ailesinin, Türk cemiyetinin benliğine sokmak isteyen kozmopolitlerdir” (Çam ağacı, Noel Baba derken, 1944: 402). Bu “kozmpolitler”, devlet kurumlarına da sızmış, bu kurumlarda önemli pozisyonlara gelerek Türk toplumunun gelenek ve değerlerine ters fikirleri yaymaya

çalıştıkları için tehlikelidirler. Dönemin Ankara Radyosu müdürü Vedat Nedim Tör'ün²⁰ yazdığı “Kanlıkavak” oyununun radyoya uyarlanarak yayınlanması, bu propagandanın bir göstergesi sayıldığı için şiddetle eleştirilir: “Tör, bu mübarek memleketin çocuklarına sinsi bir dille değil, açık ve pervasız olarak neler söylüyor: asker olmayın, yaralanırsanız bedbaht olursunuz, karınız sizi sevmez; Türklerin ezelden bugüne kadar gelmiş, ebede kadar sürecek olan milli ahlaklarına aldırış etmeyin; aile müessesesi diye bir şeye inanmayın” (Ankara radyosunda Kanlıkavak oyunu, 1943: 158). *Millet*, oyunu yalnız eleştirmekle kalmaz, Tör'ün “bozgunculuğu” hakkında işlem yapılması yönünde “Türkiye cumhuriyetinin hak sesi koruyan ve batıl sesi tıkayan kanunlarına” çağrıda bulunur. Çarpıcı olan, *Millet*'in bu çağrısına gerek bile kalmamış olmasıdır: yazıya verilen dipnotta belirtildiğine göre Tör, radyo müdürlüğünden alınarak Elektrik ve Havagazı Şirketi Müdür Yardımcılığına atanmıştır.

2.5. *Millet*'te Kurgulanan Çelişkilerin Duygusal İfadeleri

2.5.1. Mazlumluk ve Gurur

Millet, bahsedilen toplumsal çelişkileri sürekli miliyetçi muhafazakâr değerler aleyhine bozulmak üzere olan bir dengede tarif etmiş ve bu belirsizliği çeşitli duygularla bağdaştırarak ifade etme yoluna gitmiştir. Böylece, ideolojinin Neal Wood'un bahsettiği duygusal boyutu işlevselleştirilmiş olur: kurgulanan toplumsal

²⁰ Vedat Nedim Tör, Galatasaray Lisesi'nden sonra Berlin'de öğrenim görmüştür. 1920'lerde bir dönem Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın başkanlığını üstlenmiş, ancak 1927'de partiden ayrılmıştır. Partiyle ilgili belgeleri polise teslim ettiği, Şefik Hüsnü'yü ihbar edenin o olduğu söylenir. Sonrasında Şevket Süreyya Aydemir'le beraber *Kadro* dergisini çıkartır, çeşitli devlet kurumlarında görev alır. İstanbul Radyosu'nun kurulmasında rol oynar. 1944'ten sonra Yapı Kredi Bankası'da çalışır.

Çelişkilerin seslenilen kitleyi yakaladığı ilk nokta rasyonel bir çözümleme sunup sunmadıkları değil, mevcut duygu durumlarına temel oluşturup oluşturmadıkları olacaktır. Bu duygusal ifadelerden yararlanılması, ideolojinin gizleyici işlevini harekete geçirir: oluşturulan ideolojik bütünlüğün tutarsızlaştığı, gerçeklikle bağının zayıf olduğu, açıklayıcılığının yeterli gelmediği noktaların üştü, bu duygu ifadelerinin araya girmesiyle örtülür.

Bu duygusal ifadelerden en fazla öne çıkanı mazlumluktur: Çelişkilerin karşıt tarafının baskıladığı yerli, geleneksel, Anadolu lu değerlere sahip olanlar, bu değerler toplumdaki yaygınlığını, geçerliliğini kaybettikçe bu toplumdan kopar, yabancılaşır ancak hiçbir zaman isyan etmezler. İsyanın beraberinde getireceği dönüştürme zorunluluğu, devrime özsel olarak karşıt olan milliyetçi muhafazakârlığın yayılmasını göze alabileceği bir risk değerdir. Dolayısıyla bu çelişkilerin açığa çıkardığı duygusal ifade isyan yerine tevekküldür. Özellikle Turgut Evren'in öykülerinde içinde bulunduğu duruma itiraz eden karakterler felaketlerle karşılaşırken, tevekkül gösteren, kaderine razı gelen karakterler kazançlı çıkar, en azından i huzuruna ulaşırlar. "Gurbetteki Genç" öyküsünde şehirde kendisini yapayalnız hisseden delikanlı, bir memleketlisine rastladığında isyan duygusunun kenarından döner; kendini şehir hayatına kaptırmış, memleketiyle bütün bağını yitirmiş, kendisini bile tanıyamayan hemşehrisini kurtarmaya çalışırken kendi isyan duygusunu unuttur:

Hele onun gibi konuşan ne kadar azdı! Onun gibi düşünen bundan da az olsa gerekti. İnsan kendisi gibi konuşan, düşünenin az olduğu yerde gurbette sayılmaz mı? [...] Yürüdükçe içindeki gariplik sızısına yavaş yavaş hınç, azap, yorgunluk ekleniyordu. Nerede ise bir miting kahramanı gibi ortaya fırlayacak: "Burada benim gibi düşünen yok mu? Benim ciğerime göre hava yok mu?" diye bağıracaktı (Evren, 1943a: 370).

Ancak bu mazlumluk duygusu asla tek başına değerdir; ona eşlik eden bir gurur da devamlı vurgulanır. Bu gurur duygusu, tam da mazlumiyetten, mazlumiyet

karşısında tevekkül gösterebilmekten, yapılan haksızlık veya çekilen eziyet karşısında, haksızlığı yapana aynı karşılığı vermemiş olmaktan duyulan bir gururdur. Yine Evren'in "Gözağrısı" öyküsünün esas karakteri Hatice Ana'nın, tek oğlunun yaşadıkları evi "kümes" olarak nitelendirmesi karşısında evini sahiplenmesinin, taşınmayı reddetmesinin nedeni bu gururdur: "Çatısı altında Miravlar'dan altı heybetli erkeğin gözleri kapanan bu eve kümes demesi zoruna gitmişti" (Evren, 1943b: 171). Hatice Ana, oğlu evdeki payını isteyince bile evi satmayı reddedip oğluna yıllardır biriktirdiği altınlarla ödeme yapar. Hristiyanlığı, diğer yanağını çevirenlerin dini olduğu için eleştiren bir ideolojik yapının, mazlumiyet karşısında gurur duygusunu böyle şekillendirmesi ilginçtir. Hatice Ana'nın yıkık, harap durumdaki evinden duyduğu gurur, milliyetçi muhafazakârların vatanlarından duyduğu gururu ifade eden bir mecaz gibi değerlendirilebilir: ne kadar geri bir düzeyde olursa olsun, belirli bir kimliğe ait olduğu ve belirli bir tarihi içerdiği için bu vatanla ve bu halkla hep gurur duyulacaktır: "Biz her şeyimizle biziz: Radyodaki kısık sesli halk şairimizle, iki telli sazımızla, dünya ölçüsüne çıkamış kitabımızla, soluk benizli mecmuamızla, yeni kırıvat bağlamış köylü dayımızla" (Ortaç, 1943: 256). Böylece mazlumlukla birleşen bu gurur hissi, toplumsal ilişkilerin dönüşümünü öngörmeyen, yalnızca yönetim değişikliğiyle sınırlı kalabilecek siyasi bir tutuma tahvil edilebilir. Gurur duyulan halk ve değerler zaten değişime ihtiyaç duymamaktadır, değişmesi gereken onları aşağılık duygusuna sevkeden yönetim anlayışıdır.

2.5.2. "İstirabın Şuuru"

Elbette mazlumluk yalnızca gururla ilişkilendirilmez. Mazlumluğun ortadan kaldırılması, yönetime yapılacak siyasi müdahaleyi kamçılayacak bir ihtiyaçtır, çünkü bu mazlumiyet isyan yoluyla dışa vurulamadığı, devamlı bastırıldığı için aynı zamanda

bir ıstıraba da yol açmaktadır: “İztirap, kendini çevreleyen kuvvetlere, hadiselere karşı, benliğini muhafaza için, insanı mücadeleye icbar eden, en büyük kuvvetidir” (Dirisu, 1943: 356). Bu ıstırabı duygusu, muhafazakârlığın duygusal ifadesinin kurucu unsurlarından biri olarak tarif edilebilir: muhafazakâr özneye gücünü ve meşruiyetini kazandıran unsur bu ıstıraptır (Bora ve Erdoğan, 2006: 634). Dolayısıyla bu ıstırabın deneyimlenmesi, bilincine varılması ve ifade edilmesi hem toplum için, hem de milliyetçi muhafazakâr aydının toplumla bağ kurabilmesi için çok önemlidir:

İztirap, beşeriyetin en lüzumlu gidasıdır. Ölüm gibi, beşerin ayrılmaz parçasıdır. İnsan ıztırap çektikçe tekemmül etmiş, tekemmül ettikçe de ıztırapı artmıştır. Türk milletinin olgunluğu, onun seneler boyunca çektiği ıztırapların ve yendiği zorlukların mükafatıdır. Bütün cemiyetler cemiyetin ıztıraplarını fazlasıyla duymuş, çok ıztırap çekmiş fertlerinden fayda görmüş, onlar tarafından kurtarılmıştır. [...] Bu ıztıraplar, söndürülmeğe, körletilmeğe değil, teşvik edilmeğe, saygı gösterilmeğe layıktır (Dirisu, 1943: 357).

İstırabın öncelikle tarif edilmesi, yani halkın yaşadığı sıkıntıların, tarif edilen toplumsal çelişkilerden kaynaklanan bir ıstırap çerçevesine yerleştirilmesi, sonra da bu ıstırabın “bu yurda ait müşterek ıztırap bilmeyen bir pervasızlık” (Arık, 1944a: 306) sergileyen herhangi bir aydın kesimi tarafından değil, sadece milliyetçi muhafazakâr aydın tarafından paylaşıldığının gösterilmesi gerekmektedir. Böylece kurgulanan ıstırap duygusu, milliyetçi muhafazakârların ihtiyaç duyulduğunu göstermeye çalıştıkları siyasi hedeflerin itici gücü haline gelebilecektir. Nitekim Arık, tüm toplumsal hayatı bir bütün halinde şekillendirme vasfına sahip “ideallerle” “ıztırap” arasında kurucu bir ilişki olduğunu söyler: “Bir kitlenin, bir topluluğun kaderi önünde fişkıran ilk ıztıraptan da ideal doğmuştur”. İdeal, “cemiyetlerin kaderi önünde, şuuruna varılan ıztırapları, bu ıztırapların doğurduğu sorguları, karşılıkları” ifade eder. Ancak Almanya’da faşizmin yükselişe geçmesinden, Sovyetler Birliği’nde de

komünizmin konsolide edilmesinden bu yana ideallerin yerini “ideolojiler” almıştır. Arık’a göre ideoloji, insan ve topluluk arasındaki manevi ilişkiyi, toplumun insanla bütünleşik olduğunu kavrayamaz; bu “metafizik” yandan yoksundur. İdeal ise “kendi kaderini topluluğun kaderine katan, karıştıran insanın” “topluluğun kaderi önünde ıztırap çekmesi, sorması, karşılık bulması, çâre araması” ile şekillenir (Arık, 1943: 353). Topluluğun ıztırabıyla kendi ıztırabını bütünleştirmiş bir insan, herhangi bir uzlaşma arayışı içinde olmaz, onun için önemli olan ne pahasına olursa olsun ıztıraptan kurtulmak değil, ıztırapın kaynağını ortadan kaldırarak toplumu da acı çekmekten kurtarmaktır. Bu ortaklaştırılmış ıztırap duygusu, milliyetçi muhafazakârlığın halkla sahiden bütünleşik olduğu, onu içermenin halkı içermek anlamına geldiği iddiasını desteklemekte kullandığı başat stratejilerden biridir.

2.6. *Millet’in Toplumsal Çelişkilerin Çözümüne Dair Önerileri*

2.6.1. Toplumun Milletleştirme

İlk sayının M. Umur imzalı kapanış yazısı, “korkunç bir çağ” geçirmekte olan insanlığı “Millet dediğimiz ebedi gerçek kurtaracaktır” der. Ayakta kalabilecek bir millet haline gelebilmek için toplumun, “kendi içindeki gerçeklerle kendi dışındaki gerçekleri seçebilmesi ve kendi yapısını kendi gerçeklerine göre kurması gerekir”. Ancak Türk milleti tarihinin önceki aşamalarında bunu gerçekleştirebilmiş olmasına rağmen, sonradan “kendi gerçeklerinden uzaklaşmış ve yabancı gerçekler peşine düşmüştür”. Umur’a göre bu kısmen milli gerçekleri bilmemekten, kısmen de bazı kişilerin kasten “yabancı gerçeklere göre yaşayışımızı yönlendirmeye” çalışmasından ileri gelir (Umur, 1942: 31). “Millet gerçeği” diye anılan şey, aslında boş bir

gösterendir, bu gerçeğin ne içerdiği, nasıl tarif edileceği veya bulunup çıkarılacağı belirsizdir; bu “gerçeğin” içeriğini doldurmakta yukarıda bahsedilen diğer kategoriler yeri geldikçe keyfi bir şekilde kullanılmıştır. Ancak bu noktada bu “gerçeğin” boş bir gösteren olması, evrenselleştirici bir işlev görür: yeri geldiğinde her türlü içeriklendirilebilecek olan bu “gerçek”, keyfi olarak kendisiyle ilişkilendirilen herhangi bir kategoriye “milletin çıkarı” olarak kodlar ve bu çıkarı savunacak olan kadroların hareketini meşrulaştırır.

Bu “millet gerçeğine” somut bir içerik kazandırmaya yönelik en önemli girişimi, Remzi Oğuz Arık’ın ikinci sayıya “Coğrafyadan Vatana” başlığıyla imzasız olarak yazdığı başyazıda bulabiliriz. Arık, bu gerçeğin somut içeriğini oluşturan tarihsel anın, coğrafyanın onu sahiplenecek ve ona can verecek olan insan kitlesiyle buluşması olduğunu söyler. Bu buluşma gerçekleştiğinde o ana kadar anlamsız bir toprak parçası olan coğrafya hayat bulacak, bu coğrafyaya duyduğu bağlılık da insanı onun uğruna fedakârlık etmeye sevkedecektir:

Gün gelir, insan ve hayvanın aynı kayıtsızlıkla çiğnediği bu coğrafya canlanır. [...] boyun eğer bu gövde silkinir, uçurum uçurum derinleşir, zirve zirve heybetle dikilir. [...] insan o vakit [...] eyi olarak, sevgili olarak neyi yetiştirmişse bu uçurumların başına, aşılmaz sınırlara yollar. [...] bu toprakların her adımına, anaların ve illerin özene özene hazırladığı zekâlarını, yiğitlerini kurban verir (Coğrafyadan Vatana, 1942: 33).

Bu tarihsel birliktelik coğrafyayı ve üzerinde yaşayan insan kitlesini birbirine bağlar. Arık bu “müşterek tarihi” bir milletin oluşumunun ilk şartı olarak görür. Bu tarih coğrafya ve halk arasında bir özdeşleşme yaratır ve bu özdeşleşme, o coğrafyanın, o milletin vatani haline gelmesini sağlar: “İnsan toprağın ve toprak insanın adını almıştır. Vatan doğmuştur.” Böylece vatan ve üzerinde yaşayan halk arasındaki ilişki organikleştirilir ve ebedileştirilir; o toprak parçasını değerli kılan her şey üzerinde

yaşayan kitleyle kurduğu özel bağdan kaynaklanmaktadır ve bu bağ koptuğu anda, o toprak parçası başka hiç bir insan kitlesi için aynı değeri taşımayacaktır: “bu coğrafya ve cemaat adsızlığı yavaş yavaş silinir. Nesiller orada yaşama şartlarını parça parça yaratır ve sonra kitle ad alır, ayrı bir karakter kazanır.” En nihayetinde, bu coğrafyayı kendine ait organik bir parça kılan topluluk da burada yerleşikleşir, başka bir coğrafyada varolamayacak, kendisi olamayacak hale gelir. Böylece vatan ve millet arasındaki bütünleştirme hamlesi tamamlanmış olur: “Müşterek tarihi yarattıran işlerin potasında eriyip coğrafyaya dökülerek onu vatanlaştıran topluluk, akıcı olmaktan, muayyeniyetsizliğe her an namzet kitleler olmaktan çıkar, MİLLET olur.” (Coğrafyadan vatana, 1942: 34)

Elbette bu topraklarda bu kitle dışında yaşayanlar, bu kitlenin parçası olmadan bu coğrafyadan beslenenler de olabilir. Ancak bu kimselerin görevi, kendilerinin vatan haline getiremediği toprağı, kendi varlığının özsel bir parçası haline getiren milletin tercihlerini ve vatani için çizdiği yolu kabullenmek zorundadırlar: “Bir vatani kuranların millete kendi şahsiyetini vermesine hak verecek, millete gaye çizmesini doğru bulacak, bu vatana yeniden gelecekler ve bu millete katılacaklar için gerekli gördüğü şartları koşmasına minnetle boyun eğeceksiniz.” (Coğrafyadan Vatana, 1942: 36). Böylece bu topraklarda varlığını sürdüren, ancak millet bünyesinde barındırılmayan ögeler, millet iradesine tabi kılınmış olur. Bu coğrafyayı vatan haline getirenlerin siyasal varlık biçimi olan, ancak halk kategorisinde gördüğümüz biçimde sınırlandırılmış olan milletin çıkarları, burada yaşamak isteyenlerin de gönüllü olarak kabul edeceği genel çıkarlar olarak konumlandırılır. Örneğin Osmanlıcılık, böyle bir genel çıkarı hakim kılamadığı, burjuvaziye meydana getiren azınlıkların özel

çıkarlarını bağımsız bir şekilde devam ettirmelerine olanak tanıdığı için başarısız olmuştur:

“Burjuvamızı meydana getiren, ticareti, zanaatı, iş hayatını elde bulunduran bu azlıklar [...] kendilerine askerlikten kurtulmak, rahat para, nüfus, toprak sahibi olmak imkanını verdiği, kültürce gelişmelerine en büyük müsaadeyi bağışladığı için ve hele kendilerini esaslı bağlarla da bağlamadığı için hoş görüyorlardı” (Arık, 1944b: 353).

Benzer biçimde İslamcılık ve Turancılık gibi ideolojiler de, “tefekkürümüzün sıklet merkezini Anadolu’nun dışında” bıraktıkları için Türkleri “bir millet olma yolundan ayırmaktadır” (Okurer, 1943a: 63). Modern çağın geçersiz kıldığı idealler arasında tek dayanılabilecek ideoloji, Arık’ın adlandırmasıyla “milletçilik” ideolojisi.

Milletçilik, muhafazakâr milliyetçiliğe göre, milli birliğin gereken her açıdan tesis edilemediği bir topluluğu dört başı mamur bir millet haline getirecek fikir ve hareketler bütünüdür. Bu milletleşme süreci asli niteliği tanımlanan halk kategorisinin, bu niteliğin bilincine varma ve onu sahiplenme süreci olarak da anlaşılabilir. “Cemiyetin millet haline gelmesi” geniş halk kitleleri arasında yeni bağların kurulması, ortak duygu ve fikirlerin, alışkanlıkların vs. toplumsal dolaşıma sokulması anlamına gelmez; varolan “vasıflarını, kabiliyetlerini tanıdıktan sonra onlara bağlı kendi hayatını yaşaması” olarak düşünülür (Okurer, 1943a: 63). Bu anlamda milletçilik, demokrasiye yakın olmaktan çok, geçmiş toplumlarda dinin işgal ettiği statüye daha yakındır; hatta demokrasinin yıkıma uğrattığı “an’anelerin, inanların, hislerin, mukaddes ihtirasların dökülüp geldiği, sığındığı bir içyapıya dayanır” (Arık, 1943b: 382). Milletçiliği demokrasiden ayıran nokta “demokratın değer vermediği aklına getirmedeği mütecânis olma işine” verdiği değerdir: “Tarihin ve

soyun emrini ön safa alacak bir kıskançlık gösterir ki millet olmak için bu metod daha üstündür” (Arık, 1943b: 383).

Böylece toplumun millet olma süreci, Erdoğan ve Bora’nın “nihai dışsallaştırma” olarak tanımladığı, milletleşecek olan halka dahil edilmeyen veya bu halkın tasavvur edilen bütünlüğüne aykırı öğelerin uzaklaştırılmasıyla, dışarda bırakılmasıyla, yani halkın arındırılmasıyla başlar. Hem halk kategorisinde hem de kurgulanan toplumsal çelişkilerde kullanılan ayrıştırma stratejisi, burada tepe noktasına ulaşır: toplumu millet haline gelme noktasına nihai bir ayrışma süreci getirecektir; bu ayrışma hem Türk milletini diğer milletlerden farklı kılan nitelikleri berraklaştıracak, hem de milletin iç bütünlüğünü sağlayacaktır. Nihai olarak dışsallaştırılacak öğelere, Müslüman Türk kitlenin dışında kalanların yanısıra, bu kitleyi milletin esas özü olarak görmeyenler de dahildir. Fındıkoğlu’nun görüşüne göre, Türk milleti henüz ham haldedir; bu nedenle de hümanist akımların, sosyalist fikirlerin “milletin seciyesini bozup durdurmasına” izin verilmemelidir. Bu fikirlerin yayılmasına izin verilmesi, birliğini yeni tesis eden bir milletin tam olarak ortaya çıkmasına imkân kalmadan başka milletlerce ele geçirilmesine, yok edilmesine neden olacaktır:

Milli uyanışın daha ilk basamağında olan milletlerin insanlık senfonisine katabileceği sesi çıkmadan boğulacaktır. [...] Ham milletlikten mefkure millet haline gelmemiş milletler arasında siyasi manada anlaşılacak bir insaniyetçilik daima aldatıcı kalacak; sayıca çok milletlerin küçükleri yutması için bir vesile olacaktır (Fındıkoğlu, 1943: 34).

Fındıkoğlu, milletin iç bütünlüğünün sağlanması meselesini de, dönemin ünlü kuramsal yaklaşımlarından olan “Geştalt nazariyesine” dayanarak, bir ırkçılık savunusuyla bütünleştirir. Böylece ırkçılık, rasyonel bir değerlendirmenin bu topluma dair doğurduğu genel bir sonuç gibi görülerek meşrulaştırılır. Fındıkoğlu, toplum

bünyesine yabancı veya zararlı görülen öğeleri “mikrop yuvası” olarak nitelendirerek, toplumsal bütünlüğün tehdit altında olduğu toplumlarda ırkçılığın gerekli bir tavır olduğunu, bunu bilmelerine rağmen ırkçılığı eleştirenlerin de zaten halk kategorisine dahil edilemeyecek gruplardan olduğunu öne sürer:

Eğer bir memlekette içtimai bünye tarihi hadiseler dolayısıyla, mesela Türkiye’de olduğu gibi yabancı dini ve kavmi zümreleri ihtiva ediyor, bu zümreler cemiyetin buhran zamanlarında zararlı birer mikrop yuvası oluyorsa, bu gibi memleketlerde milli temsil politikası güden ırkçılık pek yerindedir (bazan yüksek mekteplere talebe alınırken Türk ırkından olmanın şart koşulması gibi). Hatta ırkçılığı sözde ilim namına tenkit edenlerin de, memleketin ana kitlesine şu veya bu sebepten dolayı karışmamış zümrelere mensup olmaları ayrıca dikkati celbeden ruhi, ahlaki ve sosyal hadisedir. Hülâsa gerek ırkçılık, gerek ırkçılık aleyhtarlığı, mutlak bakımdan değil, nisbi bir görüş ile, yani bahsi geçen cemiyetin Geştalt’ı içinde düşünülmelidir (Fındıkoğlu, 1944: 365).

Bu nihai dışsallaştırmanın sonunda elde kalan, halkın temsilini üstlenmeye yetkin tek kadro, milliyetçi muhafazakâr kadrolar olacaktır. Bu yetkinliğin sağlaması ise, halk kategorisine kazandırılan etnik ve dini içerikteki ortaklaşmayla yapılır: *Millet* kadrosuna dahil olan çoğu ismin hayat hikayesinde ortak olan özellik, Anadolu’dan Balkanlara göçmüş, Balkan Savaşı sırasında veya sonrasında geri dönmüş olmalarıdır. Bu Anadolu kökeni ile müslümanlığın öne çıkarılması, onların “memleket çocuğu” olduğunun örtük bir kanıtı olarak kullanılır: kendi kökenlerinden duyulan gurur, “kökü dışardalık” suçlamasının rahatça kullanılabilmesine olanak tanır. Demokrasinin, komünizmin, hatta nasyonal sosyalizmin de dışsallaştırıldığı bu sürecin sonucunda geriye yalıtılmış bir “bizim devletimizin cephesi” kalır. *Millet* kadrosunda toplanan milliyetçi muhafazakârlar, kendilerini bu cephenin “en tabii, en fütur bilmez, en yıkılmaz, en aldanmaz ve şaşmaz askeri” olarak konumlandırırlar (Arık, 1944: 268).

2.6.2. Aklıselimden ve Gelenekten Geleceğe Uzanmak

Anadolu coğrafyasında yaşayan toplumun milletleşmesi, milliyetçi muhafazakârlığın toplumsal çelişkileri Anadolu'yu sahiplenmiş Türk milleti lehine çözümleyebileceğine inanadıkları bir sürecin temelini oluşturur. Aslında bu milletleşme, insan ve coğrafyanın bütünleşmesi süreci Selçuklular döneminde zaten bir kere yaşanmıştır. Arık'ın kurguladığı Türk tarihi anlatısına göre, Türk milletinin tarihindeki dönüm noktasını Selçuklular oluşturur. Türkler, Orta Asya'dan çıktıktan sonra farklı dini ve kültürel etkiler altında kalarak kaybolmak üzereyken Selçuklular “soyumuzun Asya'daki kalıntılarını belli bir siyaset çerçevesinde İslamlıkla damgalayarak” yokolmaktan kurtarmıştır (Arık, 1942: 66). Arık'ın anlatısına göre, Türk ortaçağını oluşturan Selçuklu dönemi, Avrupa'nın karanlık ortaçağı sırasında çok daha ileri bir kültür ve uygarlık oluşturmuş olan Arap ortaçağına paralel bir şekilde, Türk tarihinin en parlak dönemidir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Batı'ya özenerek inşa edilmeye çalışılmış her kurum, Türk milletinin Selçuklu hakimiyetinde geçirdiği ortaçağda zaten mevcuttur: Arık, “ortaçağlarımızda [...] memleketimizin geniş bir transit alışverişine merkez olduğunu, çiftçilik kadar ticaretin ve bazı sanayinin daha çok yerleştiğini, [...] bu teşekküllerin XIV. asırda şehirlerde, kasabalarda ve hatta köylerde bile yerleştiğini” belirtir (Arık, 1942c: 87). Böylece geçmişe dair kurulan “altın çağ” anlatısı, “Pax Romana” dönemine benzetilerek bir “Türkmen sulhu” dönemi olarak nitelenir. Bu eğretileme, Türk ortaçağı olarak nitelenen döneme dünya tarihini dönüştüren ve milletler arasındaki güç dağılımını ve uluslararası politikayı etkilemeye devam eden bir nitelik atfeder: bu eğretilemenin yaptığı çağrışıma göre, tarih boyunca farklı millet ve topluluklar, Türk milletinin tekrar böyle bir merkezi güç odağı haline gelmesini engelleme hedefi gütmüşlerdir. Osmanlı

Devleti'nin kuruluş dönemi haricinde kalan dönemler de, bu “altın çağın” kesintiye uğradığı bir zaman dilimi olarak bu anlatıda yer bulur. Anadolu'daki ikinci büyük Türkmen devleti olan Osmanlı'nın güttüğü siyaset, devşirme sistemin ve müstemlekelere verilen önem nedeniyle bu vatana ait olmayan öğelerden etkilenmiş, bu nedenle de çöküntü yaşamıştır. Dolayısıyla milliyetçi muhafazakârlığın *Millet* dergisi kapsamında sahiplendiği geleneğin izi Osmanlı'yı büyük ölçüde es geçerek Selçuklu'ya uzanır. Geleneğin bu şekilde yeniden icat edilmesi, milliyetçi muhafazakâr kadroların tek partili dönemin yönetici kadrolarıyla da barışık olmasını sağlar: milliyetçi muhafazakârlar Osmanlı geleneğinden, sisteminden ve toplumsal yapısından kopuşu gayet yerinde bulmaktadırlar; onların arayışında olduğu gelenek, çok daha uzak bir geçmişten çıkarılacaktır, ama Türk milletinin hakiki özsel niteliklerini halen barındıran da bu geçmişten kalan bölük pörçük öğelerdir. Bu öğelerin tekrar biraraya getirilerek kaybedilmiş geleneğin yeniden inşa edilmesi, milliyetçi muhafazakârlığın en büyük hedeflerinden biridir.

Geleneğin bu şekilde yeniden inşa edilmesinin kaynağı, yine milliyetçi muhafazakârlığın temel öznesi olan halkta yatmaktadır. Halk, devlet mekanizmasının başındakiler bunları önemsemediği ve korumadığı zamanlarda bile kendilerine ait olduğunu hissettikleri kültürel öğeleri muhafaza etmiştir: “Bu mekanizmanın başka tesirlere kapıldığı sırada, Anadolu'ya bir döküntü, bir kıran artığı gibi akıp gelen her kültür parçasının sihrini halk buldu ve sakladı” (Arık, 1942: 69). Özellikle Türk dilinin Farsçanın ve Arapçanın etkisine rağmen muhafaza edilmiş olması, halkın akliseliminin koruyucu müdahalesine bir örnektir: “Anadolunun bir pota gibi koruyan ve arıtan Türk ‘aklı selimi’ dilimizin bütün yadigârlarını hafızasında yeniden yaratırcasına işledi [...] yediği, içtiği, yaptığı, düşündüğü her şeye en uygun adı, tabiri,

ıslahatı vermişti” (Arık, 1942: 70). Milliyetçi muhafazakârlar da Cumhuriyet yönetiminde rol oynama isteklerini, bu “Türk aklı seliminin” temsiliyetine soyunarak meşrulaştırdılar.

SONUÇ

Bu çalışma, 1942-1944 arasında çıkan *Millet* dergisinde üretilen milliyetçi muhafazakâr ideolojiyi, toplumsal-tarihsel bağlamı içinde, J. B. Thompson'ın “derin hermeneütik” yönteminin kategorilerinden faydalanarak çözümlemeyi amaçlamıştır. Kullanılan yöntem, bir metnin ideolojik analizi yapılırken önce metnin üretildiği tarihsel-toplumsal koşulları incelemeyi, sonra metnin iç yapısına odaklanmayı, son olarak da metinde ne yönde bir yeniden yorumlama yapılabileceğini sorgulamayı içermektedir. Çalışmanın birinci bölümü, dönemin sunduğu tarihsel-toplumsal bağlam içinde dergiyi konumlandırmaya ve bu konumun dergiye ve dergide sunulan ideolojiye nasıl bir nitelik kazandırdığını incelemeye ayrılmıştır. Bu inceleme sonunda, *Millet* dergisinde üretilen milliyetçi muhafazakârlığın bir fikir akımının temsilcisi olmakla kalmadığı, dergi çevresinde toplanan kadroların CHP ile yakınlaşarak yüksek bürokrat kadrolara dâhil olma yönünde bir siyasi proje geliştirdiği, bu siyasi projenin temel hedefinin ise aydınlanmacı/hümanist kadroların önünü keserek, Cumhuriyet projesini yeni zenginleşen büyük toprak sahibi grupların ve taşrada nüfuz sahibi olan eşrafın sınıfsal çıkarlarına uygun bir biçime büründürmek olduğu sonucuna varılmıştır. İkinci bölümde ise *Millet* dergisinde yer verilen temalar, milliyetçi muhafazakâr ideolojiyi açıklarken kullanılabilecek beş temel unsur (özne, toplum tahayyülü, toplumsal çelişkiler, duygusal ifadeler ve çözüm önerileri) çerçevesinde incelenmiş ve bu siyasi projeye nasıl bir katkı sundukları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kısımda ise, bu çalışmanın kısmen kapsamı dışında kalsa da, *Millet* dergisi özelinde nasıl bir yeniden yorumlama çabasına girişilebileceği tartışılacaktır.

Thompson'ın yönteminin üçüncü ayağı, ele alınan ideolojik metnin yeniden yorumlanmasıdır. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, bu yeniden yorumlama metnin

ifade ve işaret ettiği tahakküm ilişkilerinin çözümlenmesine ve söz konusu metinden alternatif anlamlar çıkarılıp çıkarılamayacağına, bu alternatif anlamları dolaşımda hâkim kılmanın mümkün olup olmayacağına odaklanır. Thompson yöntemini, hâlihazırda dolaşımda olan metinlerin incelenmesini de hedefleyerek yaptığı için, bu alternatif anlam arayışı daha ön plana çıkmıştır; ama bu tezde olduğu gibi tarihi nitelikli, artık dolaşımda olmayan metinlerin analizinde bu alternatif anlam arayışını öne çıkarmak, ancak metnin bugünle kurabileceği özgül bir ilişki varsa söz konusu olabilir. Metnin bugün mevcut olan toplumsal dinamiklere katabileceği, onları yeniden anlamlandırmakta kullanılabilecek bir niteliği olduğu takdirde, metnin bağlamıyla güncel bağlam arasındaki benzerlikler ortaya çıkarılarak metnin bugünün analizini ve hareketini beslemesi beklenebilir.

Ancak yeniden yorumlamanın bu alternatif anlam arayışı, *Millet* dergisi için iki kısıtlılıktan ötürü geçerli sayılamaz. Öncelikle *Millet* artık kitlesel dolaşımda olmayan, haliyle insanlar üzerinde ideolojik etki yaratmanın asli aracını artık yitirmiş bir metindir. *Millet*'ten alternatif bir anlam çıkarılabileceğini varsaysak bile, bu anlamın artık dolaşıma giremeyecek olması böyle bir analizin faydasızlığını gösterir. Buradaki asıl incelemeye değer sorun, *Millet*'ten çıkarılabilecek böyle bir olası alternatif anlamın, *Millet*'in yayımlandığı süre içinde hangi nedenlerden ötürü geri planda kaldığı olabilir ancak. Ama burada da ikinci kısıtlılık araya girer: incelediğimiz tarihsel bağlamda, incelediğimiz saiklerle yayımlanan bir dergiden, kurguladığı anlamın dışında bir alternatif anlam çıkabilir mi? Alternatif anlamın inşası da derginin yayımlandığı toplumsal-tarihsel bağlamdan bağımsız değildir: bir metnin farklı bir bağlamda alternatif bir anlam üretebilmesi için, ilk üretim anındaki harekete geçmiş olan dinamiklerin çelişkili bir yapıya sahip olması ve bu çelişkilerin belli öğelerinin

farklı bağlamlarda daha ön plana geçebilmesi gerekir. Ancak *Millet*, böyle bir çelişkili yapı gözlemleyebildiğimiz bir dergi değildir.

Millet'in ideolojik yapısının içerdiği öğelere baktığımızda, hepsinin aynı siyasal yönelimle bütünleştiğini görebiliriz: milliyetçi muhafazakârlığın bürokratlaşma, yönetici seçkinler arasına katılma ve Cumhuriyet projesini Batıcı, aydınlanmacı ve devrimci eğilimlerden yalıtarak yerelci ve toplumsal ilişkileri sabitleyici bir şekle evriltme yönelimiyle. Bu yönelimin *Millet*'te bulunduğu ifade, kullanılan ideolojik kavramların çelişkili anlamlar yüklenebileceği bir biçim kazanmaz. Aynı kavramların Mavi Anadoluculuk gibi akımlarda farklı anlamlar üstlendiğini söyleyebiliriz, ancak bu akımların *Millet*'le aynı kökenden beslenmediği, hem çıkış noktalarının hem de siyasi vizyonlarının bambaşka olduğu rahatlıkla görülebilir: halkçılık, tarih anlatısı ve Anadolu kavramsallaştırması Mavi Anadoluculuk çerçevesinde *Millet*'e taban tabana zıt bir biçimde içeriklendirilir.²¹ *Millet*'in yazar kadrosunda Yaşar Kemal, Kemal Bilbaşar, Aziz Nesin gibi isimlerin olması tam da bu nedenle böyle bir çelişki ifadesi olmaktan uzaktır: sonraki tarihsel süreçte bambaşka siyasal eğilimlerle ilişkilendikleri için *Millet*'in ideolojik yöneliminden tamamen ayrı olarak değerlendirilecek isimler, yazma serüvenlerinin ilk aşamalarında bu tarihsel bağlamın getirdiği şekilsel kavram ortaklığı nedeniyle *Millet* sayfalarında yer almışlardır. Hem dergiye, hem de bu isimlerin sonraki yazın hayatlarına retrospektif bir bakışın, bu isimlerin siyasal hatlarının farklılığını gösterir. Buna rağmen bu isimlerin 1942-1944 yıllarında *Millet*'te yer bulabilmiş olmaları, bir çelişki ifadesi olmaktan çok, aslında *Millet*'in yayınlandığı dönemde ideolojik bir

²¹ Mavi Anadoluculuk akımının detaylı bir incelemesi için bkz. Emre Yıldırım, (2012), *Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Doktora Programı, İstanbul.

merkez noktası oluşturma hedefi güttüğünü gösterir. *Millet*'in verdiği ideolojik mücadele, kullandığı kavramların tek meşru sahibi olma ve bu kavramların, karşısına aldığı hümanist, aydınlanmacı, Batıcı aydınlar tarafından farklı şekillerde içeriklendirilerek dolaşıma sokulmasını engelleme mücadelesidir. Bu kavramları sahiplenen genç isimlere sayfalarını açmış olması da bu çerçevede anlaşılabilir.

Millet, hem tarihsel bağlam içinde yerleştiği konum açısından, hem de içerdiği ideolojik örüntü açısından belirli bir siyasal yönelim ifade ettiği için, *Millet*'in içeriğinden Mavi Anadoluculuk akımının yaptığına benzer alternatif anlamlar üretmek ve bunları tarihsel bağlamla ilişkilendirmek imkânsızlaşır. Bu imkânsızlık, *Millet*'in içeriğinden, Thompson'ın eleştirel potansiyel barındırdığını söylediği dayatmama ilkesi ve özdüşünüm ilkesine, yani farklı bir yorumlamaya dayanak olabilecek kanıt ve argümanları ortaya koyup kişileri buna ikna etmeye dayalı bir yeniden yorumlama çıkarılmasının da pek mümkün olmadığını gösterir. *Millet*'in 1940'ların tarihsel bağlamında içerdiği ideolojik anlamın ve gördüğü işlevin bugün okunduğunda farklılaştığı, *Millet*'ten o zamanki ideolojik çerçevesine alternatif bir anlam çıkarılabileceği söylenemez.

Elbette bu imkânsızlık, *Millet*'in ortaya koyduğu ideolojik örüntünün daha sonraları nasıl tarihsel bağlamlarda işlemeye devam ettiğiyle de ilgilidir. Dolayısıyla *Millet*'in bu tez çerçevesinde yeniden yorumlanmasında öne çıkan mesele, *Millet*'ten çıkarılabilecek olası ideolojik okumalar değil, *Millet*'te kurgulanan ideolojik yapıyla, o zamandan bu yana dolaşımda olan ideolojik kurgular arasında kurulabilecek olan bağıdır. Bu bağlantıları görebilmek için dikkatimizi, *Millet*'in kurguladığı ideolojik öğelerin toplumsal güç ve tahakküm ilişkilerini ne yönde beslediğine çevirmemiz gerekir. Bu yönü tayin edebilmek, *Millet*'in ideolojik mirasının hangi akımlarca

üstlenildiğini ve hangi siyasi projelere kaynaklık ettiğini görmeyi de kolaylaştıracaktır. Elbette böyle bir bağlantı, hem *Millet*'in düşünsel olarak ardılı olan metinleri incelemeden, hem de *Millet*'in yayınlandığı dönemin sonrasındaki tarihsel bağlama bakmadan tam anlamıyla kurulamaz. Ancak böyle bir yön tespiti, muhafazakârlığın Türkiye'deki gelişim sürecine eğilen başka çalışmaların bu dönemle sonraki dönemler, bu metinlerle sonraki metinler arasında karşılaştırmalar yapmasını, ideoloji kurgusundaki benzerlikleri ve farklılaşmaları belirlemesini, bu benzerlik ve farklılıkların ne gibi siyasal yönelimlere işaret ettiğini ve ne gibi sınıfsal dinamiklerle bağ kurulabileceğini açıklaması için bir temel oluşturabilir.

Millet'in içerdiği ideolojik öğelerin bir kısmına fazlasıyla aşinayız: derginin yer verdiği kategorilerin bazıları hâlâ güncel siyaseti betimlemenin, hatta kimi zaman açıklamanın bir parçası konumundadır. Diğer bazı öğeler ise bu güncel söz dağarcığına fazla dâhil edilmemiş durumdadır veya güncel siyaset içinde anlamsal içerikleri dönüşmüştür. Hangi öğelerin hangi tarihsel süreçlerle terkedildiği veya hangi öğelerin hangi düşünsel bağlamlarda yerini sağlamlaştırdığı sorularına yalnızca *Millet*'in ideolojik örüntüsüne bakılarak cevap verilemez; ancak kavramlara olan aşinalığımız veya yabancılığımız bu konuda böyle çalışmaları önceleyecek bir yargı oluşturmamızı sağlayabilir.

Millet'in özne kurgusunun temelini oluşturan halk kategorisi, milliyetçi muhafazakârlığa siyasi bir meşruiyet sağlayarak muhafazakâr düşüncenin sonradan aldığı siyasal görünümelerde de önemini devam ettirmiştir. Hatta halk kategorisinin, *Millet*'te ayrılığı gayet bariz olan iki biçiminin günümüzdeki muhafazakâr söylemde gittikçe örtüştüğü, iç içe girdiği, dolayısıyla söylemsel açıdan halkın siyasal varlık olma hedefinin gerçekleştirildiği veya buna yaklaşıldığı söylenebilir. Elbette bu

örtüşmede halkın hakiki temsilcisi olma iddiasında olanların artık iktidar mücadelesi veya iktidara muhalefet içinde olmaması, tamamen kendilerine ait bir iktidar inşa etmiş olmalarının da payı vardır. Halk hâlâ muhafazakârlığın temel meşruiyet kaynağıdır ve aralarındaki özdeşleşme derecesi giderek artmıştır. Halk ideolojik kurgudaki merkezi önemini devam ettirirken, *Millet*'in asli faal özne olarak konumlandığı aydınlar ise daha simgesel bir düzleme itilmiş gibi görünmektedir. Yönetenler hâlâ “memleket çocuklarıdır”, ancak *Millet*'in döneminde sahiplenilen entelektüel üretim artık sadece geçmişe atıf aracılığıyla bir simge olarak kullanılmakta, ayrı ve kendine has bir entelektüel üretim arayışına girilmemektedir. *Millet*'te bütünleşmiş bir görünüm alan siyasal özne ve entelektüel öznenin, muhafazakârlığın sonraki gelişim sürecinde nasıl ayrıştığı, siyasal özne olmaya talip olanların aydın sıfatından nasıl uzaklaştığı ayrıca incelenmesi gereken bir sorudur. Devlet kategorisinin bu ideolojik örüntü içindeki genel görünümü ise hep kurulmaya, yeniden kurgulanmaya çalışılan, bitmeyen bir oluşum halindeki bir yapıdır: *Millet*'in kurulma anında üstünde hâkimiyet kurmaya çalıştığı bu yapının mücadele itkisi yaratan, bir düşünce akımı gibi görünen bütünlüğün siyasallaşmasını sağlayan işlevinin o günden bugüne sona erdiği söylenemez.

Millet'in içerdiği toplum tahayyülü ise, tarihsel süreç içinde özne kurgusundan daha kapsamlı bir değişikliğe uğramış gibi gözükmektedir. Organik toplum tahayyülünün muhafazakâr söylemdeki yeri *Millet*'te olduğu kadar merkezi gözükmemektedir: toplumsal dinamiklerin yarattığı ayrışmalar, organik toplum tahayyülünün *Millet* çerçevesinde içerdiği bütüncül yapının söylemsel olarak yeniden üretimini engellemektedir. Muhafazakâr düşüncenin temel taşlarından biri olan organik toplum kavrayışının Türkiye'deki muhafazakârlık izleğinde başkalaşmış bir

biçim aldığı, bu biçimin incelenmesinin de fazlasıyla ilginç sonuçlar ortaya koyacağı düşünülebilir. Romantik yaklaşımın ve köycülüğün de Türkiye’deki mevcut muhafazakâr söylemin çerperinde kaldığı söylenebilir. *Millet*’te vatan kavramını tesis etmenin kurucu öğelerinden biri olan romantizm kategorisi günümüz muhafazakâr söyleminde daha zayıf bir içerik verilerek araçsallaştırılmış, göstermelik bir mobilizasyon vasıtası haline gelmiştir. Köycülüğün merkeziliğini yitirmesini ise başka toplumsal dönüşümlerin yarattığı etkileri de hesaba katarak daha geniş kapsamlı şekilde açıklamak gerekir.

Millet’te kurgulanan toplumsal çelişkilerin ise bir kısmı muhafazakâr ideoloji içindeki geçerliliğini yitirirken bir kısmı da devamlılık sergilemiştir. Batı karşıtlığı veya Batı’ya üstünlüğünü kanıtlama çabası devam etmiş, ancak Anadolu kavramsallaştırması bu çelişkinin karşı kutbu olma konumunu yitirmiştir. Anadolu kavramı, artık siyasal bir aidiyet ifade etmekten çok simgesel bir değer taşımaktadır: *Millet*’in Anadolu kavramına kazandırmaya çalıştığı tarihsel ve siyasal bütünlük anlamını tamamen yitirmiş gibi gözükmektedir. Buna bağlı olarak aynı durum, vatan ve müstemleke arasındaki ayrım için de geçerlidir: coğrafi sınırların siyasal anlamlarının dönüştüğü bir bağlamda hangi toprak parçasının vatani teşkil ettiği, hangisinin dışarıda kaldığı aktif bir siyasi ayrışma hattı olarak değil, fazlasıyla örtük ve kenarda kalmış bir ideolojik itham olarak tezahür etmektedir. Ayrıca 1940’lardan bugüne Kürt siyasetinin aldığı farklı biçimlerin de sınırlar ve vatan kategorilerine, *Millet*’in ideolojik çerçevesinde yer verilmemiş bir ayrıştırma noktası eklediği de göz önüne alınmalıdır. Kır ve kent arasında kurgulanan çelişkinin ise, hızlanan göç hareketleriyle başka biçimlere tahvil edildiği düşünülebilir: merkez-çevre söyleminin kent kapsamında yeniden üretildiği ve böylece bu çelişkinin kent merkezi ve varoşlar

arasındaki bir çelişki şeklini aldığı yine incelenmesi gereken bir savdır. Devrim ve gelenek arasındaki çelişki ise toplumsal ilişkilerin devrimci dönüşümünü talep edecek ve örgütleyecek toplumsal güçlerin yokluğunda gelenek lehinde çözülmüş gibi görünmektedir. Bu çelişkilerden belki de en çok devamlılık göstereni yerlilik ve modernlik arasında kurgulanan çelişkidir: son dönemde farklı yaşam tarzlarına dair yapılan tartışmalarda bu çelişkinin izleri takip edilebilir.

Millet'in kurguladığı muhafazakâr ideolojiyle günümüzdeki muhafazakâr ideoloji arasında en çok devamlılık arz eden öge, toplumsal çelişkilerle ilişkilendirilmiş duygusal ifadelerdir. Çelişkilerin kendisi içerik ve biçim değiştirmiş olmasına rağmen, bu duygusal ifadelerin çok benzer biçimlerde varlıklarını sürdürdükleri görülebilir. Bahsedilen toplumsal çelişkilerin karşı kutuplarının saldırısı ve hâkimiyeti karşısında yaşanan mağdurluk, bir yere kadar bu saldırıya boyun eğme hali, kaderine katlanma gibi duygulardan müteşekkil olan mazlumluk ifadeleri son dönemlere kadar güncel siyasette aktif olmuştur. Bu katlanma halinin halkın bilgisizliğinden veya yozlaşmışlığından değil de, akliseliminden ve manevi dayanma gücünden kaynaklandığını ifade eden “mazlumluğun farkındalığı” söylemi ise gittikçe pekiştirilmiştir. Bu “ıstırabın şuuru” ifadesinin, muhafazakârlığın sonraki gelişiminde farklı bir stratejiyle ideolojinin farklı bir işleyiş tarzını destekleyecek şekilde kullanıldığı söylenebilir: *Millet*'te romantik kavrayışla da ilişkili bir biçimde şeyleştirici bir tarzda, adlandırma ve edilgenleştirme stratejisiyle kullanılan bu farkındalık söylemi, muhafazakârlığın sonraki gelişimi içinde siyasal stratejiyi meşrulaştırıcı, ideolojik ve siyasal gelişim hattını ve faaliyeti ise gizleyici bir tarzda kullanılmış, bu yönde de anlatı oluşturma ve örtmece stratejilerinden yararlanmıştır.

Değer bekçiliğine ve teyakkuz haline ise bu sefer muhafazakârlığın iktidar haline yönelen tehditler karşısında bir koruma işlevi atfedilmiştir.

Muhafazakârlığın gelişim sürecine dair böyle kuşbakışı bir değerlendirmenin gösterdiği en ilginç sonuçlardan biri ise, *Millet*'in toplumsal çelişkilerin ortadan kaldırılması yolunda yaptığı önerilerin, süreç içinde ciddi ölçüde vücuda geldiğini görmektir. *Millet*'in halkı bir millet halinde bütünleştirme çabası, birleştirmeye ve parçalamaya yönelik benzer stratejilerle sürdürülmüştür. Halkın ferasetinin ve akliseliminin hâkim kılınması, yine toplumsal düzenin kurucu ögesi olarak rasyonelleştirilmiş; toplumsal ayrışmaları, halkın somut karar verme süreçlerine katılım imkânını ve karar verme yetisinin gelişkinlik düzeyini örtmede kullanılmıştır. Yeniden kurgulanmış tarih, geçmiş ve tekrar tarifiyenmiş bir gelenek kavrayışı ise ülkenin geleceğinin üzerinde şekilleneceği temel olarak konumlandırılmış; böylece muhafazakâr siyasetin gelecek vizyonu ebedileştirilmiş ve yeni bir anlatı oluşturma yoluyla meşrulaştırılmıştır. *Millet*'in yeniden yorumlanmasına özel bir önem kazandıran nokta da ideolojinin işleyişi ve stratejilerindeki bu benzerliklerdir: söylemsel kategorileri içerik ve anlam değiştirmiş, siyasi projesi kullanışlılığını yitirmiş olsa da *Millet*'in oluşturduğu ideolojik örüntünün hedeflediği çözümler, hâlihazırdaki toplumsal hayatımızın bir parçasıdır. *Millet*'in kurguladığı ideolojik yapının eskimesine ve yer yer geçersizleşmesine rağmen, bu çözümlerin geçerliliğini ve ikna ediciliğini sürdürmesi, sonraki toplumsal süreçlerin düşünsel akımlarla ilişkisine bakılarak açıklanması gereken önemli bir olgudur.

İNCELENEN METİNLER

- [***], (1942), “Bu Mecmua”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 1.
- [***], (1942), “Neşriyat Karşısında: Bir ibret numunesi”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 2.
- [***], (1942), “Coğrafyadan Vatana”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 2.
- [***], (1942), “Neşriyat Karşısında: Kumar ve içki meselesi”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 6.
- [***], (1942), “Ayın Gidişi: Varlık Vergisi”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 8.
- [***], (1942), “Ayın Gidişi: Yeni tedbirler ve köylümüz” **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 8.
- [***], (1943), “Ayın Gidişi: Varlık Vergisi”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.
- [***], (1943), “Ayın Gidişi: Geliri az olanlara yardım”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.
- [***], (1943), “Ayın Gidişi: Türk kadını ve moda”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.
- [***], (1943), “Neşriyat Karşısında: Prof. Ömer Barkan’ın Konferansı”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 13.
- [***], (1943), “Doğu”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 12
- [***], (1943), “En Büyük Tehlike”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 16.
- [***], (1943), “Neşriyat Karşısında: Devlet ve Devletçiliğimiz”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 16.
- [***], (1943), “Neşriyat Karşısında: Ankara Radyosunda Kanlıkavak Oyunu”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 17.
- [***], (1944), “Neşriyat Karşısında: Çam ağacı, Noel Baba derken”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 24.

- Ağaoğlu, S., (1943), “Mesleki Teşkilat”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 13.
- Ağaoğlu, S., (1944), “Sanayi Politikası Hakkında”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 22.
- Ağaoğlu, S., (1944a), “Kuvayı Milliye Ruhu”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 22.
- Aksel, M., (1943), “Sanatta Kadın”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 13.
- Akurgal, E., (1943), “Yeni Alman Mimarisi”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 11.
- Arık, R. O., (1942), “Güzel Türkçemiz”, **Millet**, Yıl:1, Sayı: 3.
- Arık, R. O., (1942a), “Türk Sanatı ve Arkeolojisi”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 1.
- Arık, R. O., (1942b), “Edibin İşe Karışması”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 1.
- Arık, R. O., (1942c), “Osmanlı İmparatorluğu ve Müstemlekecilik”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 5.
- Arık, R. O., (1942d), “Bunlar Kim?”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 7.
- Arık, R. O., (1942e), “Tarihimizin Öğrettikleri”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 8.
- Arık, R. O., (1943), “İdeal ve İdeoloji”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 12.
- Arık, R. O., (1943a), “Bizim Milletçiliğimiz”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 13.
- Arık, R. O., (1943b), “Milletçiliğimiz”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 12.
- Arık, R. O., (1943c), “Tehlike Kaçakları”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 16.
- Arık, R. O., (1943d), “İkinci Yıla Girerken”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 13.
- Arık, R. O., (1943e), “Usta ve Çömezleri”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.
- Arık, R. O., (1943f), “İlimcilik”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 11.

- Arık, R. O., (1944), “‘Kültür Otarşisi’ Mucitleri”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 23.
- Arık, R. O., (1944a), “İleri Fikir Pehlivanları”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 22.
- Arık, R. O., (1944b), “Mehmet Emin Yurdakul”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 23.
- Arık, R. O., (1944c), “Beş Cephe”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 21.
- Aytuğ, T., (1943), “Seçkinler Nazariyesi”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 13.
- Banguoğlu, T., (1943), “Büyük Bir Halk Dili İstiyoruz”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 20.
- Çağlar, B. K., (1943), “Ustamız”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 11.
- Çelikbaş, F., (1943), “Hayat Pahalılığı Karşısında”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 16.
- Çumralı, S., (1942), “Kaymakamlar Kursu Münasebetile”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 1.
- Çumralı, S., (1943), “İki Mükellef”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 11.
- Dirisu, N. Ş., (1943), “Sağlık ve Temizlik Meselemiz”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 14.
- Dirisu, N. Ş., (1943a), “İnsan ve İztirap”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 12.
- Erbil, H. N., (1943), “Tarihi Maddiyecilikte Yanlışlıklar”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 18.
- Erbil, H. N., (1944), “Osmanlı Türklerinde İlim”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 22.
- Erbil, H. N., (1944a), “Dünyaya Verilecek Yeni Nizam”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 24.
- Erginer, S., (1944), “İnkılap Karşısında”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 22.
- Evren, T., (1942), “Yolların Tükettiği Adam”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 1.
- Evren, T., (1942a), “Emine’nin Alın Yazısı”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 2.
- Evren, T., (1942b), “Çeken Toprak”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 3.

Evren, T., (1942c), “Teselli ve Umut”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 7.

Evren, T., (1943), “Bir Facia”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.

Evren, T., (1943a), “Gurbetteki Genç”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 12.

Evren, T., (1943b), “Gözağrısı”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 18.

Fındıkoğlu, Z. F., (1943), “Ümanizmin İki Manası”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 14.

Fındıkoğlu, Z. F., (1944), “Modern Bir İctimaiyat Telakkisi Etrafında”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 24.

Gedik, R., (1944), “Ziraatımızda ve Sanayimizde Nüfus Meselesi”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 24.

Göktürk, H. A., (1942), “Bu Vatanı Herşeyile Seveceğiz!”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 6.

Göktürk, H. A., (1943), “Hukuk ve Halk”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.

Göktürk, H. A., (1943a), “Milli Güvende Ölçülülük”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 19.

Kafesoğlu, İ., (1943), “Neşriyat Karşısında: Dünya Tarihinde Türklük”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 11.

Kocaçay, S., (1942), “Geçim Derdimiz ve İstihsal”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 6.

Kocaçay, S., (1942a), “İki Görüş”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 7.

Kocaçay, S., (1942b), “Türkiye İktisadiyatının Hâkim Vasfı”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 7.

Köksal, S., (1943), “Köylerimizin Kalkınma Çareleri”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 19.

Okurer, C., (1943), “Millet ve Aile”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 18.

Okurer, C., (1943a), “Mücerret Miliyetçilikten Müşahhas Milliyetçiliğe”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 14.

Ortaç, Y. Z., (1943), “Piç”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 20.

Özden, Ş., (1943), “Neşriyat Karşısında: Gönülsüz Olmaz!”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 12.

Sarmat, G., (1943), “Yeni ve Yakın Çağlar Tarihine Dair”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 18.

Tekeli, S. T., (1943), “Ziraatimizin Gelişme Şartları”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 15.

Tekeli, S. T., (1943a), “Sanayimizde Bünye Bütünlüğü”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.

Tola, T., (1943), “Köycülüğün Gelişmesi”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 16.

Tola, T., (1943a), “Köylerin İktisatça Teşkilatlanması”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 17.

Turhan, M., (1942), “Şahsiyet Üzerine Düşünceler”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 2.

Turhan, M., (1943), “Niçin Milliyetçiyiz?”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 9.

Umur, M., (1942), “Bizim Gerçeklerimiz”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 1.

Uşaklı, Ö. B., (1943), “Memleket Şiiri”, **Millet**, Yıl: 1, Sayı: 10.

Yund, K., (1943), “İçel Yaylalarında”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 14.

Yund, K., (1943a), “Neşriyat Karşısında: Filimler”, **Millet**, Yıl: 2, Sayı: 13.

KAYNAKÇA

- Ağduk Gevrek, M., (1998), “Yurt ve Dünya/1941–1944 1940’ların “solunun” Ankara Çevresi”, **Toplum ve Bilim, Güz (78)**, s.255-271.
- Alver, K., (2001), “Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: III, Sayı: 1**, s.133-138.
- Alver, K., (2004), “Sosyolojik Açıdan Anadoluculuk”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt 3, Sayı: 3**, s.166-169.
- Aksakal, H., (2015), **Türk Politik Kültüründe Romantizm**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, C., (2008), “Çınaraltı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4. Cilt: Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.579-583.
- Atabay, M., (2005), **II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atabay, M., (2008), “Anadoluculuk”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4. Cilt: Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.515-532.
- Atılğan, G., (2009), **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, İstanbul: Yordam Kitap.
- Baker, U., (2003), ‘Muhafazakâr Kisve’, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: 5. Cilt: Muhafazakârlık**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.101–104.
- Bayraktar, L., (2009), “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluculuk”, **Felsefe Dünyası, Sayı: 49**, s.69-80.

Bora, T., (1998), **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İstanbul: Birikim Yayınları.

Bora, T., (2004), “Nurdan Gürbilek’le Söyleşi: "Züppeleşme korkusu, etkilenme endişesi, kadınsılaşma telaşı...", **Birikim, Sayı: 188**, s. 76-84.

Bayraktar, L., (2009), “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluçuluk”, **Felsefe Dünyası, Sayı: 49**, s.69-80.

Berkes, N., (2014), **Unutulan Yıllar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bingöl, Y. ve Pakiş, A., (2011), “Anadoluçuluk Hareketi ve Üç Tarz-ı Siyaset”, **Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 50**, s.113-137.

Bingöl, Y. ve Pakiş, A., (2015), “Milliyetçiliğin Anadoluçu Söylemde Yeniden Üretimi”, **Amme İdaresi Dergisi, Cilt 49, Sayı 1**, s.1-27.

Birler, Ö., (2012), “Muhafazakârlık”, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, İstanbul: Yordam Kitap, s. 283-296.

Boran, B., (1970), **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Boratav, K., (2007), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, Ankara: İmge Yayınları.

Boratav, K., (2006), **Türkiye’de Devletçilik**, Ankara: İmge Yayınları.

Boratav, K., (2015), **Türkiye’nin Faşizmleri ve AKP**, Ankara: İmge Yayınları.

Bülbül, Ö., (2006), **Remzi Oğuz Arık and Cultural Nationalism**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Bülbül, Ö., (2016), “Remzi Oğuz Arık ve Anadolucu Milliyetçilik”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016/2, s.73-94.

Çınar, M., (2013), **Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çiğdem, A., (1997), “Muhafazakârlık Üzerine”, **Toplum ve Bilim**, Güz (74), s. 32-51.

Çongur, R. H., (2001), **Profesör Remzi Oğuz Arık**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Demirel, A., (2014), **Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Deren, S., (2008), “Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4. Cilt: Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.533-540.

Deringil, S., (2015), **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dinçer, H., (2008), “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt Ve Dünya”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 42, s.193-230.

Eagleton, T., (2011), **İdeoloji**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erdoğan, N. ve Bora, T., (2003), ‘*Biz Anadolu’nun Bağrılanık Çocukları....: Muhafazakâr Popülizm*’, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 5. Cilt: Muhafazakârlık**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 632–644.

Eroğul, C., (2014), **Birey Nedir? Öz Türkçe Bir Marksist Yaklaşım Denemesi**, İstanbul: Yordam Kitap.

Gürbilek, N., (2014), **Sessizin Payı**, İstanbul: Metis Yayınları.

Gürel, B., (2014), “Türkiye’de Kırdaki Sınıf Mücadelelerinin Tarihsel Gelişimi”, **Marksizm ve Sınıflar: Dünyada ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri** (haz. Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz, Ahmet Tonak), İstanbul: Yordam Kitap.

İlkin, S. ve Tekeli, İ., (2014a), **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Birinci Cilt**, İstanbul: İletişim Yayınları.

İlkin, S. ve Tekeli, İ., (2014b), **Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Üçüncü Cilt**, İstanbul: İletişim Yayınları.

İrem, C. N., (1997), “Kemalist Modernleşme ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri”, **Toplum ve Bilim, Güz (74)**, s52-100.

Karakuş, E., (2014), **Nationalist Conservatism And Its Enemies: Communists, Jews, Donmehs and Free Masons in *Büyük Doğu, Serdengeçti* and *Sebilürreşad***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Medya ve Kültürel Çalışmalar Bölümü, Ankara.

Kirby, F., (2000), **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, Ankara: Güldiken Yayınları.

Koçak, C., (1996), **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Cilt 1**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Küçük, Y., (1992), “Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1. Cilt**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Makal, A., (2015), **Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K., (2011), **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Sol Yayınları.

Metinsoy, M., (2016), **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Oran, B., (1969), “İç ve Dış Politika Açısından II. Dünya Savaşında Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXIV, No: 3**, s.227-276, Ankara: Sevinç Matbaası.

Pakiş, A., (2012), “Anadolucu Söylemde ‘Öteki’ İmgesi”, **Spectrum: Journal of Global Studies, Special Issue**, s. 117-135.

Pakiş, A., (2013), **Kimlik ve Siyaset Bağlamında Anadoluculuk Hareketi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Sezer, H. E., (1976), **Remzi Oğuz Arık**, İstanbul: Toker Yayınları.

Sönmezoğlu, F., (2015), **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945**, İstanbul: Der Yayınları.

Tachau, F., (1963), “The Search for National Identity Among the Turks”, **Die Welt des Islams, New Series, Cilt: 8, Sayı: 3**, s.165-176.

Taşkın, Y., (2007), **Milliyetçi-Muhafazakâr Entelijentsiya**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y., (2008), “Türkiye’de Sağcılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 9. Cilt: Dönemler ve Zihniyetler**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.451-473.

Taşkın, Y., (2013), **Anti-Komünizimden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y., (2014), “Türk Sağı ve Aydınlar: Bir Aşk-Nefret İlişkisini Anlamak”, **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tezel, Y., (1994), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thompson, J. B., (1990), **Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication**, Cambridge: Polity Press.

Thompson J. B., (2013), **İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplum Kuramı**, Ankara: Dipnot Yayınları.

Timur, T., (2008), **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Yayınları.

Topçu, N., (1954), “Doç.Dr. Nurettin Topçu’nun Konuşması”, **Remzi Oğuz Arık**, İstanbul: Milliyetçiler Derneği.

Tunalı, M.A., (2008), “Siyasi Fikir Dergileri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 9. Cilt: Dönemler ve Zihniyetler**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.837-843.

Tüfekçioğlu, H., (2008), “Remzi Oğuz Arık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 5. Cilt: Muhafazakârlık**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.448-457.

Yaşlı, F., (2014), **Kinimiz Dinimizdir: Türkçü Faşizm Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Yordam Kitap.

- Yıldırım, E., (2012), **Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul.
- Yıldırım, H., (2015), **3 Mayıs 1944 İrkçılık Turancılık Davası**, İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Yıldırım, S., (2011), “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Muhafazakâr Müdahale: Türk Düşüncesi Dergisi”, **Toplum ve Bilim, Güz (121)**, s.100-133.
- Wood, E.M. ve Wood, N., (2008), **İşyan Borusu: Kapitalizmin Yükselişi ve Siyasal Teori 1509 – 1988**, Ankara: Epos Yayınları.
- Wood, E. M., (2013), **Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi**, İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, N., (1984), **John Locke and Agrarian Capitalism**, Berkeley ve Los Angeles, California: University of California Press.
- Wood, N., (2002), **Reflections on Political Theory: A Voice of Reason from the Past**, Palgrave MacMillan.
- Zizek, S., (2002), **İdeolojinin Yüce Nesnesi**, İstanbul: Metis Yayınları.

ÖZET

Türkiye’de Muhafazakâr İdeolojinin Temelleri:

Millet Dergisi (1942-1944)

Bu çalışma, 1942-1944 arasında yayınlanmış *Millet* dergisi üzerinden, Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin biçimlenişinin nasıl bir siyasal proje ortaya koyduğunu ve hangi ideolojik örüntüler aracılığıyla bu projenin payandasını oluşturduğunu konu almaktadır. Bu çalışmanın temel sorunsalı, muhafazakâr ideolojinin toplumsal-tarihsel kökenini, Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin gelişiminde bir dönemeç noktası olarak nitelenecek 1940’lar momentinde, kendini milliyetçi muhafazakâr ve Anadoluçu olarak tanımlayan *Millet* dergisi çevresinde şekillendiği biçimiyle çözümlemektir. Bu çözümleme, John B. Thompson’ın önerdiği derin yorumsamacılık yöntemi, Neal Wood ve Ellen Meiksins Wood’un Batı siyasal düşüncesinin tarihini ele alırken kullandıkları “siyasal düşüncenin toplumsal tarihi” yaklaşımı ile desteklenerek kullanılmıştır. *Millet* dergisinin içeriği, derginin çıktığı 1942-1944 yılları zarfında Türkiye’de etkin olan toplumsal dinamiklerle ilişkili olarak analiz edilmiştir. Ayrıca *Millet* dergisinde işlemiş olan ideolojik örüntüler, çalışmadaki ideoloji çözümlemesinin temelini oluşturan beş soru çerçevesinde yürütülmüş, dergiden çıkarılan temalar, bu beş soru çerçevesinde değerlendirilmiştir. Son olarak dergiden çıkarılan ideolojik öğelere dair bir yeniden yorumlama yapılmış, *Millet* dergisinin içerdiği muhafazakâr ideoloji içinde ne ölçüde süreklilik arzettiği konusu tartışılmıştır.

ABSTRACT

The Foundations of Conservative Ideology in Turkey:

The Millet Journal (1942-1944)

This study focuses on the Millet magazine published between 1942-1944 and through it tries to see how the formation of conservative ideology in Turkey took on a political project and provided support for that project via certain ideological patterns. The main problematique of this study is to analyse the sociohistorical origins of conservative ideology in Turkey in the moment of 1940s, described as a turning point in the course of development of conservatism in the country, through Millet magazine which can be labeled as nationalist conservatist and Anatolianist. This analysis follows the depth hermeneutics method proposed by John B. Thompson, enriching it by the “social history of political thought” approach put forward by Neal Wood and Ellen Meiksins Wood. The content of Millet magazine is analysed in relation with the intellectual and social dynamics in Turkey in the years of 1942-1944. The ideological patterns employed in the content of the magazine is examined with regard to five questions which make up the foundations of the ideology analysis in the study and the themes derived from the magazine is evaluated on the basis of these five questions. Finally, a re-interpretation of the ideological elements in the magazine is attempted and a debate on whether these elements continue to be part of conservative ideology in Turkey is initiated.